

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

S.P.A.C.E. SOCIETY, POLITICS, ADMINISTRATION IN CENTRAL EUROPE

Електронний науково-практичний журнал

Випуск 5

Одеса
2017

Головний редактор:

Д.В. Яковлев – доктор політичних наук, професор, декан факультету психології, політології та соціології Національного університету «Одеська юридична академія».

Заступник головного редактора:

К.М. Вітман – доктор політичних наук, професор, декан магістратури державної служби Національного університету «Одеська юридична академія».

Відповідальний секретар:

Д.Ю. Дворніченко – кандидат політичних наук, асистент кафедри міжнародного права та міжнародних відносин Національного університету «Одеська юридична академія».

Редакційна колегія:

С.В. Курбатов – доктор філософських наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу лідерства та інституційного розвитку вищої освіти Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України та афілійований науковий співробітник Центру російських та євразійських досліджень Університету Уппсала (Швеція);

С.М. Наумкіна – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук і права Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського;

Є.В. Перегуда – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук Київського національного університету будівництва і архітектури;

Л.Є. Смола – доктор політичних наук, професор, професор кафедри видавничої справи та редагування Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» імені Ігоря Сікорського;

В.О. Туляков – доктор юридичних наук, професор, проректор з міжнародних зв'язків Національного університету «Одеська юридична академія»;

В.Ф. Цвих – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

І.В. Шапошникова – доктор соціологічних наук, доцент, декан факультету психології, історії та соціології Херсонського державного університету;

С.А. Щудло – доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри правознавства, соціології та політології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка;

Л.В. Ярова – доктор політичних наук, професор, професор кафедри соціології та психології Національного університету «Одеська юридична академія»;

Harris Kevan – Assistant Professor of Sociology, the University of California (Los Angeles, USA);

Csepely Gyorgy – Chair of Interdisciplinary Social Research Doctoral program at Faculty of Social Science at Eotvos Lorand University (Budapest, Hungary);

Zelinska Maria – Doktor habilitowany, Professor, Director of Sociology Institute at Zielona Gora University (Zielona Gora, Poland);

Wedel Janine – Professor in the School of Public Policy at George Mason University (Fairfax, USA).

**Електронний журнал «S.P.A.C.E.» внесено до переліку наукових фахових видань,
в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з політичних наук
на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук,
відповідно до Наказу МОН України від 22.12.2016 № 1604 (Додаток 9)**

Рекомендовано до поширення через
мережу Internet вченою радою Національного університету
«Одеська юридична академія» **5 липня 2017 р. (протокол № 8)**

Сайт видання:
www.space.nuoua.od.ua

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

УДК 329.1

Є. І. Гуца
бакалавр політології,
студентка I курсу магістратури
факультету психології, політології та соціології
Національного університету «Одеська юридична академія»

ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА: КОМУНІКАТИВНИЙ ПІДХІД

Постановка проблеми. Тривалий процес встановлення демократичних правил політичної гри в українському суспільстві має декілька вимірів і багато складових. Він є комплексом інституційних змін (спрямованих на руйнацію старих правил та впровадження нових) на шляху від авторитаризму пострадянського зразка до консолідованої демократії.

З одного боку, індивіди в умовах демократії потребують соціального визнання власних ідентичностей, їх захисту; а з іншого – сутність демократичної політики полягає у формуванні дієвих механізмів для соціального та політичного діалогу між представниками різних ідентичностей, збереження на діалогічній основі цілісності соціуму з метою визначення ідеї загального блага. У перехідний період для різноманітних соціальних груп існує велика небезпека взагалі втратити уявлення про загальні інтереси, про національні цінності, про суспільне благо, до якого варто було б прагнути. Це шлях до соціальної дезінтеграції.

Повною мірою вищезазначене стосується гендерних ідентичностей, відносин та гендерної політики, які характеризуються власною специфікою в умовах демократизації суспільства. Для вирішення гендерних проблем сучасні держави мають формувати власну гендерну політику, яка складається з інституційного та комунікативного вимірів. Демократизація значною мірою позначається на гендерній проблематиці, впливає на весь спектр інституційних і комунікативних процесів, пов'язаних із трансформацією гендерних відносин. В умовах політичних змін, метою яких є встановлення демократичного політичного режиму, порівняно з авторитаризмом, відкриваються нові можливості для реалізації позитивних трендів у гендерній політиці. Але водночас виникають нові серйозні ризики та суттєві ускладнення. Тому дослідження гендерних відносин в умовах демократизації суспільства є вкрай актуальною науковою проблемою, розв'язання якої буде сприяти формуванню та реалізації справедливої гендерної політики.

Аналіз останніх досліджень. Феномени гендерної ідентичності, гендерних стереотипів і гендерної чутливості досліджуються багатьма науковими дисциплінами – від соціології та соціолінгвістики до публічного адміністрування та політичної психології, від культурології до соціальної антропології, від економічної теорії до комунікативістики. Під час дослідження гендерної проблематики застосовується міждисциплінарний підхід, що потребує інтеграції різноманітних теорій і методологій (з відповідним інструментарієм аналізу й понятійно-категоріальними апаратами) на основі наукової раціональності та неупередженості.

Серед зарубіжних дослідників та дослідниць варто відзначити ґрунтовні праці таких авторів, як: Г. Гу-

ставсон, А. Девіс, Ф. Джеймс, М. Едвардс, Б. Торне, Дж. Херн, І. Хірдман, К. Хорні, П. Фішман та ін.

Дослідженню гендерних відносин і гендерної політики в Україні присвятили праці такі вітчизняні науковці, як: Р. Ануфрієва, С. Береза, І. Бондаровська, Т. Говорун, О. Горошко, Н. Грицяк, Г. Даудова, І. Добжанська, Г. Єрмо, Т. Журженко, А. Іовчева, О. Кікінеджи, О. Кожем'якіна, К. Левченко, Л. Макаренко, Т. Марценюк, Т. Мельник, Н. Оніщенко та ін.

Серед досліджень окремих аспектів гендерних відносин і гендерної політики слід відзначити роботи: М. Богачевської-Хом'як, О. Кісь, Л. Кормич, Л. Смоляр (історичні аспекти гендерних відносин); Т. Мельник, Л. Кобелянської, С. Плотян, Н. Лавриненко, Є. Луценко, М. Скорик, С. Оксамитної, О. Іващенко, О. Плахотник (інституційний вимір гендерної проблематики); Т. Бурейчак, С. Загурської, Т. Злобіної, С. Корневої, В. Суковатої, Н. Лисиці, М. Скорик (комунікативний вимір гендерних відносин та гендерної політики).

Також у дослідженнях акцентується важливість цілеспрямованої щоденної діяльності органів державної влади щодо впровадження гендерної політики, вдосконалення правового регулювання гендерних відносин.

Мета статті – дослідження процесу формування гендерної політики в умовах демократизації суспільства з погляду комунікативного підходу.

Виклад основного матеріалу. Демократизація як політичний процес не може обмежуватись якоюсь однією сферою, вона охоплює різні поля соціального простору і стосується різних аспектів індивідуальної та колективної соціальної діяльності. Адже демократизація передбачає свободу вибору серед засобів вираження думок індивідів і способів їхніх дій і взаємодій. Тобто подолання авторитарної спадщини неможливе без наявності змін у культурній, комунікативній та інституційній сферах. Саме тому у процесі демократизації з'являються виклики, пов'язані з розвитком нових ідентичностей і форм соціальних відносин у пострадянських країнах.

Очевидно, що «<...> вибір на користь демократії доведеться робити нинішньому та майбутньому поколінням. І дуже важливо розуміти причини поразок. Світанок демократії у посткомуністичних країнах був затьмарений радянською адміністративно-командною системою, патерналізмом переважної більшості суспільства, помилками керівництва <...>. Історичні виклики, які не знаходять адекватної відповіді в політичній площині протягом значного часового відрізка утворюють нові небезпечні «лінії розколу» в суспільстві, призводять до збройних протистоянь та конфліктів» [6].

Однією з помилок демократизації на пострадянському просторі є недостатня увага до соціокультурно-

го виміру трансформацій. Адже у процесі демократизації радикально змінюються форми, зміст, механізми та функції ґендерних ідентичностей порівняно з тоталітаризмом та авторитаризмом.

У процесі демократизації «<...> ґендерні відносини, їх прояв мають велике значення у всіх сферах розвитку суспільства та потребують особливої уваги і контролю як з боку держави, через державні інститути, так і з боку суспільства, через інститути громадянського суспільства» [3, с. 17].

Ґендерна політика визначається як сукупність заходів для розвитку та реалізації особистого потенціалу кожної людини, незалежно від статі, що має гарантувати збалансований розвиток усього суспільства. Одним із завдань усе ще залишається подолання ґендерних стереотипів, притаманних радянському минулому. У Союзі Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР) жінки зазнавали подвійного навантаження – у родині та на роботі, тобто виконували роль «працюючої жінки». І хоча в радянській державі декларувався ґендерна рівність, але фактично ігнорувались усі проблеми, пов'язані з ґендерною нерівністю чоловіків і жінок. Натомість «перебудова», яка розпочалась у СРСР 1985 р., відкрила нові можливості для вирішення одних ґендерних проблем і водночас спричинила інші.

На думку Н. Хамітова та С. Крилової, «<...> після перебудови радянська людина зі здивуванням усвідомила, що стать глибоко зумовлює смисл людського життя, а будь-яка людина передусім прагне любові та особистого щастя. Якщо звернутися до сфери освіти, можна констатувати той факт, що переважна кількість вчителів і викладачів – це жінки. Жінка – вихователь у дитячому садочку, жінка – вчитель у школі, жінка – викладач у вузі» [5].

О. Горошко вважає: «Однією з найгостріших і найбільш соціальних проблем сучасних суспільств, особливо пострадянських, є пошук цивілізованої й органічної моделі ґендерних стосунків. Сучасне суспільство відчуває гостру необхідність переходу від патріархатної культури до культури біархатної, в якій чоловічі та жіночі виміри суспільного життя мають бути органічно збалансовані. Такий перехід є іманентною умовою загальнолюдського руху до демократизації людства та його сталого розвитку, є одним із найважливіших чинників гуманізації суспільного життя» [2].

У ґендерній політиці та ґендерних відносинах чітко проявляється взаємодія біологічного та соціального, приватного і публічного, індивідуального та колективного. Індивіди в сучасних умовах потребують суспільного (публічного) визнання власних ідентичностей, їх захисту. Саме тому держава та соціум мають сформулювати дієві механізми для соціального та політичного діалогу, збереження цілісності суспільства з метою формування ідеї щодо загального блага та її подальшої реалізації в інтересах більшості громадян. Насправді, існує велика небезпека втрати уявлення про загальні інтереси, про національні цінності, про суспільне благо, до якого варто було б прагнути, але не можна також не враховувати й інтереси меншості.

Дотримання принципу рівності в ґендерних відносинах означає рівність доступу до основних соціальних благ і економічних ресурсів, статтеву збалансованість

у різних соціальних просторах, рівність можливостей і рівність результатів. Ґендерна політика спрямована на реалізацію принципу ґендерної рівності в різних соціальних сферах: освіти та науки, праці, політичних відносин, інформаційного простору та ін.

Ґендер аналізується як аспект соціальної структури суспільства й невід'ємний компонент комунікативної поведінки. Ґендерні відносини не тільки відображаються й використовуються в соціальних комунікаціях у вигляді кодів, але й зумовлюють тематику й характер протікання комунікативних актів <...> ґендер визначається як результат повсякденних соціальних взаємодій, які вимагають постійного виконання й підтвердження. Ґендер є динамічним конструктом, який постійно відтворюється в комунікативних ситуаціях, у структурах дії та взаємодії, а приписування статі (категоризація приналежності за статтю) є базовою практикою повсякденної взаємодії, яка стає необхідним і неусвідомленим підґрунтям для будь-якої соціальної комунікації» [2].

Специфіка ґендерної політики в умовах посилення ролі комунікацій у політиці полягає у зростанні ваги повідомлень електронних масмедіа у процесі формування порядку денного суспільства та влади з ґендерних питань.

Варто погодитись із тим, що «<...> технологічні можливості масмедіа дозволяють говорити про появу нового гравця в політиці – медіакратію, яка сприяє медіатизації політики через підпорядкування політичного порядку денного критеріям формату та рейтингу масмедіа <...>. Змінюється роль масмедіа, які, окрім традиційних функцій, віртуалізують політичний простір, створюють «гіперреальність», і перетворюють політику на медіапроцес» [7].

Для вирішення ґендерних проблем в умовах демократизації держава має формувати власну раціональну ґендерну політику, яка складається з інституційного, правового, організаційного та комунікативного вимірів.

У сучасних умовах особливої ваги набуває саме комунікативний вимір, політичний діалог і пошук компромісу між представниками різних ідентичностей та соціальних ролей. Наприклад, Ю. Габермас, один із небагатьох сучасних мислителів, переконаних у можливості досягнення раціональної суспільної згоди, наголошує саме на комунікативному вимірі соціальних та політичних процесів. Ю. Габермас акцентує увагу на проблемі досягнення консенсусу на основі порозуміння між представниками різних соціальних груп, ґендерних і соціокультурних ідентичностей. Її вирішення Ю. Габермас пропонує в теорії комунікативної дії, в якій він розвиває концепцію розуміння як передумову суспільної згоди (теорія деліберативної демократії) [1].

У процесі демократизації українського суспільства єдиний прийнятний шлях вирішення складних політичних проблем, зокрема й ґендерної проблеми, знаходиться у площині дискурсивного пошуку політичних компромісів.

Дискурсивна теорія Ю. Габермаса пропонує відповідь на виклики сьогодення: пошук компромісу між зацікавленими сторонами (політичними гравцями, інституціями громадянського суспільства, владою, медіа та ін.) через інституціоналізацію політичного дискур-

су з того чи іншого питання. Формування гендерної політики полягає в інституціоналізації процедур і умов спілкування між учасниками діалогу з гендерного питання на основі комунікативної раціональності. Адже сам сенс демократичної держави полягає у формуванні та врахуванні у процесі управління громадської думки як інституції, незалежної ані від уряду, ані від ринку.

Комунікативний вимір гендерної політики містить також проведення інформаційних кампаній, спрямованих на формування громадської думки щодо недопущення гендерної дискримінації, гендерного насильства, забезпечення політичної, економічної та соціальної рівності жінок і чоловіків, розподілу між ними професійних і сімейних обов'язків.

Для кращого сприйняття різними верствами населення інформаційні кампанії мають бути цілеспрямованими й охоплювати представників політичних партій, органів державної влади, громадських організацій і об'єднань, політичних і громадських активістів (лідерів громадської думки), представників масмедіа, експертів.

Метою комунікативної складової гендерної політики є досягнення взаєморозуміння між різними соціальними групами, представниками різних ідентичностей. Адже ефективність гендерної політики залежить від взаєморозуміння між представниками різних гендерних ролей. Це потребує подальших досліджень із застосуванням парадигми інтерсуб'єктивного розуміння та комунікативної дії.

У процесі демократизації суспільства особливої ваги набуває забезпечення принципу гендерної рівності в ухваленні політичних рішень, участі в політиці. Йдеться як про участь жінок в електоральному процесі, так і в політичному управлінні. У такому сенсі вдосконалення потребує формування виборчих списків політичних партій, особливо в їхній так званій «прохідній» частині. Також необхідно запровадити соціологічний моніторинг кадрового складу органів державної влади в Україні з метою виявлення та подолання гендерного диспаритету. Потрібно не тільки на законодавчому рівні закріпити механізм реалізації квотування партійних списків кандидатів у депутати всіх рівнів, квотування місць в органах влади, а й забезпечити чітке дотримання принципу гендерної рівності.

У процесі політичних змін сучасності особливої ваги набуває електоральний процес, який відбувається за пропорційною виборчою системою (зростає роль політичних партій), мажоритарною системою (кандидат встановлює прямий комунікаційний зв'язок із виборцями) або за змішаною моделлю. На сучасному етапі політичного розвитку відбувається розвиток інститутів партійного представництва, що призводить до активізації прямої комунікації між громадянами та політиками.

У ході електорального процесу як невід'ємної, важливої та визначальної частини демократичного політичного процесу і відбувається політична ідентифікація суспільних груп і окремих громадян, розвивається процес інституціоналізації політичної волі суспільства, здійснюється презентація соціальних інтересів і формування інститутів державної влади на основі гендерного паритету. В Україні ще жодна жінка не була

обрана на посаду Президента, але є позитивна гендерна динаміка на парламентських виборах. За результатами парламентських виборів 2014 р. до Верховної Ради України (далі – ВРУ) VIII скликання було обрано 50 жінок (11% від усього депутатського корпусу).

Водночас за мажоритарною системою пройшли лише дві жінки – у 116 виборчому окрузі Ірина Подольак (Об'єднання «Самопоміч»), а у 117 окрузі перемогла Оксана Юринець (Блок Петра Порошенка), натомість 48 жінок було обрано за партійними списками.

«У підсумку отримуємо такий результат: найбільша кількість жінок у парламенті представлена від Блоку Петра Порошенка (15 осіб), на другому місці – Об'єднання «Самопоміч» та Народний фронт (12 осіб), на третьому – Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» (5 осіб), 4 місце розділяють Опозиційний блок та Радикальна партія Олега Ляшка (3 особи)» [4].

Варто зауважити, що кількість депутаток зростала протягом незалежності країни: у першому скликанні ВРУ було 11 жінок (2,4%), у другому – 18 (близько 4%), у третьому – 34 жінки (7,5%). Щоправда, до Верховної Ради України четвертого скликання увійшло 28 жінок (4,4%), але вже після дострокових парламентських виборів 2006 р. 42 жінки стали народними депутатами України (9,3%). Так само 42 жінки було обрано до шостого скликання ВРУ. Після парламентських виборів 2012 р. гендерна ситуація знову покращилася – кількість депутаток становила вже 46 осіб (10,2%) [4].

У процесі демократизації зростає роль парламенту, який стає не просто дискусійним майданчиком, а отримує достатньо важелів впливу для ухвалення законів і контролю за їх реалізацією, здатний виконувати функції творення політики на основі аргументативної дискусії (парламентських дебатів). Одним з основних чинників формування демократичної політики у Верховній Раді України стає взаємодія між парламентською більшістю (коаліцією) й опозицією (тут принципово важливими стають доступ представників опозиції до прийняття політичних рішень і контроль за діяльністю виконавчої влади). Саме тому особливого значення набуває аналіз складу комітетів Верховної Ради України з погляду гендерного балансу.

«Найбільша кількість жінок в одному комітеті становить 6 осіб. Саме стільки парламентарок увійшло до комітету з питань охорони здоров'я <...>. П'ятеро жінок присутні в комітеті з питань європейської інтеграції, чотири – з питань закордонних справ. Троє жінок представлені у комітетах державного будівництва, регіональної політики та місцевого самоврядування, культури і духовності, національної безпеки і оборони, паливно-енергетичного комплексу, податкової та митної політики, свободи слова та інформаційної політики, соціальної політики, зайнятості з пенсійного забезпечення. Також шість жінок є головами комітетів. У семи комітетах Верховної Ради немає жодної депутатки» [4].

Форми роботи депутата безпосередньо пов'язані з аргументованими діями щодо вироблення й ухвалення політичних рішень, що передбачає роботу в комітетах, участь у пленарних засіданнях, парламентські запити, парламентські слухання, слідчі комісії тощо.

Висновки. Підсумовуючи дослідження, варто зазначити, що гендерна проблема потребує особливої

уваги на всіх стадіях інституціоналізації громадської думки та формування гендерного дискурсу.

У процесі демократизації суспільства на особливу увагу заслуговує гендерний вимір електорального процесу. Результат голосування громадян у його гендерному вимірі безпосередньо залежить від наявних у такій сфері норм, звичаїв і стереотипів населення. Саме тому аналіз електорального процесу крізь призму дотримання гендерного паритету повинен зважати як на чинники макрорівня (конституційно закріплені порядок організації та проведення), так і макрорівня (відомості щодо конкретних осіб і груп, що виступають від імені держави, а також інформацію, якою вони володіють, і конкретну політичну ситуацію, в якій формується громадська думка з гендерної проблематики).

Відповідно до комунікативного підходу, основними чинниками, які сприятимуть формуванню справедливої гендерної політики, є публічність і відкритість діяльності органів влади, забезпечення умов для раціональної комунікативної взаємодії (тобто обов'язкова наявність у формах політичної інформаційної діяльності зворотного зв'язку із зацікавленими в ухваленні рішення суспільними групами, інституціями громадянського суспільства), суворе дотримання вимог законодавства щодо гендерного паритету на виборах усіх рівнів.

Література

1. Габермас Ю. Три нормативні моделі демократії / Ю. Габермас // Демократія : антологія. – К. : Смолоскип, 2005. – С. 364–372.
2. Горошко О. Гендерні аспекти інтернет-комунікацій : автореф. дис. ... д. соціол. наук : спец. 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології» / О. Горошко ; Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2010. – 35 с.
3. Кормич Л. Гендерні відносини : сутність та значення в суспільно-політичному розвитку / Л. Кормич // Актуальні проблеми політики. – 2013. – Вип. 49. – с. 16–22.
4. Мацюпа К. Депутатки в комітетах та виборчих списках – як змінювалась Рада за вісім скликань / К. Мацюпа [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://povaha.org.ua/deputatky-v-komitetah-ta-vyborchyh-spyskah-yak-zminyuvalas-rada-za-visim-sklykan/>
5. Хамітов Н. Гендерні виміри краси в життєвому та освітньому просторі : підходи метаантропології й андрогін-аналізу / Н. Хамітов, С. Крилова // Актуальні проблеми філософії та соціології. – 2014. – № 13. – с. 69–79 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.apfs.in.ua/v1_2014/13.pdf
6. Яковлев Д. Світанок демократії : два вибори і три конверти останнього генсека / Д. Яковлев // Молодий вчений: науковий журнал. – 2015. – № 8 (23). – Ч. 2. – С. 157–163 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/8/72.pdf>
7. Яковлев Д. Опоненти демократії: роль «партії влади» та медіакратії у пострадянській політиці / Д. Яков-

лев // Молодий вчений: науковий журнал. – 2014. – № 9. – с. 198–201 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2014/9/49.pdf>

Анотація

Гуща Є. І. Гендерна політика в умовах демократизації суспільства: комунікативний підхід. – Стаття.

Статтю присвячено дослідженню процесу формування гендерної політики в умовах демократизації суспільства з погляду комунікативного підходу. Визначено особливості гендерної політики на макрорівні (конституційні умови, гендерний вимір парламенту, електорального процесу) та мікрорівні (взаємодія інституцій громадянського суспільства, конкретна політична ситуація). Спираючись на теорію комунікативної раціональності Ю. Габермаса, аргументовано відзначено необхідність інституціоналізації політичного діалогу щодо формування гендерної політики в умовах демократизації українського суспільства.

Ключові слова: гендерна політика, гендерні відносини, гендерний баланс, електоральний процес, демократизація суспільства, гендерний дискурс.

Аннотация

Гуща Е. И. Гендерная политика в условиях демократизации общества: коммуникативный подход. – Статья.

Статья посвящена исследованию процесса формирования гендерной политики в условиях демократизации общества с точки зрения коммуникативного подхода. Определены особенности гендерной политики на макроуровне (конституционные условия, гендерное измерение парламента, электорального процесса) и микроуровне (взаимодействие институтов гражданского общества, конкретная политическая ситуация). Опираясь на теорию коммуникативной рациональности Ю. Хабермаса, аргументированно доказана необходимость институционализации политического диалога по формированию гендерной политики в условиях демократизации украинского общества.

Ключевые слова: гендерная политика, гендерные отношения, гендерный баланс, электоральный процесс, демократизация общества, гендерный дискурс.

Summary

Hushcha Ye. I. Gender policy under democratization of society: communicative approach. – Article.

The article is devoted to the research of a process of formation of gender policy under democratization of society from the standpoint of the communicative approach. Features of gender policy at the macrolevel (constitutional condition, the gender dimension of parliament, electoral process) and microlevel (interaction of institutions of civil society, concrete political situation) are determined. Based on the theory of communicative rationality of J. Habermas, the necessity of institutionalization of political dialogue on the formation of gender policy in terms of democratization of Ukrainian society is mentioned in a well-argued manner.

Key words: gender policy, gender relations, gender balance, electoral process, democratization of society, gendered discourse.

УДК 323.21

*С. Г. Денисюк**доктор політичних наук, професор кафедри суспільно-політичних наук
Вінницького національного технічного університету**Т. І. Неприцька**кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та державного управління
Донецького національного університету імені Василя Стуса**А. В. Денисюк**магістрант
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

ХАКЕРСТВО ЯК ВПЛИВОВИЙ КОРЕКТОР СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

Постановка проблеми. Розвиток засобів масової інформації, комунікаційних технологій, Інтернету, формування інформаційного суспільства спричинили появу такого феномену, як хакерство. Таке поняття ми розуміємо як співтовариство хакерів, тобто висококваліфікованих програмістів, які займаються несанкціонованим проникненням у комп'ютерні мережі, бази даних, зломом програмного забезпечення.

З часом хакери поступово перетворилися на унікальне співтовариство, яке впливає на діяльність урядів різних держав, транснаціональних корпорацій, неурядових організацій, на результати виборів, не маючи водночас визначеної територіальної локалізації. На сьогодні хакери створили світову мережеву спільноту, яка не лише володіє значними фінансовими, інтелектуальними, інформаційними та соціальними ресурсами. Їхня майстерність використовувати інформаційні засоби й ефективні механізми самоорганізації дозволяє їм впливати на політичне життя суспільства і розстановку сил у політикумі.

Відомими прикладами діяльності хакерів є їх атаки на державні установи, політичні інститути, причетність до втрати інформації та фінансів деякими політичними діячами. Наприклад, можна згадати крадіжку хакерами даних кредитних карток, імен, паролів, телефонних номерів у 2001 р. із сервера Всесвітнього економічного форуму; бурхливу реакцію хакерів у 2007 р. на демонтаж пам'ятника радянським воїнам, що загинули у Великій Вітчизняній війні та на воєнний конфлікт між Росією і Грузією у 2008 р.; злам групою хакерів із Греції 2008 р. комп'ютерної системи CERN (Європейського центру ядерних досліджень), під керівництвом якого був створений Великий адронний колайдер; дві хакерські атаки з боку російських розвідувальних служб під час президентської виборчої кампанії в Сполучених Штатах Америки (далі – США) 2015 і 2016 рр. (кампанія Grizzly Steppe); злам сайту державного інформагентства Катару і розміщення на ньому повідомлення, яке спровокувало кризу у відносинах згаданої держави із сусідами; масштабна хакерська атака з допомогою комп'ютерного вірусу Petya та багато інших.

Проте хакери не завжди виступають кіберзлочинцями, відомі приклади їх діяльності, в яких очевидно є моральна основа, бажання покращити політичну систему суспільства тощо. Зокрема Wiki Leaks (міжнародна некомерційна організація, яка публікує

засекречену інформацію, взяту з анонімних джерел або під час витоку такої інформації) дозволила оприлюднення електронно-інформаційної таємниці Державного департаменту та Міністерства оборони США. Власне, існування хакерства сьогодні є стимулом для побудови прозорих відносин у сфері політики. Тому актуальним є дослідження місця і ролі хакерів як вагомого інструменту впливу в сучасній політиці.

На сьогодні є чимало наукових розробок, присвячених дослідженню засобів і механізмів політичної комунікації (М. Анохіна, І. Балинського, М. Бахтіна, В. Бебика, Ю. Буданцева, О. Дубаса, В. Конечської, В. Корнієнка, О. Малаканової, Л. Посікери, Г. Почепцова та ін.). Процеси розвитку й інституціоналізації хакерської субкультури досліджували: С. Войтович, В. Голубев, Д. Деннінг, В. Ємелін, О. Єропудова, С. Масленченко, О. Скородумова, О. Порфімович та ін. Проте роль і вплив хакерів на політичний процес, їхня конструктивна / деструктивна діяльність залишаються мало дослідженими.

Мета статті – аналіз діяльності та впливу хакерства на сучасні відносини в політичному просторі.

Виклад основного матеріалу. У 1980-ті рр. хакерство стало однією із провідних тем у світових засобах масової інформації (далі – ЗМІ). Хакери посідають чільне місце як у кіноіндустрії, літературі, телебаченні, так і в політиці. Хакер – це програміст, який займається пошуком помилок у комп'ютерних програмах і використовує їх для проникнення в комп'ютерні системи за допомогою оригінального підходу до програмування [1, с. 6].

Хакерське об'єднання має конкретні цілі та ціннісну основу. Отже, склалась і власна політична субкультура хакерів, яка базується на професійній єдності представників і характеризується оригінальним підходом до розв'язання задач, бінарним способом мислення та бажанням творчої самореалізації на рівні емоційно-чуттєвого сприйняття явищ, прагненням до вільного обігу інформації, незалежності від урядових і комерційних установ, невідуванням соціальних обмежень на когнітивному рівні та реалізацією політичної діяльності за допомогою комп'ютерів і програмного забезпечення на рівні політичної поведінки, що здійснюється переважно у формах хактивізму та кібертероризму [1, с. 7].

Проте є хакери, які працюють на уряди певних держав, великі організації. Тому, беручи до уваги

мету діяльності хакерів, їх можна поділити на дві групи: меншу – офіційну (формальну) і більшу – неофіційну (неформальну). До формальної належать хакери, які співпрацюють із державною владою, великими компаніями й адмініструють Інтернет. Неформальні ж хакери поділяються на три групи: хактивістів, дії яких відповідають очікуванням соціуму та спрямовані на привернення уваги до соціально і політично значимих проблем; аполітичних, які не є суб'єктами політичної дії, але можуть відігравати роль інструментів здійснення політичної волі третіх осіб; кібертерористів, політичні дії яких мають деструктивну мету [1, с. 9].

Отже, хактивізм проявляється в акціях громадянського протесту або непокорі, які здійснюються за допомогою специфічних хакерських методів та спрямовані на ушкодження чи погіршення процесу функціонування Інтернет-ресурсів і комп'ютерних мереж певних організацій. Кібертероризм є процесом використання комп'ютерів як зброї політично мотивованими міжнародними або національними групами чи таємними агентами, що завдають або загрожують завдати шкоди чи спричинити паніку з метою впливу на населення або уряд для зміни політики [2, с. 6].

Почнемо з розгляду об'єктивних факторів виникнення хакерства та його потенційних можливостей щодо впливу на політичні процеси. По-перше, інформатизація всіх сфер життя спричинила віртуалізацію суспільно-політичного життя, в Інтернеті проводиться активна агітація під час виборчих перегонів, здійснюються е-голосування, е-референдуми тощо. Віртуальна сфера злилась із реальною, в ній люди спілкуються, формується громадська думка, відбувається е-голосування. Нині фактично зникла необхідність мати конкретний простір для організації діяльності певного суб'єкта, утвердилась віртуальна як власна реальність, в якій реалізуються політичні, економічні та соціальні відносини.

По-друге, відбулися глобальні зміни в соціальній організації суспільства на різних рівнях. Інформація стала надзвичайною цінністю, що дає можливість швидко збагатити, отримати політичну й економічну владу, здобути перевагу чи зазнати поразки в політичній сфері.

По-третє, посилення маніпулювального впливу різних інформаційно-комунікативних технологій, ЗМІ на масову свідомість і громадську думку, формування споживчого ставлення до знання, яке веде до підриву інноваційного потенціалу суспільства.

Відомо, що глобалізація, яка спрямована на насадження однотипних політичних, соціокультурних моделей, не завжди позитивно впливає на її об'єкти, уніфікує життя, знищує регіональну різноманітність тощо. До речі, така уніфікація впливає і на уніфікацію політичних систем, і на використання хакерами певних технологій, які виявляються досить універсальними для застосування в комп'ютерних мережах для дестабілізації ситуації на різних рівнях тощо.

Зважаючи на прагнення хактивістів відстоювати свободу особистості, її вільний вибір, взаємозв'язок процесу глобалізації та становлення інституту хакерства в політичній сфері характеризується постійним протистоянням. Саме проти стандартизації виступа-

ють хакери, оскільки вони завжди прагнули до збільшення різноманіття у світі шляхом створення умов для вільної творчості, стимулювання розвитку індивідуального підходу до праці, життя. Крім того, хакери відстоюють права людей на власну релігію, расу, етнічну приналежність, свободу слова, вибору тощо. Таке протиріччя викликало появу потужного руху антиглобалістів і серед хакерів.

Однак згадана спільнота неоднорідна. Політичні орієнтація і поведінка хакерів детерміновані, зокрема, рівнем політичної культури та свідомості певного члена співтовариства. Ціннісні орієнтації хакера формуються поступово, під впливом близького оточення, рівня освіти, регіону, де мешкає хакер тощо. Тому така соціальна група є диференційованою, а діяльність її членів вельми різноманітною.

Існує досить багато стереотипів про хакерів, наприклад, що вони є маргінальними й асоціальними елементами. Проте більшість учасників хакерських конференцій є представниками середнього і вищого класів, професіоналами, зайнятими у програмуванні, мережевому адмініструванні, дослідженнях кібербезпеки. В їхньому середовищі є безліч товариств, учасники яких систематично проводять збори і конференції, на яких обговорюють актуальні новини та проблеми своєї сфери.

Зазвичай, в підґрунтях політичної діяльності хакерів є усвідомлена позиція, заснована на антиавторитаризмі, недовірі до влади та підтримці вільних ринкових відносин. Саме це й підштовхнуло їх до створення систем анонімного спілкування та криптовалю, подібних Біткойну (Bitcoin), який є хмарною мережею розподілених обчислень, валютою для реалізації анонімних платежів. Внесок хакерів у підтримку, наприклад, свободи слова, віросповідання, прав людини, є досить вагомим, тому останнім часом їх називають лібертаріанцями.

Деякі дослідники теми хакерства називають їхню систему поглядів особливим терміном – «каліфорнійська ідеологія». Термін пов'язаний із тим, що саме в Каліфорнії розташована відома Кремнієва долина, яка вже багато років вважається основним світовим центром кібернетики та високих технологій [3].

Крім розвитку інститутів анонімності та конфіденційності, хакери впливають на вільне поширення програмного забезпечення (далі – ПЗ). Можливо, це здається непоквднуваним з ідеалами вільного ринку, проте вони вважають, що ПЗ має бути вільним, насамперед, для його подальшого розвитку і вдосконалення.

У політичній площині хакерство має великий потенціал. Комерційні фірми це давно зрозуміли, наприклад, Google і багато інших кампаній проводять спеціалізовані «хакатони» для талановитих програмістів із метою вербування їх до себе на роботу. Вони платять хакерам за виявлення технічних помилок, або вразливих місць у своїх продуктах. Проте свобода є головною цінністю спільноти хакерів, а вона несумісна з роботою на велику корпорацію. Більшість хакерів засуджують таку співпрацю. Деякі хакери, наприклад, у Китаї, намагаються співпрацювати з малим бізнесом і ІТ-стартапами, вважаючи саме це реалізацією своєї ідеології.

У наш час хакери почали брати активну участь у політиці, що пов'язано з дедалі більшим проникненням держави у приватне життя громадян та її спробами контролювати Інтернет. Едвард Сноуден (колишній співробітник Центрального розвідувального управління), Челсі Менніг (військовослужбовець армії США), рух Anonymous є найяскравішими прикладами того, як члени хакерського співтовариства відстоюють свої погляди на свободу [4].

Деякі хакери відстоюють не лише лібертаріанські, а й ліві принципи, що спричинило створення торрент-клієнтів і торрент-сайтів, на яких користувачі безкоштовно можуть завантажити будь-який контент і будь-яке ПЗ. Відомо, що публіцист Маккензі Уорк виклав ці принципи в хакерському маніфесті 2004 р. Згідно з ним, будь-яке знання має поширюватися вільно, уряд не має права обмежувати його розповсюдження шляхом покарання людей, які надають «піратський» софт [4].

Значна частина політично активних хакерів територіально знаходиться в Європі та США. В Іспанії існують десятки антикапіталістичних груп хакерської спрямованості, а в Ісландії та Швеції в парламентах засідають депутати від піратських партій. Беручи до уваги актуальні політичні проблеми деяких держав і регіонів, міру активності хакерів у політичному просторі, методи їх політичної участі, хакерство можна поділити на декілька типів. Американському типу притаманна спрямованість на індивідуальний успіх, переважання ідеї «американської виключності», прагнення домінувати у світі. Американські хакери виступають проти політики американського уряду, монополії великих корпорацій, глобалізації світу, ісламських фундаменталістів і тероризму.

Європейський тип характерний для хакерів, які стримані у проявах власної політичної позиції, врівноважені в діях і досить самостійні, прагнуть, насамперед, миру. Вони протестують проти порушення прав людини, ядерних програм, проти завдання шкоди екології, проти тероризму та фашизму.

Фінський тип – домінування національної ідеї відродження, повага до державних ініціатив, прагнення зберегти культурну ідентичність, поширення інформаційних інновацій серед населення, прагнення до розробки нового вільного ПЗ. Хакери-фіни протестують проти монополізації ринку комп'ютерних технологій великими корпораціями та випуску ними неякісного програмного забезпечення із закритими кодами.

Азійський тип виступає за досягнення консенсусу, за пріоритет етичних мотивів над економічними, домінування колективного над особистим, авторитет влади й ієрархії, орієнтацію на державні установи. Протестують проти порушення територіальної цілісності своєї держави, честі та достоїнства своєї держави, її іміджу.

Пострадянський тип – пошук культурної ідентичності, колективізм свідомості, вороже ставлення до влади та законів, ідеологічне виправдання зломів сайтів, орієнтація на матеріальну вигоду. Протестують проти націоналізму, фашизму, тиранії, влади, але і проти утисків інтересів власної держави.

Мусульманський – домінування колективних потреб над особистими, готовність до самопожертви заради спільної мети, домінування релігійного над

суспільним, ідея кіберджихаду. Хакери протестують проти експансії Америки, проти порушення прав мусульман тощо.

Проте загалом діяльність хакерів є протиправною і такою, що може змінити розстановку сил у політиці. Якщо в них є можливість вносити зміни в результати політичних виборів (наприклад, остання президентська кампанія у США), публікувати на офіційних сайтах державних установ неправдиву інформацію, то політичний процес може бути неефективно змодельований. Через вплив хакерів голоси виборців матимуть незначну вагу, а перемога на виборах може визначатись сучасними інформаційними технологіями [5; 6].

Якщо змодельувати результати президентських перегонів у США 2016 р. виключаючи хакерські атаки, то могла перемогти і Х. Клінтон? Як би тоді змінилась політична ситуація у світі? Міграційна політика США? Найчастіше за діяльністю хакерів у політиці стоять замовники, які фінансують такі проекти, підтримують репутацію політиків тощо. Варто нагадати, як у широкому доступі опинилося листування голови передвиборного штабу кандидата від Демократичної партії Хілари Клінтон Джона Подести. Після програшу на виборах Х. Клінтон заявила, що хакерські атаки стали одним із чинників її поразки. Подібну схему кібервійни намагалися реалізувати й у Франції – під ударом опинилися сервери штабу нинішнього президента Франції Е. Макрона.

Висновки. Отже, результатом втручання хакерів можуть виявитись як змінені підсумки виборів, маніпулювання громадською думкою, руйнування репутації політичного гравця, розв'язання міжнародних конфліктів, кібервійн, так і руйнування ціннісної системи громадян, їх зневіра у своїх правах, власному впливові на політичні відносини тощо.

Сьогодні хакери поступово перетворились на політичних гравців, які корегують політичні процеси у світі. З одного боку, до активної політичної діяльності в Інтернеті хакерів штовхає наступ держави на «хакерську свободу». Щоразу після арешту будь-якого хакера, після жорсткості законодавства, пов'язаного з авторським правом або втручаннями в кіберпростір, з'являються нові хвилі хакерського протесту. Оскільки держави останнім часом прагнуть все більше контролювати Інтернет і приватне життя громадян, зростає і кількість політично активних хакерів.

З іншого боку, активізація хакерів у політиці спричинена їх фінансуванням із боку зацікавлених осіб, які прагнуть маніпулювати свідомістю громадян, результатами виборів та е-голосування тощо. Хакерські атаки є частиною технологій, спрямованих на посилення монополії в політичних відносинах.

Політична активність хакерів може бути конструктивною за умови їх об'єднання навколо такої мети, як сприяння прозорості відносин у сфері політики, інформування суспільства про діяльність політичних гравців тощо. Проте, нажалі, віртуалізація політичного життя, зацікавленість можновладців і криза цінностей сприяють збільшенню маніпуляцій за допомогою хакерів у політичному просторі.

Перспективним для подальших досліджень є пошук ефективної системи кіберзахисту, яка вимагає значних фінансових та інтелектуальних ресурсів.

Література

1. Єропудова О. Політична субкультура хакерів в умовах інформаційного суспільства : автореф. дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.03 «Політична культура та ідеологія» / О. Єропудова ; Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – К., 2011. – 19 с.
2. Масленченко С. Субкультура хакеров как порождение информатизации общества: автореф. дисс. ... канд. культурологии : спец. 24.00.01 «Теория и история культуры» / С. Масленченко ; Санкт-Петербургский государственный университет. – СПб, 2008. – 20 с.
3. Баранова Н. Почему хакеры – это не так плохо, как кажется / Н. Баранова // Теплица социальных технологий [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://test.ru/2016/11/17/culture-hackers/>.
4. Баранова Н. Чому хакери – це не так погано, як здається / Н. Баранова // Okda [Електронний ресурс]. – Режим доступу : okda.in.ua.
5. Денисюк С. Моделювання політичних процесів / С. Денисюк, А. Шиян // Прикладна політологія : [навч. посіб.] / за ред. В. Горбатенка. – К. : Видавничий центр «Академія», 2008. – С. 453–464.
6. Денисюк С. Математичне моделювання та побудова проведення майбутніх президентських виборів в Україні / С. Денисюк // Нова парадигма : журнал наукових праць / голов. ред. В. Бех. – Київ : Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 2008. – Вип. 78. – С. 107–115.

Анотація

Денисюк С. Г., Неприцька Т. І., Денисюк А. В. Хакерство як впливовий коректор сучасних політичних процесів. – Стаття.

Проаналізовано роль хакерів у політичних процесах і відносинах. Визначено, що хакерство є диференційованим співтовариством, в якому виокремлюються угруповання, виходячи з політичних цілей та їх ціннісних основ. Підкреслюється, що віртуалізація суспільно-політичного життя, глобальні зміни в соціальній організації суспільства на різних рівнях і посилення маніпулятивного впливу інформаційно-комунікативних технологій, ЗМІ на громадську думку створили сприятливий ґрунт для вагомого впливу хакерів на політичні процеси. Відзначається, що хакерство може проявлятися у конструктивній (хактивізм) і деструктивній (кібертероризм) політичній діяльності. Визначено, що результатами втручання хакерів можуть бути змінені підсумки виборів, маніпулювання масовою свідомістю, руйнування репутації політичних гравців, розв'язання міжнародних конфліктів, кібервійн, поглиблення кризи ціннісної системи суспільства.

Ключові слова: хакерство, хакер, хактивізм, кіберзлочинність, кібервійна, політичні цінності.

Аннотация

Денисюк С. Г., Неприцькая Т. И., Денисюк А. В. Хакерство как влиятельный корректор современных политических процессов. – Статья.

Проанализирована роль хакеров в политических процессах и взаимодействиях. Определено, что хакерство является дифференцированным сообществом, в котором выделяются группировки, исходя из политических целей и их ценностных оснований. Подчеркивается, что виртуализация общественно-политической жизни, глобальные изменения в социальной организации общества на разных уровнях и усиление манипулятивного влияния информационно-коммуникативных технологий, СМИ на общественное мнение создали благоприятную почву для роста влияния хакеров на политические процессы. Отмечается, что хакерство может проявляться в конструктивной (хактивизм) и деструктивной (кибертерроризм) политической деятельности. Определено, что результатами вмешательства хакеров могут быть измененные результаты выборов, манипулирование массовым сознанием, разрушение репутации политических игроков, разжигание международных конфликтов, кибервойн, углубление кризиса ценностной системы общества.

Ключевые слова: хакерство, хакер, хактивизм, киберпреступность, кибервойна, политические ценности.

Summary

Denysiuk S. G., Neprytska T. I., Denysiuk A. V. Hacking as an Influential Corrector of Modern Political Processes. – Article.

The article analyzes the role of hackers in political processes and relations. It has been determined that hacking is a differentiated community that has separate groups, defined by their political goals and value foundations. It has been emphasized that virtualization of sociopolitical life, global changes in the social organization of society at various levels and strengthening the manipulative influence of the information-communication technologies and mass media on public opinion have created favorable conditions for ensuring hackers' significant influencing the political processes. It has been noted that in hacking may represent constructive (hacktivism) and destructive (cyber terrorism) political activity. It has been determined that hackers' interferences may result in changes results of the elections, public consciousness manipulation, ruining the reputation of political actors, solving international conflicts, cyber wars, deepening the crisis of the value system in the society.

Key words: hacking, hacker, hacktivism, cyber crime, cyber war, political values.

УДК 323.2

К. Є. Іщейкін
народний депутат України

ОСОБЛИВОСТІ МОДЕЛІ БЮДЖЕТУ УЧАСТІ В БЕРЛІНІ-ЛІХТЕНБЕРЗІ

Бюджет участі як інструмент активізації участі громадян та підвищення ефективності управлінських процесів набуває все більшої популярності на європейському континенті. Так, протягом 2005–2012 рр. кількість випадків його впровадження зросла з 55 до майже 1 300, внаслідок чого понад 8 млн. громадян Європейського Союзу (далі – ЄС) беруть участь у вирішенні місцевих фінансових питань. На думку Єврокомісії, бюджет участі сприяє залученню до політичного діалогу, виділенню фінансових трансферів на рахунки національних казначейств країн-партнерів, розвитку спроможностей, базованих на партнерстві та взаємній підзвітності. Водночас він не вважається самоціллю, а лише засобом надання кращої допомоги і досягнення цілей сталого розвитку, прискорення політики розвитку і реформ у країнах-партнерах [1].

У Німеччині ідея бюджету участі (далі – БУ) обговорювалася з кінця 1990-х рр. У Північній Рейн-Вестфалії БУ був запроваджений, насамперед, як інструмент реформування муніципальної адміністрації. Ініціатори БУ в Берліні та його районах прагнули до посилення учасницької демократії. Станом на 2011 р. близько 207 муніципалітетів Німеччини практикують БУ [2]. Впровадження БУ зумовлене також дедалі гострішою кризою місцевих бюджетів, тому низка муніципалітетів використовують його для легітимації політики жорсткої економії, яка іноді досить гостро критикується через помилковість такого підходу до вирішення економічних проблем на місцях. Однак більшість міст Німеччини вирішили реалізувати модель «консультацій із публічних фінансів», яка складалася з трьох стандартних елементів: інформування, консультування, підзвітність [3].

Бюджет участі дав позитивні результати у відносно невеликій кількості міст: Боні, Грос-Умштадті, Кельні, Потсдамі, Гульдені та двох районах Берліна – Ліхтенберзі та Марцан-Хелесдорфі [4].

У берлінському районі Ліхтенберзі бюджет участі було започатковано 2005 р. і його реалізація супроводжується постійним процесом навчання з багатьма інституційними й процедурними інноваціями, демонструючи тенденцію низхідного підходу як першого кроку до інтенсивного залучення громадянського суспільства до процесу БУ. Успішність його впровадження зацікавила багатьох місцевих та іноземних дослідників [5], перетворивши на своєрідний зразок для наслідування іншими німецькими муніципалітетами [6].

В адміністративному районі Берліна Ліхтенберзі, розташованому на сході столиці, проживає понад 268 тис. мешканців, а під час адміністративно-територіальної реформи 2001 р. до нього був приєднаний сусідній район – Хоеншлонхаузен.

Берлін – це не тільки столиця Німеччини, але також столиця землі й унітарний муніципалітет. Особливістю самоврядування у містах-землях (Берлін, Бремен, Гамбург) є те, що обраний мешканцями пред-

ставницький орган формує свій колегіальний виконавчий орган – магістрат або сенат, який складається з бургомистра і почесних членів, що працюють на громадських засадах. Крім того, Берлін поділено на адміністративні райони, які є автономними одиницями, але не мають юридичного статусу, згідно з конституційним принципом місцевої автономії (ст. 28 Основного Закону Німеччини: «У землях, округах і громадах народ повинен мати представництво, створене загальними, прямими, вільними, рівними і таємними виборами»). Інакше кажучи, на відміну від більшості німецьких муніципалітетів, Берлін-Ліхтенберг не може визначати свій бюджет і не має права піднімати податки або брати кредити. До його компетенції належить право самостійного найму персоналу та визначення внутрішньої структури своїх органів управління.

У Берліні державна і муніципальна діяльність не розмежовуються, тому державні завдання і завдання самоврядування розподіляються між центральними органами управління (центральною адміністрацією) та районними адміністраціями згідно з принципом доцільності.

Законодавча влада у Берліні здійснюється Міською радою уповноважених – Ландстагом, що складається зі 169 депутатів під керівництвом президента. Центральним урядом Берліна як землі і міста є Сенат, який очолює бургомістр, обраний парламентом землі, який одночасно є головою міста та членом Бундесрату,

До складу центральної адміністрації входять управління Сенату (управління внутрішніх справ, соціального забезпечення, шкіл, юстиції тощо) та підпорядковані їм центральні спеціальні органи (поліція). Кожне управління Сенату очолює сенатор, який обраний парламентом землі і має власний апарат управління та заступника – статс-секретаря.

Центральна адміністрація займається завданнями, які мають загальноміське значення або ж потребують уніфікованих зусиль. Зазвичай такі завдання чітко визначені і закріплені законом. 12 районних адміністрацій виконують інші управлінські завдання, зокрема займаються місцевими соціальними питаннями, забезпеченням порядку (будівельним наглядом). Деякі завдання можуть виконуватися одним районом одночасно для кількох інших заради економії коштів. Управління Сенату стежать за правильністю дій районних адміністрацій, Сенат – за законністю такої діяльності. Сенат також має право ухвалювати загальні адміністративні приписи, що стосуються діяльності районів.

Міські райони Берліна мають два органи: районна рада, що обирається мешканцями (громадянами Німеччини та інших країн-членів ЄС, які проживають на території району), та сформована нею районна адміністрація – районний бургомістр та 4 муніципальних радники, які обираються на 4 роки і можуть бути відкликаними у будь-який час 2/3 голосів. Райрада визначає

основні напрями політики, ухвалює рішення з важливих питань (бюджет, план забудови тощо) та контролює діяльність райадміністрації. Для виконання своїх завдань вона може створювати комісії, участь в роботі яких можуть брати як члени ради, так і громадяни, вибрані райрадою (депутати громадян). Райадміністрація займається поточними справами та звітує перед райрадою.

2006 р. адміністративний район Берлін-Ліхтенберг був поділений на 13 кварталів. Район характеризується співіснуванням сільських і урбанізованих центрів, що відрізняються своїми соціально-економічними характеристиками. Прикметною особливістю Берлін-Ліхтенбергу є значно вища активність громадянського суспільства порівняно з іншими районами.

Близько 85% бюджету району формується з надходжень від Сенату Берліна. Решту складають різноманітні фіскальні надходження: плата за дозволи на будівництво, випуск ідентифікаційних посвідок, орендна плата тощо. Витрати бюджету складаються із двох частин: обов'язкової, визначеної положеннями федерального та земельного законодавства (утримання шкіл, надання послуг соціального добробуту, житлові субсидії, громадська безпека й утримання публічних будівель) та додаткової (близько 6% від загальних витрат). Саме друга частина складає основу бюджету участі і може бути спрямована на виконання таких публічних завдань, як підтримка охорони здоров'я, підприємницька діяльність, розвиток спорту, озеленення вулиць, утримання дитячих майданчиків тощо.

Перші дискусії щодо БУ в Берліні розпочалися 2002 р., коли була створена робоча група «БУ Берліна», до складу якої увійшли міські планувальники, активісти руху «Порядок денний 21» та суспільствознавці. Група розпочала розробку моделі для Берліна та його адміністративних районів. Різні фонди німецьких політичних партій і Федеральне агентство з громадянської освіти надали зовнішню підтримку. Після того як Сенат Берліна вирішив підтримати проект і виділити на нього 12 тис. євро, бюджет участі стартував у 2005 р. Він впроваджувався в досить сприятливих умовах: після проведення адміністративної реформи у столиці Німеччини (2001 р. кількість адміністративних районів скоротилася з 23 до 12, і для прискорення інтеграції Сенат Берліна надав фінансову підтримку новоствореним районам) та переходу до нової системи обрахунку й аналізу виконання бюджету в 2004 р., що дало змогу диференційовано підходити до бюджетів районів міста. Останнім було виділено одноразову виплату з бюджету землі, що дало їм змогу самостійно визначати пріоритети в окремих сферах. У Берліні з 2005 р. обов'язковим стало проведення консультацій із громадянами з усіх питань, що стосуються району.

У БУ Берлін-Ліхтенберг право ініціативи належить спершу мешканцям, а вже потім – членам райради. Саме тому обговорення БУ відбулося за два роки до початку фіскального року. Однак така процедура викликала незадоволення в учасників, тому часовий інтервал згодом було зменшено до одного року.

Моделю бюджету участі, обрана Берлін-Ліхтенбергом, передбачала три основних механізми для врахування думок мешканців: громадські слухання, Інтернет-технології та опитування домогосподарств.

Громадські слухання проводяться за досить простими правилами: кожен учасник може подавати власні та підтримувати пропозиції інших учасників. Під час таких обговорень райадміністрація інформує учасників про перебіг підготовки проекту місцевого бюджету та послуги, що надавалися районом, а також збирає пропозиції громадян. На таких зустрічах заслуховувалися звіти про стан реалізації торішніх проектів. Використання можливостей Інтернет-технологій дало всім учасникам доступ до вичерпної інформації про місцевий бюджет, збір і обговорення ідей учасників бюджету участі. Водночас громадяни могли надавати свої пропозиції райадміністрації протягом року. Остання збирала всі пропозиції, здійснювала їх попередню оцінку, брала до уваги можливі наслідки їх реалізації для бюджету та готувала пропозиції для наступного етапу голосування та відбору. Громадяни могли голосувати за цікаві пропозиції під час зустрічей або ж в Інтернеті. Що стосується опитування домогосподарств, то їх кількість постійно зростала – якщо 2005 р. було опитано 5 000, то 2013 р. – вже 50 000.

Пропозиції, що отримали найбільшу підтримку, передавалися до райради для ухвалення остаточного рішення. Райадміністрація обраховувала остаточну вартість кожного проекту, визначала його законність і давала рекомендації щодо реалізації. На підставі такої оцінки райрада вирішувала, куди спрямувати кошти бюджету участі. Під час першого циклу бюджету участі процедура була вдосконалена, зокрема наприкінці року почали проводити публічний семінар для підбиття підсумків, а з 2011 р. в кожному з 13 кварталів, створених під час децентралізаційної реформи 2007 р., проводилися щорічні зустрічі громадян.

Організація у кварталах процесу БУ покладалася на відповідні центри, визначені організаціями громадянського суспільства. Навіть більше, 2011 р. був запроваджений ключовий «день голосування», який проводився в таких центрах і передбачав можливість голосувати за будь-які пропозиції, подані на зустрічах громадян у кварталах. З 2011 р. проекти, що входили до компетенції Сенату, також могли ставитися на голосування, після чого вони передавалися до ради. Такий крок став відповіддю на критику з боку деяких учасників, оскільки багато ідей, особливо з інфраструктурних питань, не могли розглядатися в межах адміністративного району. Подальші зміни стосувалися присвоєння власного номера кожній пропозиції, що робило процедуру прозорішою і доступнішою, давало змогу відстежити долю кожної ініціативи.

Однак інші нововведення зазнали поразки, наприклад, так звані «точки збереження», впроваджені 2010 р., які давали учасникам можливість вибирати дешевший проект для економії коштів, що спрямовувалися на реалізацію інших. Не досить вдалим виявилася і створення команди редакторів із 10 осіб, обраних громадянами, які аналізували, об'єднували схожі пропозиції та готували попередній звіт для загального обговорення. На думку деяких учасників, здійснена редакторами модифікація ініціатив радикально змінювала їхню суть і не відповідала меті ініціаторів.

Впровадження фондів кварталів стало одним із найвдаліших нововведень у межах БУ. Кожен з 13 кварталів Берлін-Ліхтенбергу отримував бюджет в

5 тис. євро на рік. Мешканці, організації кварталу чи ініціативні групи могли подавати запити на отримання фінансової допомоги розміром до 1 тис. євро на такі проекти, як районні чи вуличні фестивалі, покращення майданчиків, тротуарів, вулиць, фасадів будинків, надання самопомоги тощо. Журі громадян, до якого обиралася одна особа від 1 тис. мешканців, вирішувало долю таких проектів. До того ж 60% добровільних членів журі обиралися жеребкуванням серед мешканців, а 40% представляли громадські організації, ініціативні групи, місцевих підприємців, шкільні чи батьківські комітети. У 2010 р. з фондів кварталів було профінансовано близько 120 проектів, серед них й озеленення парків.

Щодо структури управлінських органів бюджету участі, то під час першого циклу у 2005–2006 рр. команда ініціаторів – керівний комітет – діяла як внутрішній координаційний орган у межах адміністрації району, серед яких і директори контрольного управління, кадрового/фінансового управління та начальник управління з охорони довкілля. Проектна команда була центральним органом, що ухвалював рішення, а його члени були членами райради та райадміністрації (мер району та два радники району), представниками різноманітних соціальних груп району (молоді, пенсіонерів, мігрантів і жінок).

Коли 2006 р. пілотний проект завершився та БУ формально увійшов до завдань райадміністрації, структура керівних органів змінилася. Так, в межах контрольного та кадрового/фінансового управління було створено координаційну раду, оскільки начальники згаданих управлінь входили до групи керівництва проектом. Завдання керівного комітету та проектної команди було покладено на моніторинговий комітет (Begleitgremium), що складався з радників району, членів райради і райадміністрації, квартальних центрів, мешканців і/або представників громадянського суспільства. Він відповідав за концептуальне покращення процедури БУ та взаємодію з райрадою і райадміністрацією. Комітет повинен був оцінювати процес, пропонувати зміни і/або покращення, розробляти порядок денний для адміністрації району і відповідав за прийняття БУ та його реалізацію наступного року.

Особливий підхід до БУ в Берлін-Ліхтенберзі був розроблений під час інтенсивного процесу обговорення у 2004–2005 рр. між двома основними акторами проекту: райрадою і райадміністрацією. По-перше, вони узгодили та прийняли керівні цілі для майбутнього розвитку району, що передбачали підтримку сім'ї та дитинства, створення рівних можливостей для всіх мешканців та реалізацію адміністративної реформи. Уся діяльність із підтримки громади району (планування надання соціальних послуг і соціального захисту, планування публічного здоров'я та розвиток міста) була закріплена у програмному документі «Ліхтенберг на шляху до громадянського муніципалітету», ухваленому райрадою у 2005 р. По-друге, відповідні зміни було внесено до нормативно-правових актів району, які передбачали активнішу участь громадськості у процесі прийняття рішень. Це вимагало прозорішої діяльності райадміністрації (насамперед, у сфері публічних витрат) та її орієнтації на задово-

лення потреб мешканців району. Райрада повинна була визначити цілі розвитку громади та підтримати самоорганізацію громадян у районах і кварталах, створити нові міжвідомчі організаційні структури.

Завдяки вищезазначеному моделі БУ в Берлін-Ліхтенберзі характеризувалася консенсусом, реалістичністю, децентралізацією, включеністю та підзвітністю. Консенсус проявився в тому, що всі депутатські групи в райраді заявили про готовність до співробітництва та надання постійної підтримки проекту. Особливу роль відіграла позиція мера району з партії «Ліві» та підтримка інших лідерів ради та вищих урядовців районної адміністрації.

Члени райради усвідомлювали, що обговорення широкого кола питань у межах БУ району так чи інакше стосуватиметься проблем, які неможливо вирішити в контексті районного бюджету, що може породити недовіру і розчарування серед учасників процесу. Тому із самого початку було прийнято рішення, що обговорюватимуться лише ті пропозиції, які реально реалізувати на рівні району. Хоча на такі справи виділялося лише 6% усього бюджету району, однак із часом завдяки впровадженню квартальних фондів і обговоренню дворічних будівельних проектів спроможності БУ були значно розширені.

Децентралізаційний підхід дав змогу застосовувати БУ в Берлін-Ліхтенберзі як до району загалом, так і до його кварталів, що вплинуло на його суть і організаційну форму. Як уже згадувалося, було створено нові міжвідомчі та децентралізовані структури райадміністрації та розроблено відповідні механізми на рівні кварталів.

Розробники моделі БУ в Берлін-Ліхтенберзі вирішили орієнтуватися на максимально можливе коло учасників, встановивши найнижчий поріг участі для включення у процес неорганізованих громадян, незалежно від їхнього віку, статі, стану здоров'я, місця роботи та походження. Це особливо стосувалося таких цільових соціальних груп, як сім'ї, молодь і мігранти, яких в районі проживає близько 14%, для яких було організована участь онлайн і забезпечено вільний доступ до онлайн-діалогу в місцевих бібліотеках.

Читабельний і прозорий бюджет для громадян видається у вигляді щорічного звіту, в якому райрада звітує перед громадянами про те, як вона поступила із пропозиціями громадян, отриманих під час громадських слухань і через Інтернет. Така регулярна підзвітність не лише зміцнює довіру громадян до органів публічної влади, а й стимулює їхню подальшу активність у вирішенні місцевих проблем.

Отже, Берлін-Ліхтенберг є одним із не багатьох прикладів успішної реалізації бюджету участі в Німеччині. Його успіх значною мірою був зумовлений сприятливими умовами (реформований управлінський апарат, впровадження нової системи аналізу бюджетних видатків) та готовністю урядовців постійно вдосконалювати процес взаємодії з мешканцями («день голосування», чіткий облік усіх поданих ініціатив, фонди кварталів). Тому особливостями моделі БУ в Берлін-Ліхтенберзі є консенсус, реалістичність проектів, децентралізація, включеність і підзвітність.

Література

1. The future approach to EU budget support to third countries. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the Economic and social committee and the Committee of the regions. Com (2011) 0638 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52011DC0638>.
2. Bundeszentrale für Politische Bildung / Servicestelle Kommunen in der Einen Welt. – Berlin, 2011. – 124 s.
3. Sintomer Y. Der Bürgerhaushalt in Europa – eine realistische Utopie? Zwischen partizipativer Demokratie / Y. Sintomer, C. Herzberg, A. Röcke. Frankfurt A. M. : Verwaltungsmodernisierung und sozialer Gerechtigkeit, 2010. – 254 s.
4. Franzke J. Kleger H. Kommunale Bürgerhaushalte. Potentiale, Chancen und Grenzen / J. Franzke, H. Kleger. Berlin: Edition Sigma, 2010. – 146 s.
5. Weise S. Bürgerhaushalt in Berlin. Das Bürgerhaushaltsprojekt des Bezirkes Lichtenberg / S. Weise. Hamburg: Region-Nation-Europa, 2006. – 210 s.
6. Klages H. Bürgerhaushalt Berlin-Lichtenberg, Speyer: Deutsches Forschungsinstitut für öffentliche Verwaltung Speyer / H. Klages, C. Daramus // Speyerer Forschungsberichte. – 2007. – Vol. 249.

Анотація

Ищейкин К. Е. Особливості моделі бюджету участі в Берлін-Ліхтенберзі. – Стаття.

Проаналізовано умови, за яких впроваджувався бюджет участі в одному з районів столиці Німеччини та визначено чинники, що сприяли його успішній реалізації (адміністративна реформа, новий підхід до аналізу бюджетних видатків). Розглянуто процедуру прийняття бюджету участі та зміни в адміністративній структурі органів публічної влади, зумовлену використанням інструментів прямої демократії. Проаналізовано три основних механізми комунікації в межах берлінської моделі: громадські слухання, Інтернет-комунікації та опитування домогосподарств. Виділено найбільш успішні нововведення моделі бюджету участі в Берлін-Ліхтенберзі (день голосування, відстеження пропозицій, фонди кварталів) і охарактеризовано її особливості: консенсус, реалістичність, децентралізація, включеність і підзвітність.

Ключові слова: бюджет участі, місцеве самоврядування, учасницька демократія, державне управління, громадянське суспільство.

Аннотация

Ищейкин К. Е. Особенности модели бюджета участия в Берлин-Лихтенберге. – Статья.

Проанализированы условия, при которых внедрялся бюджет участия в одном из районов столицы Германии и определены факторы, способствовавшие его успешной реализации (административная реформа, новый подход к анализу бюджетных расходов). Рассмотрена процедура принятия бюджета участия и изменения в административной структуре органов публичной власти, обусловленные использованием инструментов прямой демократии. Проанализированы три основных механизма коммуникации в рамках берлинской модели: общественные слушания, Интернет-коммуникации и опрос домохозяйств. Выделены наиболее успешные нововведения модели бюджета участия в Берлин-Лихтенберге (день голосования, отслеживание предложений, фонды кварталов) и охарактеризованы ее особенности: консенсус, реалистичность, децентрализация, включенность и подотчетность.

Ключевые слова: бюджет участия, местное самоуправление, демократия участия, государственное управление, гражданское общество.

Summary

Ishcheikin K. Ye. The specific of the participatory budgeting in Berlin-Lichtenberg. – Article.

The circumstances of introduction of participatory budgeting in one of the districts of the capital of Germany were analyzed and the factors facilitating its successful implementation, especially administrative reform and a new approach to the analysis of budget expenditures, were determined. The procedure the budget adoption and changes in the administrative structure of public authorities, caused by the usage of direct democracy instruments, are considered. Three main mechanisms of communication within the framework of the Berlin model are analyzed: public hearings, Internet communications and household surveys. The most successful innovations in the model of the participation budget in Berlin-Lichtenberg (voting day, tracking number for each proposition, district funds) are highlighted and its features are characterized: consensus, realism, decentralization, inclusion and accountability.

Key words: participatory budgeting, local government, participatory democracy, public administration, civil society.

УДК 333.45

Є. В. Маценко
докторант*Міжрегіональної Академії управління персоналом*

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ЯК СУСПІЛЬНИЙ ФЕНОМЕН, ПОЛІТИКА І ПРАКТИКА ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ КРАЇНИ

Вступ. У сучасних умовах суспільного розвитку держав, великих соціумів, особливо в умовах глобалізації, переходу від постіндустріальних до інформаційних засад (моделей) функціонування країн, великого значення набуває захист власних державних національних інтересів, що і здійснюється завдяки політиці національної безпеки.

Феномен «національна безпека» досліджували такі вітчизняні вчені, як: І. Бідзюра, О. Білорус, О. Бодрук, В. Оленко, Д. Видрін, О. Дзьобань, Д. Клітченко, Б. Кожин, Т. Курчина, М. Левицька, В. Ліпкан, Ф. Медвідь, М. Недюха, Б. Парахонський, Г. Почепцов, Г. Ситник, А. Чічановський, М. Чорна та ін. Серед зарубіжних вчених зазначену проблематику вивчали: М. Абдурахманов, В. Арнольд, Ж. Бжезінський, А. Возженніков, К. Гаджиєв, Феліпе Сантьяго Варгас Доносо, Е. Картер, В. Манілов, Е. Тикнер, Б. Урланіс, Ф. Фукуяма, В. Халіпов., Е. Хантінгтон, К. Хаусхофер, Г. Шустер, В. Ярочкін та ін.

Виклад основного матеріалу. Виходимо з того, що національна безпека як складний і соціально важливий феномен по-різному пояснюється (трактується) різними науками. Беремо за основу політологічне визначення феномена: «Національна безпека в сучасному загальному визначенні характеризує якісний стан властивостей системи «особистість – суспільство – держава – природа», що забезпечує гармонійну взаємодію складових і підтримання оптимальних умов її існування і розвитку» [9, с. 511]. Звідси, окрім самого феномена «національна безпека» – чотири основних суб'єкта такої безпеки.

Підкреслимо, що національна безпека завжди є об'єктивною і найнеобхіднішою умовою сталого існування, розвитку, соціального прогресу країни, соціуму. Крім того, питання національної безпеки дається визнаки ще виразніше через наявність багатьох загроз різноманітного характеру, що існують поряд із величезними прогресивними здобутками людства. Такі загрози є надто масштабними та специфічними.

Оскільки підґрунтям суспільного розвитку, існування великого об'єднання людей – держави, є ідея, національні ідеали, то далі постає питання про відповідний захист такої ідеї, тобто про захист національного державного суверенітету. Відомий український фахівець у галузі національної безпеки В. Ліпкан зазначає, що «національний інтерес – це інтегральний вираз інтересів усіх членів суспільства, що реалізується через політику системи» [6, с. 23]. Тобто національний інтерес – збірне, синергетичне поняття, яке містить багато складників, а тому завжди мова йде про відповідну класифікацію таких інтересів, наприклад, здійснену відомим українським вченим і політичним діячем О. Білорусом [1, с. 92–93].

На основі національних інтересів в кожному суспільстві постійно відбувається процес, який називають

взаємодією (за П. Сорокіним – Є. М.) процесом соціальної стратифікації (розпаду, диференціації суспільства на окремі соціальні групи). Така стратифікація обумовлена, насамперед, економічними чинниками, оскільки соціальна нерівність за ринкових умов господарювання була і є домінуючим чинником соціального розшарування, формування сталих соціальних груп (бідні, багаті, середній клас тощо).

Кожна держава у своїх політико-правових документах майже завжди відповідним чином прописує, декларує національні інтереси в усіх сферах суспільного життя, оскільки це необхідно: а) для внутрішньої політики державного будівництва, функціонування суспільства; б) для міжнародного співробітництва (для міжнародних відносин).

Так, національні інтереси Української держави достатньо чітко визначені та прописані в деяких загальнонаціональних документах, зокрема в Постанові Верховної Ради України «Про основні напрями зовнішньої політики України», в Концепції (Основах державної політики) національної безпеки України від 16 січня 1997 р. Дається детальне обґрунтування таких складних понять, як «національний дух», «національний характер», що в різний спосіб «працюють» на поняття і феномен «національні інтереси». Підкреслимо, що звертається увага на те, за яких умов можна було б досконаліше реалізувати національну стратегію розвитку України у політичній, економічній, соціальній, гуманітарній сферах.

Взагалі, щодо нормативного визначення й обґрунтування суті національних інтересів, національної безпеки України, варто звернути увагу на Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р., в якому також дається політико-правове, суспільне визначення феноменів «національна безпека», «національні інтереси», «загрози національній безпеці», «воєнна організація держави», «правоохоронні органи» тощо.

Для національної безпеки як суспільного, соціального феномену принципове значення мають, головним чином, два аспекти: а) об'єкти національної безпеки (для кого вона існує, кого захищає); б) пріоритети національної безпеки.

У першому випадку (об'єкти) мова йде про людину (громадянина), суспільство та державу. Такі об'єкти прописуються в усіх нормативно-правових актах, починаючи з Конституції країни.

У другому випадку виділення пріоритетів національної безпеки має свою специфіку, пов'язану, головним чином, із країною, її особливостями, географічним станом і багатьма надто специфічними засадами. Так, суспільна практика до основних пріоритетів серед національних інтересів в Україні нині відносить: а) гарантування реальних конституційних прав і сво-

бод людини і громадянина; б) розвиток громадянського суспільства, його основних демократичних інститутів; в) захист державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканості державних кордонів, недопущення втручання у внутрішні справи України; г) зміцнення політичної та соціальної стабільності в суспільстві.

Водночас підкреслюємо, що національні інтереси, їх пріоритети є надто мінливою справою – у часі, внутрішньому житті країни, міжнародній ситуації тощо.

Перш ніж визначати стан, особливості національної безпеки загалом, варто визначити загрози, які постають перед людиною, людством в їх тісному поєднанні.

Зазначимо, що за усієї, здавалося б, простоти та зрозумілості, класифікують такі загрози по-різному – широко і стисло.

Серед класифікацій широкого характеру наведемо, наприклад, класифікацію загроз відомого фахівця-міжнародника С. Курінного [4]:

- поширення інфекційних захворювань (лише з 1973 р. з'явилося понад 30 раніше невідомих інфекційних хвороб);

- демографічні тенденції світового характеру (йдеться про помітні процеси старіння населення в багатьох країнах, особливо в Європі, за умов одночасного омоложення населення в Африці, Азії, на інших континентах);

- проблеми навколишнього середовища і використання природних ресурсів (це не лише забруднення, але й використання природних ресурсів, починаючи із землі, що викликають необхідність збільшення об'ємів гуманітарної допомоги і т. ін.);

- проблеми урбанізації (більшість європейських країн, Україну нині характеризує тенденція зростання кількості міського населення та населення, що проживає у селищах міського типу);

- революційні винаходи у сфері нових технологій (йдеться про те, що одночасно з великою користю для людини, такі винаходи потужно впливають на переозброєння, використання техніки, що суттєво впливає на життя людини, її безпеку);

- воєнні загрози (система гарантування воєнної безпеки). Така система містить у собі сукупність інститутів безпеки з механізмами взаємодії та керування, які діють згідно з міжнародними та національними нормативно-правовими актами для відвертання і стримування збройної агресії (збройного конфлікту), а також для відбиття збройної агресії або ліквідації внутрішнього збройного конфлікту. Джерелами викликів, ризиків, загроз і небезпек у сфері України є держави (коаліції держав), політичні, громадські організації, юридичні та фізичні особи, які декларують і проводять політику, що завдає шкоди національним інтересам. Мета реалізації системи гарантування воєнної безпеки – підтримання стабільного розвитку держави та миру в регіоні і на континенті. Завдання – запобігання збройній агресії (збройному конфлікту), усунення чинників політико-дипломатичного чи суб'єктивного характеру. Об'єктивними вважаються такі негативні впливи, які виникають незалежно від дій конкретного підприємства або його окремих працівників. Суб'єктивні впливи мають місце внаслідок неефективної роботи

підприємства загалом або окремих його працівників (передусім, керівників і функціональних менеджерів).

Чинники, що спричиняють загрози життю, існуванню, розвитку людства мають різний характер, по-різному пояснюються та сприймаються.

Якщо брати проблему національної безпеки цілісно, то водночас з позитивними проявами безліч загроз для всебічної стабілізації суспільств спричиняє, як відомо, світова глобалізація. Прихильники теорії своєрідного «приборкання» глобалізації вважають, що для визначення загроз, до яких призводить глобалізація в сучасному світі, варто:

- здійснити на міжнародному рівні моніторинг процесів глобалізації, який би забезпечував необхідні умови для контролю за дотриманням чинних міжнародних норм, правил і стандартів, а також для захисту інтересів усіх учасників згаданого процесу та їхньої безпосередньої безпеки;

- утворити інститути і системи політичного та правового гарантування безпеки світової системи, її окремих структур, за умов збереження прав і свобод людини. Йдеться про нові, ефективні інститути.

- утворити транснаціональні структури, які розробляють і реалізують механізми вирішення глобальних соціальних проблем, а також сприяють країнам у розв'язанні проблем демографії та міграції, гуманітарних криз, тощо;

- формувати принципово нові міжнародні органи, які будуть здатні на наднаціональному рівні забезпечувати регулювання макроекономічних процесів, а також відповідних конструктів глобального громадянського суспільства;

- відшукати джерела поширення насильства у світі та напрацювати методики їх усунення;

- скасувати практику подвійних стандартів у відносинах між країнами, розширити сфери міжнародного права і затвердити їх пріоритетність над національним;

- розробити принципи і механізми міжнародного страхування джерел від можливих негативних наслідків глобалізації з метою зниження витрат;

- встановити контроль над капіталами у світі. Забезпечити прозорість основних міжнародних матеріальних і фінансових потоків. Утворити податкову систему, що стимулює інвестування у виробництво, має дієвий механізм штрафних санкцій за нечесні фінансові обороти та їх негативні наслідки;

- стабілізувати основні ринки сировини шляхом укладання міжнародних товарних угод щодо провідних сировинних товарів; започаткування біосферної ренти з використанням її як одного із джерел розвитку країн-донорів;

- розширити фінансову допомогу країнам, що розвиваються, за рахунок країн-лідерів світової економіки (до 1% від валового внутрішнього продукту);

- прийняти єдину міжнародну систему у сфері передачі технологій, що усунуть нерівноправність і обмежену практику їх використання [8].

Найбільші інтереси держав реалізуються як завдяки внутрішній, так і, великою мірою, завдяки зовнішній, міжнародній політиці. Варто зауважити, що для сучасної України єдиною правильною політикою є розвиток багатовекторності міжнародного співробіт-

ництва, відносин з іншими країнами. Водночас можна погодитися з думкою тих, далеко не поодиноким фахівців, політиків, громадських діячів, які аргументовано стверджують, що у своїй міжнародній політиці Україна має одночасно орієнтуватися і на Росію, Азію, інші регіони світу.

Так чи інакше, але йдеться про концептуальні засоби міжнародної політики та міжнародних відносин. Вже згаданий нами російський політолог К. Гаджиев пише: «Концепція національної безпеки, як і зовнішньополітичні та геополітичні концепції, являє собою похідну від концепції національних інтересів, а у більш широкому сенсі – від загального бачення громадянами тієї чи іншої держави, її місця та ролі у світовому співтоваристві. Концепція національної безпеки будується з урахуванням як зовнішніх загроз, що виходять ззовні, пов'язаних зі спробами попрацювати або підпорядкувати державу, так і внутрішніх загроз, пов'язаних зі станом самого суспільства, що ґрунтуються в самому суспільстві» [2, с. 367]. Між іншим, К. Гаджиев на свій розсуд і по-своєму виділяє та класифікує різного роду глобальні загрози, поділяючи їх на реальні й потенційні, глобальні, регіональні й локальні. Вчений пише: «У крайньому своєму вираженні, безпека є синонімом забезпечення виживання держави» [Так само].

Зрозуміло, що для нас суттєвим є питання про національні загрози, їх пріоритетність для сучасного українського суспільства. Наприклад, досить вдало зробив класифікацію український філософ, політолог Ф. Медвідь, який станом на 2017 р. виділив такі основні національні загрози для України [7]:

- порушення територіальної цілісності. Вже на той час Автономна Республіка Крим була, як відомо, окупована Російською Федерацією, тобто анексована, велась війна проти окупації Росією частини територій Луганської та Донецької областей;

- відсутність надійних зовнішніх гарантій безпеки для України. Головне тут те, що Україна поки що не є членом міжнародних систем колективної безпеки, а тому і зовнішньополітичних гарантій і достатньої підтримки щодо національної безпеки України немає;

- тероризм, сепаратизм. Це не просто окремі терористичні акти, це – комплексні дії Російської Федерації щодо України (Крим, Луганська, Донецька та інші області України);

- корупція та неефективна система державного управління. Складна і надто багатоаспектна проблема, що пов'язана з економікою, держуправлінням, порушенням норм права, насамперед, у системі господарювання, недосконалістю фінансово-банкової системи тощо;

- неефективність системи гарантування національної безпеки України. Йдеться про структури, механізми, кадри, процедури тощо, покликані практично організувати справи та процеси захисту національних інтересів України сьогодні;

- економічна криза, зниження рівня життя населення. Зазначимо, що багато дослідників проблем економіки економічні кризи висувують на перше місце серед усіх складників національної безпеки в Україні. Очевидно, це об'єктивно, оскільки всі інші загрози є похідними від зазначеної;

- загрози енергетичній безпеці. Збереження та захист природних ресурсів країни були і залишаються важливішими завданнями зовнішньої та внутрішньої політики. У ХХІ ст. така проблема ще більше загострилася, оскільки нафта, газ, вугілля, електроенергія, ядерна енергія були і є важливішим чинником забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку будь-якої держави світу;

- загрози в інформаційній сфері. У статті ми звертаємося до зазначеної проблематики в декількох аспектах, найперше у плані інформаційних війн, які набули в усьому світі надзвичайно великих масштабів і поширення;

- загрози техногенній і екологічній безпеці. Проблема пов'язана з багатьма аспектами зношеності реальних об'єктів господарювання, комунального господарства, зі зміною клімату на Землі загалом, з недбалим використанням природних ресурсів (лісу, води тощо). Тобто йдеться про катастрофічні ситуації, пов'язані з довкіллям, його збереженням задля здоров'я та безпеки людини;

Вищезазначені загрози національній безпеці України є об'єктивними, хоча і дещо «авторськими», тобто кожен вчений (громадський діяч) по-своєму обґрунтовує їх та вибудовує рейтинг таких загроз (порядок їх розташування). У будь-якому випадку є багато чинників, які такі загрози обумовлюють: політичні, економічні, правові, соціальні, духовно-моральні, організаційно-управлінські та інші. До того ж наявні чинники іншого порядку: геополітичний (просторовий), міжнародний, суто історико-національний та інші, на які обов'язково варто звертати увагу.

Концептуально визначаючи феномен «національна безпека», українські дослідники В. Лазоркін і В. Макуха пропонують таку безпеку розглядати не просто як стан захищеності національних інтересів, а як діяльність держави, яка скерована на своєчасне виявлення й усунення чинників, що дестабілізують міжнародну безпеку, та забезпечення сприятливих умов для гарантованого задоволення життєво важливих національних інтересів. Тобто національна безпека як багатоаспектна діяльність держави передбачає відповідну прозорість і контрольованість у часі як процесу досягнення певного результату, так і використання певних ресурсних можливостей, що дає змогу державі планувати діяльність у сфері національної безпеки та визначити:

- пріоритети національних інтересів, зважаючи на реальні нагальні потреби нації на певний час, а не на уяву владних посадових осіб;

- сили та засоби контролю і своєчасного виявлення чинників, що дестабілізують міжнародну безпеку, та їх причини;

- сили, засоби та необхідне ресурсне забезпечення для реагування на виявлені дестабілізуючі чинники та їх усунення або блокування небезпек, що загрожують національним інтересам;

- остаточний результат усунення небезпек та його наслідки».

Підсумовуючи розгляд означеної проблеми, підкреслимо головне: коли ми вказуємо на те, що основу національної безпеки становить саме національний інтерес, то це означає, що кожна держава не лише де-

кларує, що її дії, вчинки стосовно інших країн і народів обумовлюються не інакше, як національними інтересами, але і діє відповідним чином. Зміст поняття «національний інтерес» маємо (за В. Ліпканом) розглядати в такому категоріальному, понятійному ряді: національний ідеал – національна мета – національна ідея – національні потреби – національні цінності – національні інтереси – національна ідеологія [6, с. 17]. Йдеться, звичайно, не про якусь послідовність «функціонування» таких категорій, їх взаємозв'язок, а про синтетичне взаємопереплетення їх як суми соціальних явищ.

Література

1. Білорус О. Глобалізація і національна стратегія України / О. Білорус. – Броди : Просвіта, 2001. – 299 с.
2. Гаджиев К. Введение в геополитику : [учебник для вузов] / К. Гаджиев. – 2-е изд. доп. и перераб. – М. : Логос, 2003. – 432 с.
3. Концепция внешней политики Российской Федерации, 12 июля 2008 г., ПР – 1440 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.hremlin.ru/text/does/2008/07/2504108>.
4. Корінний С. Виклики, ризики і загрози у сфері безпеки України // Проблеми національної безпеки в умовах сучасного розвитку України : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, місто Київ, 15 вересня 2006 р. – К. : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2006. – 572 с.
5. Лазоркін В., Мануха В. Актуальність прийняття нової воєнної доктрини / В. Лазоркін, В. Мануха // Проблеми національної безпеки в умовах сучасного розвитку України : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, місто Київ, 15 вересня 2006 р. – К. : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2006. – 572 с.
6. Ліпкан В. Національна безпека України – нормативно-правові аспекти забезпечення / В. Ліпкан. – К. : Текст, 2006. – 180 с.
7. Медвідь Ф. Національна безпека і національні інтереси України: генеза і становлення : автореф. дис. ... д. наук в галузі політології / Ф. Медвідь. – К., 2015. – 95 с.
8. Намолюк Ч. Світова політика / Ч. Намолюк. – К., 2016. – 201 с.

9. Політологічний словник : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / за ред. М. Головатого та О. Антонюка. – К. : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2005. – 792 с.

Анотація

Маценко Є. В. Національна безпека як суспільний феномен, політика і практика захисту національних інтересів країни. – Стаття.

У статті розглянуто базові засади обґрунтування феномену «національна безпека» в політолого-правовому, соціологічному аспектах. Доводиться, що національна безпека – основа забезпечення національно-державного суверенітету країн, особливо в умовах глобалізації та радикальних трансформаційних процесів.

Ключові слова: безпека, національні інтереси, національна безпека, національний суверенітет, міжнародна політика.

Аннотация

Маценко Е. В. Национальная безопасность как общественный феномен, политика и практика защиты национальных интересов страны. – Статья.

В статье рассмотрены базовые основы объяснения феномена «национальная безопасность» в политолого-правовом, социологическом аспектах. Обосновывается положение о том, что национальная безопасность – основа обеспечения национально-государственного суверенитета стран, особенно в условиях глобализации и радикальных трансформационных процессов.

Ключевые слова: безопасность, национальные интересы, национальная безопасность, национальный суверенитет, международная политика.

Summary

Matsenko Ye. V. National security as a social phenomenon policy, and practice of protection of national interests of the country. – Article.

The article considers foundations of the substantiation of a phenomenon “national security” in political-legal and sociological aspects. It is proved that national security is the basis for the protection of national state sovereignty of countries, especially in terms of globalization and radical transformation processes.

Key words: security, national interests, national security, national sovereignty, international policy.

УДК 316.324.7

І. В. Олефір*аспірант кафедри суспільно-політичних наук,
глобалістики та соціальних комунікацій**Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»***ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В РОЗБУДОВІ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА**

Постановка проблеми. За останні роки багато країн і міжнародних організацій першочерговим своїм завданням поставили реалізацію заходів, спрямованих на перехід до інформаційного суспільства (далі – ІС). Усі дії, які реалізовувалися такими країнами й організаціями, були спрямовані на те, щоб посісти провідні місця серед лідерів світового співтовариства. Оскільки в сучасних умовах розвиток інформаційного суспільства набув глобального характеру, то актуальним буде завдання зрозуміти концептуальні засади розвитку ІС, вивчити досвід країн, які є лідерами в побудові ІС, визначити участь держави в його розбудові для вироблення ефективної та дієвої концепції побудови ІС в Україні.

Аналіз останніх досліджень показує, що вітчизняні та закордонні вчені працюють над дослідженням особливостей побудови інформаційного суспільства в Україні та в інших країнах. Найбільш відомими вченими, що розробляють таку тематику, є: О. Вершинська (моделі ІС в сучасних умовах), Є. Макаренко (дослідження європейської інформаційної політики), І. Мелюхін (проблеми становлення та розвитку ІС), М. Мельник (дослідження ІС скандинавських країн), В. Скалацький (теорії та моделі ІС), М. Чернов (дослідження глобального ІС) та інші.

Метою статті є дослідження участі держави в побудові ІС в різних країнах; визначення спільних чинників, які ефективно впливають на побудову ІС; розробка рекомендацій для України щодо розбудови ІС.

Виклад основного матеріалу. У зв'язку з формуванням технологічної основи інформаційного суспільства, кожна країна повинна мати адекватну, розроблену державою концепцію його побудови. Концепція розвитку інформаційного суспільства дозволяє побачити та зрозуміти мету суспільного розвитку, пропонує механізми, які здатні її досягнути. У такій концепції мають бути зазначені основні дієві особи – приватні організації, населення, держава, а також функції, які вони повинні виконувати.

Ключову роль у формуванні інформаційного суспільства відіграють інформаційно-телекомунікаційні технології. Вони пройшли шлях від технологічного фактору розвитку до суттєвої складової функціонування сучасного суспільства. Вони настільки інтегрувалися в суспільство, що почали впливати не лише на технологічний, а й на соціальний прогрес, економічну конкурентоздатність держави, на місце країни у світовій економіці, здатність створювати та розвивати демократичні інститути, забезпечувати зростання нових робочих місць тощо.

Водночас таке проникнення інформаційних технологій у суспільство залежить не лише від прогресу науково-технічної думки, але й від соціально-економічних і правових умов, в яких вони існують. Такі

умови створюються державою. Саме держава під час створення концепції інформаційного суспільства, зазвичай, повинна враховувати загальнодержавні інтереси, інтереси підприємців і особистості.

Кожна країна самостійно повинна розробити концепцію входження в інформаційне суспільство, виходячи із власного бачення й умов. Як показує аналіз, усі державні підходи до формування інформаційного суспільства мають набір характеристик, які формують ядро будь-якої концепції.

На сьогоднішній розвиток національної інформаційної інфраструктури визначається більшою частиною міжнародного співтовариства найважливішою стратегічною метою держави. Це означає, що доктрина сучасного глобального інформаційного суспільства мусить базуватися на тому, що всі держави, які інтегруються до глобального інформаційно-комунікаційного суспільства мають розробити власну модель розбудови інформаційного суспільства. Положення такої моделі повинні ґрунтуватися на національній ідентичності кожної окремої країни.

Під час переходу до інформаційного суспільства, з метою його ефективної побудови, необхідна адекватна, чітка і виважена інформаційна політика держави. За останні десятиріччя країнами були прийняті свої концепції, які сформували стратегію і тактику щодо інформаційного розвитку. Такі програми розроблені в Європейському Союзі (далі – ЄС) – «Європейський шлях до інформаційного суспільства»; у Данії – «Державна програма переходу до інформаційного суспільства»; у Норвегії – Програма «eNorge» і Програма Становлення і переходу до інформаційного суспільства «Краще використання інформаційної технології у Норвегії»; у Швеції – «Інформаційне суспільство Швеції» та Національна стратегія становлення інформаційного суспільства Швеції; у Фінляндії – перша Програма «Фінський шлях до інформаційного суспільства», друга Програма розвитку інформаційного суспільства та Стратегія розвитку інформаційного суспільства до 2015 р.» [2, с. 396].

У побудові інформаційного суспільства не існує визначених правил і схем. До того ж існує кілька моделей побудови інформаційного суспільства. Такі моделі відрізняються рівнем соціальної напруги в суспільстві, можливостями, які отримують ті громадяни, що не змогли пристосуватися до нових вимог.

З метою систематизації різних за своїм змістом національних концепцій інформаційного суспільства їх, зазвичай, розподіляють на такі моделі: англосаксонську, континентальну, латиноамериканську, азійську й африканську. Таке групування здійснюється за регіонально-культурним принципом [6, с. 39].

Формування інформаційного суспільства відбувається під впливом нового покоління інформаційних і

телекомунікаційних технологій, які поєднуються із глобалізацією ринків та їх конкуренцією як в середині країни, так і на міжнародній арені. Водночас держава повинна забезпечити гармонійне входження до інформаційного суспільства, оскільки саме вона відповідає за інтереси всього суспільства.

Завдання держави полягає в тому, щоб зрозуміло сформулювати «людський фактор» ІС, оскільки через те, що інформаційну інфраструктуру суспільства складають технології, у суспільстві можуть домінувати технократичні тенденції [4, с. 12].

У Доповіді Форуму з інформаційного суспільства Європейською комісією було наголошено на формуванні гуманістичного підходу до інформаційних послуг. Його завдання полягало в можливостях адаптації населення до інформаційного суспільства. Оскільки швидкість змін, які відбуваються в суспільстві, надзвичайно висока, населення зможе адаптуватися до умов інформаційного суспільства лише в тому разі, якщо держава створить можливості для його навчання впродовж усього життя. Тому інформаційне суспільство – суспільство безперервного навчання [4, с. 37].

Не може бути розподілу суспільства на тих, хто має доступ до інформації та тих, хто його позбавлений, оскільки не все населення забезпечено такими ресурсами, як онлайн-доступ до інформації, інтерактивного телебачення та супутникового зв'язку. Державна політика мусить сконцентрувати свої можливості на підвищенні якості життя звичайних громадян шляхом електронного надання своїх послуг.

Нові технології, які впроваджуються в суспільне життя, можуть нести як переваги, так і шкоду. З одного боку, люди можуть впливати на державні рішення та здійснювати більший контроль за державною владою. З другого боку, серйозні трансформації у промисловості, наприклад, ведуть до зникнення одних видів робіт і появи нових. Такий процес є загрозливим для багатьох людей. Оскільки ЄС поставило за мету пріоритетну побудову інформаційного суспільства, то його стратегія щодо руху Європи до ІС реалізується в таких положеннях:

- початок лібералізації телекомунікаційного сектору;
- підтримка регіональних ініціатив у побудові інформаційного суспільства;
- розроблення відповідних програм у сфері освіти;
- впровадження наукових досліджень у виробництво.

Особливістю державної політики під час розбудови інформаційного суспільства в країнах Європи є пошук нового балансу між повним контролем з боку держави і законами ринку.

Тобто держава намагається поєднати урядові та приватні сили зважаючи на те, що участь кожної з них може змінюватися залежно від обставин. Ще 1993 р. в Резолюції ЄС було викладено розуміння ролі держави у формуванні ІС та підкреслювалась необхідність досягнення балансу між ринковою та соціальною орієнтаціями [7, с. 41].

Тривалий час в Європі точилися дискусії щодо вибору пріоритету – розвиток мереж чи послуг. Європейські країни більше спрямовані на розвиток послуг.

Проте Великобританія та Франція вважають, що саме будівництво мереж є чинником розвитку сфери послуг.

В основі національної політики країн Європи виділяються реальні підходи, які вироблені під час зустрічі Великої сімки у лютому 1995 р. у Брюсселі [1, с. 1]:

- сприяння конкуренції у сфері розвитку телекомунікаційних технологій;
- підтримка приватного сектору й інвестицій у розвиток інформаційної інфраструктури;
- розробка гнучкого, здатного до адаптації законодавства у сфері інформатизації;
- забезпечення відкритого доступу до інформаційних мереж;
- сприяння в наданні громадянам ефективних і доступних інформаційних послуг;
- участь в обговоренні міжнародних проблем побудови глобального інформаційного суспільства.

Європейська модель веде до лібералізації інформаційно-телекомунікаційного сектору економіки. Але, водночас, держава не повинна втрачати своєї регулюючої функції. Саме держава, а не транснаціональні корпорації, має визначати поведінку суб'єктів на інформаційному ринку, попереджати його монополізацію та через законодавчі норми забезпечувати вільний і рівний доступ усіх громадян до інформаційних ресурсів країни.

Щодо американського шляху формування інформаційного суспільства, то він визначається загальною моделлю соціально-економічного розвитку, де функції держави зменшуються до мінімуму, а діяльність приватного сектору підвищується до максимуму. Основна мета такого підходу – залишити все в руках приватного сектору та ринкових сил, цілком лібералізувати ринок інформаційно-телекомунікаційних технологій [7, с. 42].

Ще з 90-х рр. минулого століття уряд США запропонував ініціативу з розвитку інформаційної інфраструктури, яка дістала назву «Національна інформаційна інфраструктура: план дій» [4, с. 43]. Відповідно до згаданої ініціативи, держава відіграє вирішальну роль у процесі. Найперше забезпечивши всіх американців доступом до інформаційно-комунікаційних технологій.

Якщо приватний сектор має реагувати на вимоги ринку і визначати технології та продукти, які потребують першочергового розвитку, то держава, зі свого боку, повинна забезпечити формування національної інфраструктури шляхом розробки та ухвалення відповідних законодавчих норм. Підтримка державою нових технологій має забезпечити їй лідируючі позиції серед інших країн, сприяти поширенню інформаційних технологій на приватний сектор, використовувати інформаційні технології для розповсюдження необхідної інформації.

Для досягнення вищезазначеного державі рекомендовано виконувати такі завдання [4, с. 45]:

- підтримувати приватні інвестиції;
- ухвалювати адекватні закони, які б не дискредитували та не порушували правове регулювання і взаємини з міжнародними фінансовими інститутами, зокрема Світовим банком, регіональними банками розвитку для залучення приватного та державного капіталу;

– підтримувати лібералізацію та запобігати монополізму;

– забезпечити всіх постачальників інформаційних послуг доступом до обладнання, мереж і мережевих послуг не на дискримінаційній основі.

Східні держави намагаються розробити модель побудови інформаційного суспільства, яка б стала альтернативою західній. Основу східної моделі становить співробітництво держави та ринку, спроби налагодити зв'язки між культурними цінностями, які властиві конфуціанству та соціальними змінами, що відбуваються в наш час. Сприяння державі в реалізації таких процесів на рівні окремої організації, на думку азієцьких політків, є запорукою успіху.

Щодо Японії та її «японського економічного дива», то успіхом країни в розвитку інформаційного суспільства стали великі видатки на нові розробки та дослідження, високий пріоритет інформаційно-комунікаційних технологій у вирішенні проблем соціально-економічного розвитку країни. Стратегічною метою країни у сфері інформатизації була побудова багатьох взаємопов'язаних і сумісних телекомунікаційних мереж, обробка інформаційних засобів і технологій, розвиток програмного забезпечення й інформаційних послуг, підготовка кваліфікованого персоналу для роботи в інформаційній сфері. Такі заходи перетворилися на великий стимул для бурхливого розвитку інформаційно-орієнтованої діяльності в Японії.

Основу інформаційного розвитку країн Південно-Східної Азії, які дістали назву «азійські тигри» (Південна Корея, Тайвань, Сінгапур, Гонконг), становить так звана модель економічного співробітництва держави і ринку. Успіх зазначених країн буде у сфері великих вкладень приватного капіталу за активної підтримки державою розбудови національної інформаційної інфраструктури. У Китаї держава приділяє велику увагу науково-технічним вимогам. Залучення інформаційного капіталу до згаданої сфери перетворило країну з технічно відсталої держави на один зі світових центрів нових технологій. Особливу увагу Китай приділяє дипломованим спеціалістам, які повертаються після навчання на батьківщину. Вони перетворюються на потужний двигун розвитку китайського сектору нових інформаційно-комунікаційних технологій [7, с. 45].

Сучасне суспільство знаходиться в одному з найбільш суперечливих періодів свого розвитку. На зміну індустріальному суспільству, яке переважало в останні десятиліття, прийшло суспільство інформаційне, яке швидко набуває глобального характеру та перетворюється на глобальне інформаційне суспільство. Готовність країни до переходу в суспільство знань і модель, яку вона вибере у своєму розвитку, великою мірою обумовлені рівнем соціально-політичного розвитку самого суспільства. Не всі країни перебувають цілком готові перейти до нової стадії еволюції людства. Але процеси глобалізації економічних відносин і науково-технічний прогрес дозволяють зменшити час, який відведений державі на підготовку до нового етапу розвитку. Застосування нових інформаційно-телекомунікаційних технологій набуває вирішального значення для підвищення конкурен-

тоздатності економіки, розширення можливостей її інтеграції у світову систему господарства, підвищення ефективності державного управління та місцевого самоврядування.

Процес інформаційних перетворень у світі невідворотний, але поки він притаманний не всім країнам. Якщо поглянути на стан інформаційного забезпечення країн у регіональному розрізі, то інтенсивність розвитку та використання нових інформаційних технологій властива, передусім, Сполученим Штатам Америки, країнам ЄС і Японії. До зазначених країн підтягується Китай і країни Південно-Східної Азії. В інших країнах показники розвитку інформаційних технологій значно нижчі, а подекуди і зовсім відсутні. Проте навіть у розвинених країнах суспільство ще не перетворилося цілком на інформаційне. Велика частина населення займається простою працею, у багатьох галузях використовуються застарілі технології та недостатньо розвинута інформаційна інфраструктура.

За сучасних умов глобалізації інформаційне суспільство формується не в розрізі однієї країни, а у глобальному масштабі та з використанням спільних принципів. Але державна політика кожної окремої країни реалізує такі принципи по-своєму, залежно від тих галузей, де конкретна країна має максимальні переваги порівняно з іншими країнами та виробляє найбільш конкурентну продукцію [1 с. 54].

Держава, вибираючи шляхи побудови інформаційного суспільства, відштовхується від макроекономічної політики, концепції країн у контексті формування інформаційного суспільства, специфіки його законодавчої бази, особливостей інтернаціональної культури та менталітету населення.

Висновки. Рівень розбудови інформаційного суспільства, який спостерігається в Україні, порівняно з іншими провідними країнами є недостатнім. Україна має всі можливості та потенціал для забезпечення розвитку інформаційного суспільства на рівні, який би відповідав вимогам сучасності.

Водночас одним із пріоритетних напрямків державної політики України є розвиток інформаційного суспільства та впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій у всі сфери суспільного життя та в діяльність органів державної влади і місцевого самоврядування.

Україна потребує зміни підходів до розуміння суті та сенсу розвитку інформаційного суспільства, зміни акцентів із кількісної технологізації на якісну суспільну трансформацію. Для використання можливостей, які отримує країна завдяки розвитку інформаційного суспільства, зокрема підвищення якості життя населення та підвищення конкурентоспроможності економіки, Україні необхідно мати чітку соціально спрямовану інформаційну політику.

Першочергове завдання, яке повинна реалізувати Україна для якісного й ефективного переходу до інформаційного суспільства – це розробка відповідного законодавства на основі міжнародних стандартів, яке б дозволило державі розставити акценти на пріоритетних сферах розвитку для підвищення інформаційних можливостей і взяти на озброєння позитивний досвід розробки національних стратегій інших успішних країн із розбудови інформаційного суспільства.

Україні необхідно дослідити й адаптувати міжнародний досвід до національних умов розвитку.

Література

1. Вершинская О. Существующие модели построения информационного общества / О. Вершинская // Информационное общество. – 1999. – Вып. 3. – С. 53–58.
2. Кобринь Т. Інформаційна політика Фінляндії в умовах глобалізації // Політичний вісник. – К. – 2007. – № 30. – с. 389–400.
3. Макаренко Є. Міжнародна інформаційна політика: структура, тенденції, перспективи : дис. ... д. політ. наук : спец. 23.00.04 «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку» / Є. Макаренко ; Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – К., 2002. – 475 с.
4. Мелюхин И. Информационное общество: проблемы становления и развития (философский анализ) : дисс. д. филос. наук : спец. 09.00.08 «Философские проблемы науки и техники», 09.00.11 «Социальная философия» / И. Мелюхин. – М., 1997. – 279 с.
5. Мельник М. Стратегічні напрямки інформаційної політики скандинавських країн : досвід для України / М. Мельник // Актуальні проблеми державного управління. – 2011. – № 2. – С. 1–8.
6. Панцирев К. Современные модели информационного общества: типологическая характеристика / К. Панцирев // Вестник Санкт-Петербургского университета. – 2011. – № 1. – С. 39–45.
7. Чернов А. Глобальное информационное общество: сущность, этапы становления, перспективы интеграции России : дисс. канд. полит. наук : спец. 23.00.04 «Политические проблемы международных систем и глобального развития» / А. Чернов ; Дипломатическая академия Министерства иностранных дел России. – М., 2002. – 180 с.

Анотація

Олефир І. В. Особливості державної політики у розбудові інформаційного суспільства. – Стаття.

Розглянуто приклади політики провідних держав світу в побудові інформаційного суспільства. Наведено основні чинники, які притаманні країнам, що інтенсивно розвивають інформаційну інфраструктуру. З метою визначення засад, на яких формується інформаційне суспільство, досліджено досвід країн, які є лідерами в його побудові. Зазначено, що кожна країна реалізує підходи до побудови інформаційного суспільства залежно від особливостей держави – економічних, культурних, духовних, релігійних та інших. Наголошено на тому, що розвиток інформаційного суспільства в країні залежить від державної політики в зазначеному напрямку.

Вказано, що для ефективного розвитку інформаційного суспільства в Україні першочерговими заходами

повинно бути розроблення відповідного законодавства на основі міжнародного досвіду та впровадження принципів стратегій побудови інформаційного суспільства європейських країн.

Ключові слова: інформаційне суспільство, інформаційні технології, інформаційна інфраструктура, науково-технічний прогрес.

Аннотация

Олефир И. В. Особенности государственной политики в построении информационного общества. – Статья.

Изучены примеры политики ведущих стран мира в построении информационного общества. Приведены основные факторы, свойственные странам, интенсивно развивающим информационную инфраструктуру. Для определения принципов формирования информационного общества исследован опыт стран-лидеров в его построении. Отмечено, что подходы к построению информационного общества в каждой стране зависят от её особенностей – экономических, культурных, духовных, религиозных и других. Акцентируется внимание на том, что развитие информационного общества в стране зависит от государственной политики в этом направлении.

Определено, что для эффективного развития информационного общества в Украине первоочередными задачами должны быть разработка соответственного законодательства на основе международного опыта и внедрение принципов стратегий построения информационного общества в европейских странах.

Ключевые слова: информационное общество, информационные технологии, информационная инфраструктура, научно-технический прогресс.

Summary

Olefir I. V. State policy peculiarities in information society development. – Article.

Examples of policies of the world's leading countries in building the information society are considered. The main factors that are characteristic of countries that are intensively developing information infrastructure are presented. In order to determine the principles of development on which the information society is formed, the experience of the countries that are the leaders in its building is researched. It is noted that each country implements approaches to building the information society, depending on its own peculiarities – economic, cultural, spiritual, religious, and peculiarities of the particular state. The emphasis is placed on the fact that the development of the information society in the country depends on the state policy in this respect.

Recommendations on the peculiarities of building the information society in Ukraine are given.

Key words: information society, information technology, information infrastructure, scientific and technological progress.

УДК 328.124

І. Д. Похило*кандидат політичних наук,
доцент кафедри суспільно-політичних наук
Вінницького національного технічного університету***О. В. Буряченко***здобувач кафедри політичних наук
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова***С. П. Годний***здобувач кафедри політичних наук
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*

ОЛІГАРХІЧНИЙ ЛОБІЗМ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ РЕПУТАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ

*UBI UBER, IBI TUBER**лат. – де багатство, там і клопіт*

Постановка проблеми. Сьогодні в науково-публіцистичній літературі багато пишуть про те, що лобізм варто вважати невід'ємним складником функціонування громадянського суспільства, який опосередковує процес політичної комунікації між суспільством і владою. І це логічно: практичне значення лобізму на сучасному етапі розвитку не тільки не слабшає, але і значно зростає з кожним роком. Його характер стає масовим, а окремі лобістські кампанії набувають статусу соціальних рухів з урахуванням того, що питома вага лобізму в механізмах взаємодії суспільства і держави визначається загалом особливостями політичного устрою. Тому сьогодні в Україні, посилюючись, насамперед, на міжнародний досвід, з певною періодичністю порушують питання щодо законодавчого закріплення такого соціально-політичного феномена [1].

Об'єктивно існування лобізму цілком виправдано й тим, що держава сама по собі не може достатньою мірою взяти до уваги інтереси різних соціальних верств, прошарків, груп, що утворюють конкретне суспільство. Постає проблема пріоритету підтримки тих чи інших інтересів. Звідси є цілком закономірним прагнення різних угруповань впливати на поведінку держави з метою переорієнтації політики на свою користь, спонукати її ухвалювати вигідні для них управлінські рішення. Тому на допомогу державі, образно кажучи, і приходить лобізм як форма просування громадських, приватних або групових інтересів [2, с. 93]. Основною метою таких груп є те, що вони відіграють роль сполучної ланки між громадянами і державою, між особистістю та державними органами, є засобом розв'язання конфліктів в суспільстві тощо. Це, насамперед, діяльність різних організацій і рухів, що мають своїх представників у законодавчому корпусі, а також непарламентські форми впливу на владу, аж до прямого тиску на неї з боку «вулиці» (страйковий рух, мітинги, демонстрації, пікети тощо).

Поряд із різноманітними групами інтересів у системі громадянського суспільства важливе місце належить політичним партіям, які повинні здійснювати прямі та зворотні зв'язки між державою і суспільством, державою і громадянином, що дає їм можливість відігравати

в суспільстві унікальну роль узгодження і виведення на політичний рівень реальних загальних і приватних інтересів, пов'язуючи державу та суспільство в політичну систему. Власне кажучи, політичні партії за своєю суттю із самого початку є готовим інструментом для лобіювання інтересів певної групи суспільства.

Але наскільки адекватним є зв'язок між інтересами політичних партій і громадянського суспільства як основа для лобіювання? Якою мірою репутація політичної партії в суспільній свідомості громадян України залежить від сутності і важливості тих питань, які лобіює та чи інша політична сила? Ці та інші питання в соціально-політичній сфері розвитку українського суспільства залишаються, на наш погляд, відкритими в контексті комплексного дослідження становлення інституту лобіювання в сучасній Україні.

Аналіз останніх досліджень. Зарубіжні й вітчизняні науковці-політологи вже тривалий час виявляють підвищений інтерес до згаданого суспільного феномену. Особливий внесок у його концептуальне осмислення зробили такі зарубіжні науковці, як: М. Адамс, Г. Бен-теле, Б. Вулп, Р. Еделман, Дж. Кумбер, П. Метью, Дж. Олзевські, Р. Прайс, Ф. Штольц та ін. Вивченням зарубіжного лобістського досвіду займаються російські дослідники: О. Автономов, С. Большаков, Ю. Большакова, В. Белов, О. Бикова, О. Василенко, К. Вяткін, М. Зяблюк, М. Іванов, М. Прохода, О. Сергунін, О. Хомич, О. Шихвердієв та ін. Їхні роботи дають можливість скласти уявлення про лобістську діяльність, нові лобістські технології та тенденції їх трансформації у країнах, де лобізм дістав найбільшого розвитку.

У вітчизняній політичній науці фундаментальні напрацювання щодо аналізу лобізму з'явилися ще в 90-х рр. ХХ ст. Їх представлено в дослідженнях: В. Бебика, Т. Богині, Д. Богуща, М. Газізова, Н. Гнатенка, С. Годного, Н. Гричини, Л. Губерського, Т. Гуровської, О. Дягілевої, Ф. Кирилюка, В. Королька, В. Корнієнка, Д. Лавренова, О. Лісничука, Є. Макаренко, Л. Малишенка, Р. Мацкевич, М. Михальченка, М. Недюхи, В. Нестеровича, М. Ожевана, А. Піонтовської, С. Телешуна, Є. Тихомирової, С. Чумака, О. Шевченка та ін. Окремо слід виділити праці українського правознавця В. Нестеровича [3], який підготував до друку першу в Україні монографію, присвячену проблемам теорії та практики лобіювання.

Загалом праці згаданих науковців присвячені аналізу концепцій лобізму в умовах інтеграції сучасного політичного середовища та прикладних аспектів лобіювання в країнах зрілої демократії, а також окремим аспектам лобізму як системи фундаментальних цінностей суспільства, аналізу законодавчих ініціатив щодо легалізації лобізму в Україні за часів незалежності тощо.

Аналіз наукових розвідок показує, що наявні сьогодні дослідження лобізму переважно базуються або на соціологічному, або на юридично-правовому методах аналізу проблеми. Незважаючи на надзвичайну важливість і актуальність теми дослідження для вітчизняної політичної науки, феномен лобізму цілком не вивчений, а його багатогранність відкриває нові перспективи для наукового дослідження явища.

Мета статті. Виходячи з вищезазначеного, метою статті є розкриття специфіки лобіювання рішень політичними партіями, які є найважливішими суб'єктами політичного життя суспільства, та визначення координаційних зв'язків сутності лобіювання зі станом репутації політичних партій як громадської оцінки, спільної думки про їхні властивості, переваги та недоліки в суспільній свідомості українських громадян.

Виклад основного матеріалу. Отже, почнемо з того, що порушуючи проблему координаційного зв'язку між лобіюванням політичними партіями окремих питань зі станом їхньої політичної репутації, варто гіпотетично припустити, що такий зв'язок існує. Партія як виразник інтересів певної частини суспільства і створюється для того, щоб їх відстоювати. І саме якість діяльності політичної партії в згаданому напрямку визначає те, що міститься в дихотомії «довіра – недовіра» до політичної партії з боку громадян і відображається на її репутації.

У зазначеному контексті політичні реалії, на жаль, є такими, що за даними опитування Центру Разумкова, на початку 2017 р. вперше після Євромайдану майже 80% населення України взагалі не довіряє партіям. 48% громадян України вважають, що сьогодні немає такої партії, яка представляє їхні інтереси [4; 5]. Виникає проблема не лише довіри до українських партій, але і їхньої реальної спроможності відповідати на запити та вирішувати проблеми суспільства. Отже, яка сьогодні їх практична роль і чиї конкретно інтереси лобіюють політичні партії?

По-перше, у теоретичному аспекті в доволі численній науковій літературі, де описується сутність лобізму і розкриваються його негативні та позитивні риси, у кінцевому підсумку робиться висновок про те, що лобізм – невід'ємний інститут демократичного суспільства. Дійсно, політичне лобіювання загалом є системою і практикою реалізації інтересів різних груп громадян, яке визначає механізм впливу (тиску) приватних чи суспільних організацій (політичних партій, корпорацій, союзів тощо) на ухвалення рішень парламентом [6]. Але на узбіччі залишається сенс буквального перекладу терміна «лобізм» (від англ. *lobbyism*, від *lobby* – кулуари).

Беручи до уваги таке визначення, *ніякого офіційного тиску лобізм не передбачає* (виділено авт. – І. П., О. Б., С. Г.), тому що для цього існують інші інститути: засоби масової інформації, реклама, акції протесту

тощо. Говорячи про лобіювання якихось питань, наприклад, у стінах Верховної Ради, ми передусім і повинні мати на увазі, що йдеться саме про застосування суто «кулуарного інструментарію» – підкупу, шантажу, фаворитизму, патронажу, протегування тощо.

По-друге, важливим, але негативним моментом є те, що на практиці в Україні давно склалася й щедро фінансується індустрія лобізму, а з огляду на відсутність законодавчих основ лобістської діяльності в суспільній свідомості українських громадян вона чітко асоціюється саме з корупцією [7, с. 7]. Тому в різних країнах світу ухвалюються різні нормативні акти, які якраз обмежують лобістську діяльність. Причому така термінологія в зарубіжних країнах застосовується здебільшого для відокремлення корупції, яка поза законом, і власне легальною діяльністю тих самих корупціонерів. Характерно і те, що в самих країнах, де існує законодавство про лобістську діяльність, воно постійно посилюється в бік цілковитого виключення лобіювання із життя держави [8].

Деякі зарубіжні вчені висловлюються ще більш радикально: лобіювання є частиною корупційних діянь, легалізація яких свідчить про нездатність держави в боротьбі з корупцією і може призвести не просто до ще більшого правового нігілізму в країні, але й до краху правового світогляду взагалі [9, с. 62].

По-третє, прибічники лобізму в Україні, зазвичай, аргументують його наявність тим, що, наприклад, обрана до Верховної Ради певна політична партія чи політики з огляду на сам факт обраності апріорі представляють інтереси своїх виборців. Однак варто чітко розрізняти такі поняття, як «представництво» та «лобіювання». У першому випадку йдеться про легальне представництво інтересів частини суспільства (прибічників політичної партії, її членів, виборців загалом). У другому випадку – про нелегальне, протизаконне «продавлювання» певних політичних рішень на користь конкретних осіб, яке і має системно-кулуарний характер (що й відповідає сутності лобізму), але якраз не в інтересах більшості громадян України.

За словами вітчизняної дослідниці Т. Гуровської, по суті, майже кожен із 450 депутатів Верховної Ради тією чи іншою мірою та під впливом певних обставин є лобістом. Існує група авторитетних депутатів – 40–50 чоловік, що працюють в парламенті кількох скликань і досконало вивчили діяльність законодавчого органу. Вони добре знайомі один з одним, мають широкі зв'язки. Саме на них орієнтовані основні зусилля лобістів у Верховній Раді [10, с. 112]. Така ситуація, що збільшує корупційний ризик, свідчить про нерозвиненість регулювання лобіювання в нашій країні та є зайвим доказом на користь необхідності регламентування лобістської діяльності.

По-четверте, і це головне, українською специфікою є те, що існує тотальна економічна залежність партійних сил від олігархів, яка проявляється на всіх рівнях – національному, локальному та «районному». У законодавчій гілці влади, від Верховної Ради і до селищної чи сільської ради, інтереси олігархії широко лобіюють або самі олігархи, або політичні партії. Доки існувала мажоритарна система виборів і народних депутатів обирали в округах – домовлялися з керівництвом району щодо формування виборчої дільниці, а голоси

виборців завойовували кількома гучними PR-акціями. Але після проведення політреформи, внаслідок якої парламентські фракції збільшилися, а в маловідомих політичних сил не залишилося надії потрапити до Ради, ситуація змінилась. Після введення імперативного мандата (заборони на вихід із парламентської фракції) партійні фракції перетворилися на головний інструмент лобіювання інтересів олігархів, у той час як вплив одного депутата наблизився до нуля [11].

Однією з основ й сутнісних ознак політичного лобіювання став фаворитизм державних урядовців під час ухвалення рішень на користь окремих бізнесменів.

За оцінками 2017 р., Україна посідає 99-е місце зі 140 за рівнем фаворитизму, який є складовою оцінки Глобального індексу конкурентоспроможності. За оцінкою якості антимонопольної політики, країна знаходиться майже на самому дні – 136 місце, тоді як у Польщі – 50-е, а у Грузії – 116-е [12]. У багатьох випадках українські парламентарі й політичні партії перебувають на утриманні в олігархів чи майже цілковито залежать від них. Саме останні повідомляють їм, якою буде кон'юнктура на метал або транспорт, якими будуть податки, як коливатиметься курс долара [13].

Наприклад, у паливно-енергетичному комплексі, на думку експертів, корупційна рента від управління державними компаніями з боку олігархів, особливо шахтами, обленерго, теплоелектроцентралями, призводить до більших економічних втрат, ніж лобіювання «ДТЕК» Ріната Ахметова власних інтересів [12]. В українському парламенті до сфери впливу Р. Ахметова відносять групу із 20 нардепів (проти 27 в Раді попереднього скликання). Голоси групи Ахметова набули особливої цінності після переходу парламентської фракції «Батьківщина» в опозицію у квітні 2016 р., адже саме вони тепер періодично забезпечують необхідну для ухвалення рішень більшість голосів.

Сфери діяльності іншого відомого олігарха І. Коломойського – нафтовий бізнес («Укрнафта», «Укртатнафта»), авіаперевезення, автозаправні станції, феросплавний бізнес та інше. Також він є співвласником медіахолдингу Central European Media Enterprises Ltd («1+1», «2+2», «ТЕТ», «Плюс-Плюс», «Бігуді», «УНІАН-ТВ» і 1+1 International). До лояльних йому партій відносять «Народний фронт», «Відродження» та «Укруп».

Віктор Пінчук разом із Коломойським контролює Нікопольський завод феросплавів, володіє банком «Кредит Дніпро» та одним із найбільших медіахолдингів в Україні – Star Light Media (СТБ, ICTV, «Новий канал», М1, М2, QTV, газета «Факти») та радіогрупою «Тавр Медіа»: «Русское Радио Україна», «Хіт FM», Kiss FM, Radio Rocks, «Мелодія» і «Релакс». Весь бізнес керується інвестиційною компанією олігарха East One. Із Пінчуком пов'язують трьох депутатів Верховної Ради останнього скликання. А Блок Петра Порошенка «Солідарність» постійно допомагає своїми рішеннями його бізнесу. Також він разом з Ахметовим успішно лобіювали мито на експорт металобрухту [12].

Нарешті пригадаємо ще одного олігарха зі статками у 652 млн. дол – Дмитра Фірташа, який є власником Group DF. В українському парламенті до сфери впливу Дмитра Фірташа відносять групу із 6 народних депутатів. Олігарх, за його власними словами, з 2012 р.

підтримує партію «Удар» та Віталія Кличка. Подібних прикладів можна навести досить багато.

Відповідно до останньої оцінки інвестиційної компанії Dragon Capital, за 2016 р. статки десяти найбагатших українців склали понад 11 млрд. доларів, що становить майже 13% валового внутрішнього продукту (далі – ВВП) України в 2015 р. Для порівняння: співвідношення статків десяти найзаможніших мешканців Сполучених Штатів Америки до ВВП країни складає лише близько 3%, п'ятеро з десяти є власниками ІТ-компаній [12]. Відносно висока концентрація статків та їх прив'язаність до значною мірою монополізованого паливно-енергетичного комплексу є непрямыми проявами захоплення держави українськими олігархами. Відносна більшість (42%) експертів вважають, що в Україні немає і партій, які б не були підконтрольними олігархічним групам [5, с. 94]. Отже, головний висновок – олігархічне лобіювання загалом істотно послаблює інститути української держави. Це система взаємостосунків влади і великого капіталу, що характеризується входженням представників бізнесу у владу, їх активною участю у виробленні й ухваленні державних рішень. Олігархічне лобіювання має не лише мафіозний відтінок, а суттєво дистанціює політичні партії від пересічних громадян [14].

За словами російського дослідника В. Лепехіна, «лобізм був, є і буде жорстокою боротьбою регіональних «еліт», супермонополії і галузевих кланів за владу і контроль за ресурсами. Боротьбою, що сусидить із корупцією і політичним свавіллям, дезорганізуючи економіку і державу <...>» [15, с. 14]. Усе зазначене і призвело до того, що в суспільній свідомості українських громадян на рівні стереотипів лобіювання розглядається як складова частина корупційних процесів. Згідно з опитуванням компанії Research&Branding Group 2013 р., 41,2% респондентів заявили, що відчують недовіру до власників великого бізнесу в Україні, а 84,3% українців не хочуть бачити представників великого капіталу при владі [16]. Звідси й негативне ставлення до політичних партій, які в українському парламенті лобіюють інтереси олігархічного капіталу.

Гіпотетично слід припустити, що введення лобістської діяльності у правове поле є одним із способів боротьби з олігархічним капіталом і корупцією, яка, за словами Є. Тихомирової, є «причиною мутації практики лобізму в кримінальний бік, маскуванню лобістських організацій в образі партій, громадських організацій тощо, чия діяльність (коло інтересів, методи дії та ступінь впливу) не обмежені належним чином» [17]. В ідеалі – як тільки процес ухвалення рішень стане прозорим під контролем громадськості, істотно скоротиться можливість зловживань, пов'язаних з особистим збагаченням тих, хто має дискреційні повноваження.

Однак, по-перше, на нашу думку, законодавство про лобізм може ефективно працювати тільки комплексно з розвиненим антикорупційним законодавством.

По-друге, олігархи абсолютно не зацікавлені у створенні будь-яких механізмів, що перешкоджатимуть реалізації їхніх планів. Свідченням того є факт, що ухвалити закон про лобістську діяльність намагалися неодноразово: проект Закону України «Про лобі-

ювання в Україні» від 13 квітня 1999 р. № 3188, внесений до Верховної Ради України народним депутатом І. Шаровим; проект Закону України «Про правовий статус груп, об'єднаних спільними інтересами (лобістських) груп у Верховній Раді України» від 3 листопада 1999 р. № 3188-1, внесений до Верховної Ради України народним депутатом України Ю. Сахном; проект Закону України «Про діяльність лобістів у Верховній Раді України» від 9 листопада 2003 р., внесений до Верховної Ради України народним депутатом України І. Гринівим; проект Закону України «Про регулювання лобістської діяльності в органах державної влади» (оприлюднений 25 вересня 2003 р. А. Ткачуком через мережу Інтернет) та інші. Усі згадані проекти до статусу закону не дотягнули. Очевидно, що і в нинішніх політичних умовах ухвалення такого закону може наštтовхнутися на опір представників органів державної влади.

Нарешті, слід дати відповідь на інше запитання: як корелюється описані вище процеси олігархічного лобіювання зі станом, насамперед, позитивної репутації політичної партії в суспільній свідомості українських громадян?

Відповідь, так би мовити, лежить на поверхні з огляду на те, що репутація є категорією суто раціональною: це відображення в суспільній свідомості або думці сукупності якостей, властивостей політичної партії, *що діє в інтересах певної групи громадян із метою формування і вираження їх політичної волі* (виділено авт. – І. П., О. Б., С. Г.). Водночас варто додати, що репутація не може бути кращою за конкретну діяльність політичної партії. Саме довіра до політичних партій, якої взагалі немає, є ядром їхньої репутації [18, с. 136]. Чим вище впевненість громадян у задоволенні з боку політичної партії значущих для кожного соціальних очікувань і потреб, тим вище репутація партії, а отже, тим більше громадян віддадуть свої голоси на виборах за цю конкретну політичну силу. Натомість, і за висновками більшості експертів, сучасні партії служать інтересам фінансових і бізнесових структур (80%). Лише 14% експертів дотримуються думки, що партії служать інтересам виборців [5, с. 93].

Висновки. Багато політичних партій сьогодні переживають не найкращі часи: відбувається зниження міжпартійної конкуренції, тому що політичні партії стають все більш підконтрольними великому олігархічному капіталу. Олігархічні сили використовують членство в партії і партійну приналежність для лобіювання власних інтересів, витрачаючи на це чималі фінансові кошти. Наслідком чого є корупція і казнокрадство. На жаль, сьогодні можна говорити про майже повну монополізацію суспільного життя економічними й адміністративними елітами.

Політична партія, здебільшого, перебуває в такій соціально-політичній ситуації, коли прорахунки, помилки, а іноді й реальні вчинки тих чи інших її лідерів прямо або опосередковано поширюються на всю партію, навіть якщо її структури загалом працюють на користь українських громадян. І тут, природно, один вихід – постійно дбати про покращення репутації партійних організацій, досягати такої мети конкретними справами.

Важливим, особливо сьогодні, є моральний аспект призначення політичних партій. Будь-яка політична

сила, й не лише та, що претендує на роль правлячої партії, повинна мати моральне право, високі моральні характеристики. Основою позитивної репутації та критерієм оцінки ефективності сучасних політичних партій має бути ступінь і можливість їх впливу на розв'язання найважливіших проблем суспільства і держави. Але в ситуації, коли до «олігархічно-корупційної» складової додається згубна всюдозволеність, із громадського лексикону стосовно політичної партії зникають такі категорії, як «віра», «гідність», «честь», «відповідальність», «політичні ідеали» [19] тощо.

Способів підтримки політичної репутації десятки, якщо не сотні, проте в Україні, на жаль, довгий час було взагалі не прийнято піклуватися про підтримку доброї репутації в її загальнолюдському розумінні. Фактично, не існує жодної політичної партії в Україні, у якої б існувала офіційна програма із захисту репутації та поліпшення її характеристик [20].

Отже, цілком очевидно, що закріплюючи за громадянами право і обов'язок висловлювати власну думку і діяти у відповідності зі своїми інтересами, потрібно, щоб політичні партії перестали бути знаряддям олігархічного лобіювання, що суттєво підвищить їх позитивну репутацію.

Досягнення такої мети, як і сама проблема лобіювання й підвищення репутації політичних партій України, на наш погляд, є актуальним і перспективним об'єктом досліджень у подальших наукових розвідках.

Література

1. Гнатенко Н. Інституціоналізація лобізму в Україні : історія та сучасність / Н. Гнатенко // Гілея: науковий вісник: зб. наук. праць / під ред. В. Вашкевича. – К. : Видавництво «Гілея», 2016. – Вип. 115 (12). – С. 434–439.
2. Корнієнко В. Комунікативний потенціал лобіфеномену в сучасній українській політиці / В. Корнієнко, С. Годний // Вісник Донецького національного університету. Серія «Політичні науки». – 2016. – С. 92–95.
3. Нестерович В. Конституційно-правові засади інституту лобіювання: зарубіжний досвід та перспективи для України : [монографія] / В. Нестерович. – Луганськ : Редакційно-видавничий відділ Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, 2010. – 752 с.
4. Тотальне розчарування : ЗМІ дізналися, як руйнується довіра виборців до політиків (інфографіка) // Українське незалежне інформаційне агентство новин. – 2017. – 19 січня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unian.ua/politics/1732486-totalnerozcharuvannyaazmi-diznalisya-yak-ruynuetsya-dovira-vibortsiv-do-politikiv-infografika.html>. – Назва з екрана.
5. Партії як представники інтересів громадян // Національна безпека і оборона. – 2015. – № 6–7. – С. 105.
6. Большой энциклопедический словарь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.announcement.ru/enc_letter/bse_590_36142_367_1.html.
7. Герасіна Л. Практики лобізму в політичному процесі України та світу : політико-соціологічний аспект / Л. Герасіна // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2016. – № 3 (30). – С. 7–17.
8. Оскардлившихся лоббистов временно исключили из Лейбористской партии // Lenta.ru [Електро-

ний ресурс]. – Режим доступа : <https://lenta.ru/news/2010/03/23/suspende/>. – Название с экрана.

9. Артемьев А. Лоббирование как часть коррупционных явлений / А. Артемьев, С. Сиротенко // Юридическая мысль. – 2010. – № 5. – С. 61–64.

10. Гуровська Т. Лобіювання як основний інструмент привласнення політичної ренти / Т. Гуровська // Научные труды Донецкого национального технического университета. Серия «Экономическая». – 2011. – № 3 (40). – С. 110–116.

11. Струк О. Лоб за лоб / О. Струк // Контракты. – 2008. – № 40. – С. 17–20.

12. Кутишенко О. Дослідження : як олігархи впливають на економіку України / О. Кутишенко // LB.ua. – 2017. – 27 березня.

13. Корнієнко В. Олігархізація влади / В. Корнієнко // Новітня політична лексика (неологізми, okazіоналізми та інші новотвори) / І. Вдовичин, Л. Угрин, Г. Шипунов та інші. ; за наук. редакцією Н. Хоми. – Львів : Новий Світ-2000, 2015. – С. 269.

14. Корнієнко В. Лобіювання як засіб реалізації політичних інтересів / В. Корнієнко, С. Годний // Innovative solutions in modern science. – Dubai : TK Meganom, 2017. – № 1(10). – С. 19–25.

15. Лепехин В. Лоббизм / В. Лепехин. – М. : Российский Юридический Издательский Дом, 1995. – 116 с.

16. Украинцы не любят олигархов // LB.ua. – 2013. – 5 июня.

17. Тихомирова Є. Технологія зв'язків з владою: міжнародний досвід лобіювання / Є. Тихомирова // Вісник Львівського університету. Серія «Міжнародні відносини». – 2001. – Вип. 6. – С. 235–244.

18. Буряченко О. Репутація як чинник міжпартійної конкуренції / О. Буряченко, В. Корнієнко // Innovative solutions in modern science. – Dubai : TK Meganom, 2017. – № 5(14). – С. 131–142.

19. Корнієнко В. В пошуках консолідації українського суспільства : національна ідея чи політичний ідеал / В. Корнієнко // Нова політика : науково-публіцистичний журнал. – 2000. – № 4. – С. 47–52.

20. Денисюк С. «Персоніфікація» vs «репутація» у політичному контексті математичного моделювання виборчих переваг / С. Денисюк, В. Корнієнко, А. Слободянюк // European Political And law Discourse. – 2016. – Vol. 3, iss. 2. – P. 165–171.

Анотація

Похило І. Д., Буряченко О. В., Годний С. П. Олігархічний лобізм як відображення репутації політичної партії. – Стаття.

Стаття присвячена аналізу лобізму як об'єктивного явища суспільної практики. Зроблено спробу відповісти на ряд актуальних питань: наскільки адекватним є зв'язок між інтересами політичних партій і громадянського суспільства? Якою мірою репутація політичної партії залежить від сутності та важливості тих питань, які вона

лобіює? Визначається, що однією із сутнісних ознак політичного лобіювання став фаворитизм державних урядовців під час ухвалення рішень на користь окремих бізнесменів. З'ясовано сутність олігархічного лобіювання як системи взаємостосунків влади і великого капіталу. Визначено, що основою формування позитивної репутації сучасних політичних партій є ступінь та можливість їх впливу на розв'язання найважливіших проблем суспільства і держави.

Ключові слова: лобізм, політична партія, політична репутація, олігархічне лобіювання, корупція.

Аннотация

Похило И. Д., Буряченко А. В., Годный С. П. Олигархический лоббизм как отражение репутации политической партии. – Статья.

Статья посвящена анализу лоббизма как объективного явления общественной жизни. Сделана попытка ответить на ряд актуальных вопросов: насколько адекватной является связь между интересами политических партий и гражданского общества? В какой степени репутация политической партии зависит от сущности и важности тех вопросов, которые она лоббирует? Определено, что одной из сущностных характеристик политического лоббирования стал фаворитизм государственных чиновников при принятии решений в пользу отдельных бизнесменов. Выяснена сущность олигархического лоббирования как системы взаимоотношений власти и крупного капитала. Показано, что основой формирования положительной репутации современных политических партий является степень и возможность их влияния на решение важнейших проблем общества и государства.

Ключевые слова: лоббизм, политическая партия, политическая репутация, олигархическое лоббирование, коррупция.

Summary

Ppohilo I. D., Buryachenko O. V., Godny S. P. Oligarchic lobbyism as a reflection of the reputation of a political party. – Article.

The article is devoted to the analysis of lobbyism as an objective phenomenon of social practice. An attempt is made to answer a number of topical issues: How relevant is the link between the interests of political parties and civil society? To what extent does the reputation of a political party depend on the nature and importance of the issues it lobbies? It is determined that one of the essential signs of political lobbying was the favoritism of state officials in making decisions in favor of individual businessmen. The essence of oligarchic lobbying, as a system of relations between power and large capital, is found out. It is determined that the basis of the formation of a positive reputation of modern political parties is the degree and the possibility of their influence on solving the most important problems of society and the state.

Key words: lobbyism, political party, political reputation, oligarchic lobbying, corruption.

**ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ
ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ**

УДК 327. 82

О. О. Головань
кандидат політичних наук,
керівний партнер ЕЙ ДЖІ Консалтинг груп

ПІВНІЧНОКОРЕЙСЬКА ЯДЕРНА ЗАГРОЗА ТА ЕВОЛЮЦІЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ ЩОДО ЦЬОГО ПИТАННЯ

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що в другій половині ХХ ст. Азія перетворилась на регіон потужного економічного успіху і водночас стала джерелом міжнародної та політичної небезпеки. Саме тому зміщення центру сил в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (далі – АТР), порушення рівноваги у світі внаслідок появи нових міжнародних гравців, виникнення новітніх загроз є актуальними питаннями міжнародних відносин сьогодні. Однією з таких загроз є ядерна програма комуністичного режиму Північної Кореї, реалізація якої стала важливою умовою його виживання. Після приходу до влади 2017 р. Д. Трампа очікується зміна зовнішньої політики Сполучених Штатів Америки (далі – США) як лідера демократичного світу та ключової фігури сучасних міжнародних відносин, а тому важливо розуміти ситуацію навколо ракетної загрози північнокорейського режиму для країн АТР і США.

Аналіз останніх досліджень. Проблема, що вивчається, висвітлена у працях вітчизняних науковців, а також у матеріалах сучасних засобів масової інформації (далі – ЗМІ), зокрема американських, та у спеціалізованих міжнародних виданнях.

Мета статті – дослідження ядерної загрози, що несе Північна Корея сучасній системі міжнародних відносин, і аналіз дій щодо проблеми адміністрацій президентів США, зокрема Д. Трампа.

Виклад основного матеріалу. Після звільнення Корейського півострова від японської окупації територія Кореї була поділена між двома ключовими гравцями біполярного світу: США та Союзом Радянських Соціалістичних Республік (СРСР). На окупованій Радянським Союзом території був створений маріонетковий політичний режим під керівництвом Кім Ір Сена, який 1950 р. оголосив війну Південній Кореї. Лише завдяки втручання США та міжнародної спільноти війну вдалося припинити, відкинувши війська Північної Кореї на вихідні рубежі. З тих часів протистояння між двома корейськими державами триває, але не переходить у гарячу фазу. Протягом 70 років існування комуністичного режиму в Північній Кореї була створена держава, що увібрала в себе найгірші риси комунізму, їй властиві: ненависть до демократії, західного способу життя, залежність від Китаю командно-адміністративної економіки, нівелювання інтересів людини, возвеличення окремої ідеології, репресії щодо своїх супротивників та загалом інакше, військовий характер вирішення проблем. Послаблення, а пізніше розпад Радянського Союзу, посилення Китаю, ідеологічні суперечності в комуністичному таборі створили умови для ізоляції північнокорейського режиму. За відсутності надійних, постійних союзників, через небажання ділитися владою з народом, оточений успішними демократичними

країнами, режим Кім Ір Сена був змушений створити цілком автономну економічну систему, в межах якої і розпочав створення власної ядерної програми, що, на думку очільників країни, забезпечила б її існування на тривалий час.

Робота над ядерною програмою Корейської Народно-Демократичної Республіки (далі – КНДР) розпочалася 1956 р. за підтримки СРСР, який на початкових етапах постачав своєму союзнику устаткування, навчав спеціалістів, допомагав будувати дослідницький центр і перші реактори. Протягом 30 років Північна Корея перетворилась на ядерну державу – загрозу всьому світу. Саме тому 1994 р. Північна Корея та США підписали угоду про замороження північнокорейської ядерної програми в обмін на постачання мазуту й обіцянки побудувати на території країни два атомних реактори на легкій воді. З часом комуністичний режим вийшов з угоди і продовжив збагачення збройного урану та роботу над ракетними носіями для ядерної зброї.

Перші балістичні ракети КНДР отримала від Єгипту в період між 1976 та 1981 рр. Вважається, що в подальшому фахівці КНДР скопіювали ракети «Скад-Б» і створили промислову інфраструктуру для подальшого відтворення такого типу ракет. У 1984 р. пройшли льотні випробування копій ракет «Скад-Б», що в КНДР дістали назву «Хвасон-5». 1985 р. розпочалися пробні пуски ракет, а з 1987 р. – повномасштабне їх виробництво. КНДР планувала розробку носія для доставки ядерних зарядів, адже жодна з її ракет не спроможна була виконати таке завдання. Тому спеціалісти КНДР вдалися до розробки більш потужних ракет. Такими стали багатоступінчасті ракети, які могли б доставляти корисний вантаж більшої ваги на більшу відстань. Протягом 20 років успішних і невдалих запусків була, нарешті, створена ракета, що становить загрозу безпеці США [1, с. 468].

Як зазначають експерти видання “The New York Times”, ключем до розуміння стратегії Північної Кореї може бути історія іншої ядерної держави Азії – Китаю. Китай Мао Цзедуна почав свій розвиток у 1950-х рр. як держава, що була ізольована та відчувала загрозу від Сполучених Штатів. У 1960-х рр. вона розпочала розвивати власну ядерну енергетику. У 1970-х рр. держава збільшилася і стала важливим членом міжнародної спільноти, як і її супротивник. Північна Корея намагається наслідувати зазначений прогрес. Її ядерна програма може загрожувати Сполученим Штатам, а отже, зробити війну немислимою та нищівною. Китай зрештою завоював визнання, граючи на протиріччях Сполучених Штатів і Радянського Союзу, а не наступаючи на «ядерні граблі». Розмір і сила Китаю також не дозволяють іншим народам його ігнорувати, але річ у тому, що Північній Кореї цього

бракує. Тому відчай Північної Кореї, а також її давня одержимість Китаєм, можливо, призвели до того, що, прямуючи курсом Пекіна, вона побачила, як можна вчитися на помилках [2].

2000 р. нова адміністрація Президента Дж. Буша-молодшого піддала критиці азієсько-тихоокеанську політику попереднього президента – Б. Клінтона, а також його діяльність із врегулювання корейського питання. Так, Дж. Буш-молодший обрав інструментарій «жорсткої сили», поклавши край політиці попередника. Три головні елементи стратегії Буша-молодшого: військова перевага, превентивна війна, принцип унілатералізму. Головними загрозами американській безпеці визначено держави «осі зла», які, на думку США, підтримують терористичні організації, а також здійснюють несанкціоноване виробництво зброї масового знищення. До таких країн Президент зарахував Іран, Ірак і Північну Корею, відмовившись налагоджувати будь-які зв'язки із згаданими країнами, проголосивши свою рішучість у справі доведення їх до цілковитої ізоляції та знищення їхніх правлячих режимів. Зазначена позиція була прогнозованою, оскільки такі принципи щодо рішучого й безкомпромісного втручання США у сфери національних інтересів у тому чи іншому регіоні є характерною рисою республіканців [3, с. 81].

За президентства Б. Обами було докладено зусиль до збільшення ролі США в АТР і розв'язання корейського питання мирним шляхом. Ще під час президентської кампанії Б. Обама підкреслював необхідність прямого діалогу між США та КНДР з метою реальних зрушень у вирішенні ядерної проблеми. Вже 28 січня 2009 р. адміністрація Обами заявила, що прагне вирішення ядерної проблеми в межах шестисторонніх переговорів. Х. Клінтон зауважила, якщо КНДР ліквідує ядерну зброю, то США прагнутимуть до нормалізації двосторонніх відносин, заміни угоди від 1953 р. про перемир'я мирним договором і допоможуть північнокорейському народу задовольнити його економічні потреби. Але Північна Корея відкинула такі пропозиції та відмовилась брати участь у нових переговорах [4, с. 22]. У відповідь Сполучені Штати ввели санкції та збільшили кількість Інтернет-атак для уповільнення ракетної програми Північної Кореї. Тобто бачимо, що адміністрація Обами неістотно вплинула на розробку ядерної програми КНДР, помилково вважаючи, що проблема буде вирішена завдяки санкціям і співпраці із союзниками Північної Кореї: Китаєм і Російською Федерацією (далі – РФ).

Для новообраного президента США Д. Трампа запуск Північною Кореєю міжконтинентальної балістичної ракети (далі – МБР) є однією з найбільших проблем його президентства. У своїй передвиборчій кампанії Д. Трамп неодноразово заявляв, що США не повинні миритися з новими провокаціями з боку Північної Кореї, припускав можливість завдання превентивного ядерного удару по згаданій країні, а з іншого боку, його риторика була спрямована на зменшення присутності американських військових в Японії та Південній Кореї, розбудову ними власних ядерних сил, отримання грошової плати від зазначених країн за захист їхнього суверенітету. Такі заяви викликали схвалення комуністичного режиму, а саме: його наз-

вали «мудрим політиком» і «далекоглядним кандидатом» [5]. Але після виборів у США Північна Корея чітко проголосила, що не має жодних намірів відмовлятися від ядерної зброї.

Звернувшись до вищезазначеної проблеми в листопаді 2016 р., Грем Еллісон, один із провідних експертів світу з питань поширення та стримування ядерної зброї, сказав: «Одна з багатьох проблем Трампа – те, що він явно не розробив жодного потенційного сценарію реакції на загрозу від Північної Кореї. Наш головнокомандувач – єдина людина, що стоїть між нами та ймовірністю того, що нас розбомблять під три чорти. Що ми в ньому побачимо: імпульсивність, нетерплячість чи просто необізнаність із матеріалом – поки незрозуміло» [5].

Ставши президентом, Д. Трамп дещо змінив своє ставлення до Північної Кореї. Як і Б. Клінтон, Дж. Буш-молодший, Б. Обама, Д. Трамп також заявив, що Північна Корея не зможе отримати ракету, яка буде загрожувати американським містам. «Такого не станеться», – заявив він у другій половині січня 2017 р., незабаром після того, як Обама застеріг його, що Північна Корея, ймовірно, серед усіх стане найбільш гострою загрозою національній безпеці [6]. Також він, з одного боку, продовжив погрожувати комуністичному режиму ядерним та повітряним ударами, для чого до берегів Азії було відправлено авіаносну групу, а з іншого боку, натякнув, що не проти почати переговори з північнокорейським лідером Кім Чен Ином, щоб переконати його зупинити ядерну програму Пхеньяна: «Я би з ним поговорив. Без проблем поговорив би» [5].

Вважаю, що ситуацію розмовами не вирішити. Її було б простіше розв'язати двадцять років тому. Але й тоді і Вашингтон, і Пхеньян мали багаторічні докази на підтвердження того, що інша сторона ніколи не буде дотримуватися свого слова. Маємо класичний парадокс: заходи, яких необхідно вжити одній зі сторін, дадуть можливість противнику безпечно реагувати, отже, зроблять обох противників більш безпечними. Зараз санкції та загрози не працюють, як не працювали і в минулому, і, найімовірніше, не працюватимуть у майбутньому. Кім відповідає на тиск тиском, як свого часу робили його батько та дід. Не дивно, що ракетні випробування прискорилися тоді, коли адміністрація Трампа погрожує відправкою авіаносців і потенційними попереджувальними санкціями. А у відповідь на санкції ООН від 5 серпня 2017 р., за якими корейцям заборонено експорт вугілля, заліза, залізної руди, свинцю, свинцевої руди, а також морепродуктів, Північна Корея обіцяла відповісти «праведними діями» [7].

На можливу ескалацію конфлікту впливає і те, що перше півріччя президентства Трампа було відверто невдалим. Так, Трамп був змушений відмовитися від наміру знищити торговельну угоду між США та Мексикою і Канадою, його перші заяви щодо імміграції, біженців, охорони здоров'я, мексиканської стіни, зниження податків коштували йому рейтингу. За таких обставин послідовні американські президенти шукали маленьку, бідну, зазвичай, мусульманську країну, називали її жахливою загрозою, а потім розбивали вщент. Кім поки що не створює жодної

мислимої екзистенційної загрози для Америки чи навіть її азійських союзників. Але завдяки маленькій і переможній війні з Кореєю Трамп міг би відвернути увагу від своїх невдач на інших політичних фронтах [8].

До речі, про роль Пекіна. Д. Трамп намагався використати Китай, головного торговельного партнера Північної Кореї, для врегулювання ситуації на Кореєському півострові. Протягом декількох місяців Китай зробив переконливі кроки щодо припинення потоку товарів через кордон з Північчю. Проте зростаюча дружба Трампа з його китайським колегою Сі Цзіньпіном охолонула. Навіть Трамп нещодавно зазначив, що «не вийшло» натиснути на Китай і вирішити ядерну проблему [9].

Загалом маємо ситуацію, коли створення ракетно-ядерного щита – це пріоритетна мета Пхеньяна, сенс існування нинішнього режиму. Доброю новиною є те, що стримування ефективне в обох напрямках. Північна Корея майже не загрожує Південній Кореї доти, доки союз Сполучених Штатів і Південної Кореї залишається бездоганим. Кім Чен Ин може бажати багатьох речей, але він не божевільний. Щоправда, проблем у Північній Кореї набагато більше, ніж лише ядерна програма. Через невдале господарювання та природні катаклізми у країні може трапитися гуманітарна катастрофа, а це – мільйони людей, які спробують залишити країну. Також важливими є економічні й екологічні проблеми, що обмежують торгівлю та подорожі по всій Північно-Східній Азії. Вважаю, що дипломатична угода не призведе до того, що Північна Корея відмовиться від своєї ядерної зброї або балістичних ракет. Північнокорейська програма є надто далекосяжною і надто важливою для пропаганди у країні, щоб відмовитися від неї заради кращих відносин із США [10].

Висновки. Отже, на сьогодні особливої актуальності набуває питання розробки та випробовування Північною Кореєю МБР. Протягом багатьох років попередники Д. Трампа намагалися вирішити зазначене питання в різний спосіб, але їм це не вдалося. Однією із причин невдач була підтримка північнокорейського режиму Китаєм і Росією. Наразі розв'язання проблеми має декілька шляхів. Головними з яких є дипломатичні, військові й економічні. Кожен із них має свій позитивний та негативний бік. Але чим більшим буде тиск Сполучених Штатів на Північну Корею, тим більше шансів, що вони продовжуватимуть вдосконалювати свої ракети та ядерну зброю. США варто оновлювати й удосконалювати Північно-Азійський союз із Японією та Південною Кореєю відповідно до стандартів Організації Північноатлантичного договору (далі – НАТО), залишаючи можливість іншим приєднатися. У військово-технічному плані необхідно далі розгортати систему протиракетної оборони ТНАО, інтенсивно працювати над розробкою нових технологій протиракетної оборони, включаючи ті, що знаходяться в космосі, розгортати тактичні ядерні озброєння, здатні знищити артилерію Північної Кореї, на північ від демілітаризованої зони, а також розробляти перехоплювачі, які повинні бути на 50% швидшими за сучасні есмінці класу AEGIS.

Література

1. Капируля М. Ракетні програми Північної Кореї, Ірану, Пакистану та Сирії / М. Капируля // Гілея: науковий вісник : зб. наукових праць. – К. : 2014. – Вип. 82. – С. 468–471.
2. North Korea's Nuclear Arms Sustain Drive for "Final Victory" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.nytimes.com/2017/07/29/world/asia/north-korea-nuclear-missile.html>
3. Головань О. Еволюція зовнішньої політики США на початку XXI ст. : дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.04 «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку» / О. Головань ; Державна установа «Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України». – К, 2015. – 202 с.
4. Погорелова І. Зовнішня політика адміністрації Б. Обама щодо корейських держав / І. Погорелова // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – Вип. 107 (Ч. II). – 2012. – С. 21–27.
5. «Що буде з ядерною кнопкою?» – запитання про Трампа [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/11/161114_trump_presidency_questions_answers_sk
6. North Korea Tests a Ballistic Missile That Experts Say Could Hit California [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.nytimes.com/2017/07/28/world/asia/north-korea-ballistic-missile.html>
7. Kim Jong-un Is Not a Freakish Buffoon [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.nytimes.com/2017/07/28/world/asia/north-korea-ballistic-missile.html>
8. Could Trump's diplomacy resolve his North Korea crisis? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/apr/28/donald-trump-diplomacy-resolve-north-korea-crisis> (02.08.2017). – Назва з екрану.
9. North Korea's long-range-missile test alarms Washington [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.economist.com/news/asia/21724767-device-tested-appears-capable-hitting-alaska-north-koreas-long-range-missile-test-alarms>
10. Donald Trump Is Already Tweeting Us Into War with North Korea [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://foreignpolicy.com/2017/01/19/donald-trump-is-already-tweeting-us-into-war-with-north-korea/>

Анотація

Головань О. О. Північнокорейська ядерна загроза та еволюція зовнішньої політики США щодо цього питання. – Стаття.

Стаття присвячена дослідженню корейської ядерної та ракетної загрози як однієї з найважливіших проблем, що стоїть перед Д. Трампом так само гостро, як і перед його попередниками. Під час написання статті автором були використані такі методи: аналіз, синтез, порівняння. Досліджуються причини, етапи еволюції та вказується результат і наслідки північнокорейської ядерної програми. Зазначається її роль у безпеці корейського народу та збереженні комуністичного режиму. Також з'ясовано дії попередників Д. Трампа щодо врегулювання корейської загрози і визначено шляхи вирішення проблеми. Основні висновки дослідження полягають у тому, що в найближчому майбутньому США може використати корейську проблему як фактор переключення уваги електорату із внутрішніх проблем на зовнішні.

Ключові слова: Д. Трамп, Кім Чен Ин, Північна Корея, Сполучені Штати Америки, ядерна ракета.

Аннотация

Головань А. А. Северокорейская ядерная угроза и эволюция внешней политики США по этому вопросу. – Статья.

Статья посвящена исследованию корейской ядерной и ракетной угрозы как одной из важнейших проблем, стоящих перед Д. Трампом так же остро, как и перед его предшественниками. При написании статьи автор использовал следующие методы: анализ, синтез, сравнение. Исследуются причины, этапы эволюции и указывается результат и последствия северокорейской ядерной программы. Отмечается её роль в безопасности корейского народа и сохранении коммунистического режима. Также выяснены действия предшественников Д. Трампа по урегулированию корейской угрозы и определены пути решения проблемы. Основные выводы исследования заключаются в том, что в ближайшем будущем США может использовать корейскую проблему в качестве фактора переключения внимания электората с внутренних проблем на внешние.

Ключевые слова: Д. Трамп, Ким Чен Ын, Северная Корея, Соединенные Штаты Америки, ядерная ракета.

Summary

Holovan O. O. The North Korean nuclear threat and the evolution of US foreign policy on this issue. – Article.

The article is devoted to the study of the Korean nuclear and missile threat as one of the most important problems facing D. Trump as sharply as before his predecessors. During writing the article, the author used the following methods: analysis, synthesis and comparison. Investigated the causes, stages of evolution and indicated the result and consequences of the North Korean nuclear program. The role it represents for the security of the Korean people and the preservation of the communist regime is noted. Also determined the actions of predecessor of D. Trump for the settlement of the Korean threat and the ways of its solution. The main conclusions of the study are that in the near future the US can use the Korean problem as a factor in switching the attention of the electorate from internal problems to external ones.

Key words: D. Trump, Kim Chen In, North Korean, USA, nuclear rocket.

УДК 327.56(73)+327.8

В. М. Жигайло*аспірант кафедри міжнародних відносин
Національного університету «Острозька академія»*

СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ ТА СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ

Постановка проблеми. Україна та Сполучені Штати Америки (далі – США) досить не просто і довго будували дружні відносини, і процес на сьогодні ще незавершений. Взаєморозуміння та співпраця в окремих сферах є доволі умовними через географічне положення обох країн, відмінні культуру й історію, зовнішні впливи, внутрішню політику, розрив у рівні розвитку тощо. Однак, Україна є стратегічно важливою для США щодо відносин із Росією, що зумовлює необхідність налагодження дипломатичних і позитивних відносин між державами. Для України США також мають неабияке значення у плані фінансової допомоги, захисту на міжнародній арені, розвитку різноманітних сфер діяльності. Співпрацю між країнами підтримує і наявність української діаспори у США.

Питання співробітництва двох країн (США й України – В. Ж.) є актуальним, адже воно ще комплексно не досліджувалося. Багато праць присвячено внутрішній і зовнішній політиці США, України, їхній історії, однак відносини двох держав на сьогодні залишаються маловивченими, хоча інтерес до них значно зріс у зв'язку з військовими діями на Сході України.

У статті досліджуються сучасні публікації у пресі, міжнародні договори, меморандуми, угоди, заяви політичних лідерів, думки експертів і журналістів, що дало змогу максимально комплексно розглянути сфери та перспективи сучасного співробітництва України та США.

Аналіз останніх досліджень. Задля аналізу досліджуваного питання ми використовували статті у пресі, опиралися на висловлювання відомих політиків, експертів і науковців як українських, так і закордонних. Серед досліджень українських науковців слід зазначити праці: А. Годлюк [2], Л. Журавльової [3], Д. Лакишика [7], Ю. Костенка [6], А. Потіхи [15], О. Матвеевої [8], Г. Мернікова [10], О. Моцика [11], І. Погорєлової [14], М. Пашкова [16] та інших. Серед досліджень закордонних дослідників важливими є праці Зб. Бжезінського [1]. Нами також була проаналізована договірно-правова база відносин між Україною та США.

Мета статті – здійснити аналіз співробітництва України та США в торговельно-економічній, науково-технічній, культурно-гуманітарній, військовій сферах, а також вивчити питання подальшої співпраці двох держав.

Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань:

1. Виявити сфери двосторонніх відносин упродовж 2001–2017 рр.

2. Виокремити здобутки та недоліки двосторонніх відносин.

3. Розглянути американсько-українські відносини й окреслити перспективи їх розвитку.

Виклад основного матеріалу. Підтримка та розвиток партнерських відносин із США є одним із основних

завдань зовнішньої політики України, зокрема це підтверджує значне розширення договірно-правової бази між двома країнами: укладено вже близько 143 міжнародно-правових документів. Співпраця зі Сполученими Штатами забезпечує Україні не лише надійний захист на міжнародній арені, але й сприяє розвитку та впровадженню реформ, зміцненню обороноздатності, енергетичній безпеці.

Значну роль у розвитку позитивних відносин відіграють також офіційні візити українських законодавців до США, візити американських послів і Президента, укладання угод, переговори та співробітництво в різних сферах життя обох країн.

Підтримання тісного зв'язку між Україною та Сполученими Штатами Америки сприяє також значна частка української громади на території США – це понад 900 тисяч американців українського походження (в американських україномовних виданнях зазначається ще більша кількість – 2 млн. українців – В. Ж.). Українській державі важливо підтримувати зв'язок з українською громадою, сприяти забезпеченню її культурних потреб, гідних умов проживання для дітей з України, які були усиновлені громадянами США, сприяти встановленню безвізового режиму між країнами.

Значну увагу Конгресу США привернули спроби корінних змін в Україні – це і події на Майдані, і обрання нового уряду, і проведення необхідних реформ. Окупація Криму, агресія на сході нашої держави та небажання Росії дотримуватися міжнародних угод викликали значне обурення з боку США та палку підтримку української політики. З лютого 2014 р. в Конгресі було схвалено 12 законів, які стосуються підтримки України в такий складний час. Серед них «Підтримка суверенітету, територіальної цілісності, демократії та економічної стабільності в Україні», «Закордонне мовлення Сполучених Штатів в Україні та сусідніх регіонах», «Підтримка української свободи» тощо. На сьогодні триває підтримка України Конгресом і у фінансовій, і у військовій сфері.

Отже, співробітництво між США й Україною розвивається, політичні відносини базуються на взаємній довірі та розвитку. Сполучені Штати відіграють роль суворого наставника: своєю допомогою і вимогами до українського уряду вони спрямовують країну до прогресу, впровадження необхідних реформ, усвідомлення свого місця та значення на політичній арені.

Для економіки України дуже важливими є капіталовкладення США та їх підтримка. Показовим прикладом є той факт, що 2016 р. до економіки нашої країни було залучено 709,7 млн. дол. американських інвестицій.

Вагому роль у співпраці обох країн відіграє Генералізована система преференцій (далі – GSP) США, що

була заснована 1976 р. За оцінками експертів, у межах GSP Україна щорічно експортувала до США товарів на суму 70–200 млн. дол. З 1 серпня 2013 р. GSP припинила дію в Україні. Так тривало два роки, аж доки 29 червня 2015 р. Президент США Барак Обама підписав ухвалений Конгресом Закон «Про розширення торгових преференцій» (Trade Preferences Extension Act 2015). Отже, дія Генералізованої системи преференцій на сьогодні відновлена до кінця 2017 р., що дає Україні можливість безмитно ввозити до США понад 3 800 видів товарів.

Міністерство торгівлі США розробило також програму бізнес-стажувань під назвою SABIT (Special American Business Internship Training Program). Вона була спроектована 1990 р. для допомоги підприємцям і державним службовцям пострадянських країн та надає можливість обміну професійним досвідом, стажувань, підвищення кваліфікації бізнесменів, підприємців та економістів, а також сприяє реалізації економічних реформ.

Отже, торговельно-економічне співробітництво між США й Україною є досить продуктивним, адже обома країнам є що запропонувати одна одній. Сполучені Штати Америки як провідна держава світу можуть надати Україні всі можливості для вияву її потенціалу, вона ж, зі свого боку, має значні ресурси та можливості для експорту цінних продуктів, що є вигідним варіантом для США.

У сфері науки і технологій уряди України та США на сьогодні керуються укладеною 4 грудня 2006 р. двосторонньою міжурядовою Угодою про співробітництво у сфері науки і технологій, метою якої є розширення стосунків між науково-технічною громадськістю обох країн, а також сприяння науково-технічному співробітництву в мирних цілях у галузях, що становлять взаємний інтерес і вигоду. Головними цілями такого співробітництва є забезпечення можливостей обміну думками, інформацією, досвідом і методикою, а також співпраця в наукових та технологічних проєктах, що становлять взаємний інтерес [19].

Оскільки Україна 1994 р. приєдналася до угод і здійснила ядерне роззброєння, США продовжують надавати допомогу Україні. Основною метою є перекваліфікація науковців, які раніше були задіяні у програмах створення зброї масового знищення (далі – ЗМЗ). За американські кошти також здійснюються певні програми, які допомагають переспрямувати діяльність усіх, хто працював для реалізації проєктів ЗМЗ, у цивільну сферу.

Розвивається співробітництво України та США й у сфері космічного простору. Правовою основою для нього є міжурядова Угода про співробітництво у сфері мирного дослідження космічного простору, яка була підписана 31 березня 2008 р. [20]. Прикладом результативної співпраці двох держав також є проєкт Antares, у межах якого Державне конструкторське бюро «Південне» імені М.К. Янгеля з компанією Orbital Sciences Corporation здійснили розробку нового космічного ракетного комплексу Antares на базі ракети-носія «Маяк». Протягом 2013–2014 рр. було виконано чотири успішних пуски зазначених ракет.

Отже, науково-технічна співпраця між Україною і США існує та розвивається. Завдяки налагодженому

співробітництву українські вчені мають можливість навчатися, отримують гранти від Америки та беруть участь у міжнародних конференціях, чим започатковують новий, продуктивний науково-технічний етап в існуванні незалежної України.

Військове співробітництво із США дає можливість українській армії досягнути західних стандартів, удосконалити власну техніку й отримати визнання у світі. Найважливішим елементом такого співробітництва є спільні навчання. Зокрема, 2015 р. на Яворівському полігоні проходили українсько-американські навчання під керівництвом десантників США в межах місії «Безстрашний гвардієць – 2015», що тривали півроку та склалися з трьох етапів. За цей час американські фахівці підготували приблизно 900 військовослужбовців Національної гвардії, спецпідрозділів і військових частин. Того ж року відбулися українсько-американські командно-штабні навчання із військами «Репід Трайдент – 2015». У них взяли участь понад 1 800 військовослужбовців із 18 країн світу. Метою «Репід Трайдент – 2015» була підготовка військових до ведення оборонних операцій з урахуванням вже існуючого українського досвіду ведення антитерористичних операцій (далі – АТО) [18].

Також 2015 р. відбулися спільні військові навчання України та США на Чорному морі, які тривали два дні. У навчаннях взяли участь американський ракетний есминець USS Ross і флагман військово-морських сил України фрегат «Гетьман Сагайдачний». Метою участі України в навчаннях було довести союзникам в Організації Північноатлантичного договору (далі – НАТО) та регіональним партнерам США готовність працювати в тісному контакті з ними для підвищення морської безпеки і стабільності в регіоні [17]. Вже 2016 р. американсько-українські навчання знову активно проходили в Одесі, північно-західній частині Чорного моря та в Миколаївській області згідно з програмою Sea Breeze – 2016.

Зважаючи на таку плідну співпрацю у 2015 р., 8 вересня 2016 р. в Лондоні глави оборонних відомств України та США підписали «Концепцію розвитку партнерства між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Сполучених Штатів Америки» на п'ятирічний період, що допоможе зміцнити обороноздатність нашої держави, осучаснити Збройні Сили України та покращити співробітництво в галузі оборонних технологій. «Це нова сторінка в історії українсько-американських відносин і писати її ми будемо разом», – підкреслив Міністр оборони США Ештон Картер [12].

Наприкінці 2016 р. Сполучені Штати надали Україні 335 млн. доларів безпекової допомоги для підсилення обороноздатності. Кошти надавалися за трьома ключовими напрямками: проведення військових навчань; передача військової техніки; військові радники.

Також 2016 р. розпочав роботу Багатонаціональний об'єднаний комітет із питань військового співробітництва та оборонного реформування, до складу якого увійшли представники США, Канади, Литви та Великобританії, які оцінюють військові потреби України та визначають пріоритетні напрями співпраці у сфері підготовки військових кадрів, надання військового обладнання та дорадчих ініціатив.

Отже, військове співробітництво між двома державами є досить продуктивним, особливо для України, яка освоює нові технології та прагне відповідати стандартам НАТО. Співпраця України та США є надійним показником взаємної симпатії та бажання об'єднатись заради розвитку.

Культурно-гуманітарне співробітництво посідає важливе місце у взаємодії та взаєморозумінні двох країн, воно демонструє повагу до культур одне одного та дозволяє широкій громадськості дізнатися більше про історію, традиції та мистецтво таких різних, але дружніх держав.

Існує певна договірно-правова база, якою закріплюється взаємодія України та США, зокрема чотири угоди, серед яких: Угода між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки про гуманітарне і техніко-економічне співробітництво від 7 травня 1992 р.; Угода між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки про охорону і збереження культурної спадщини від 12 березня 1994 р. [2]; Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки щодо основних напрямів та цілей програми допомоги з боку Агентства США з міжнародного розвитку [9]; Міжвідомчий Договір від 29 березня 2005 р. про співробітництво між Державним комітетом архівів України та Меморіальним музеєм Голокосту Сполучених Штатів Америки.

Варто зазначити, що величезну роль у співпраці обох країн відіграє українська громада, яка активно поширює та береже рідну культуру, звичаї та традиції. Вона організовує численні культурні заходи, концерти, гуманітарну допомогу для України. Особливо активними є організації української громади, а саме: Український Конгресовий Комітет Америки; Українська Федерація Америки; Фундація «США – Україна», Українсько-Американська координаційна рада, Вашингтонська група, Союз українок Америки, українські товариства юристів, інженерів та лікарів Америки, молодіжні організації Спілка Української Молоді (далі – СУМ) та ПЛАСТ; організації «Нова українська хвиля», «Разом», United Help Ukraine, US Ukrainian Activist; Український освітньо-культурний центр; Наукове товариство імені Тараса Шевченка; Українська вільна академія наук; Український народний дім; Злучений Український Американський Допомоговий Комітет; Фонд Допомоги дітям Чорнобиля; Український інститут Америки та багато інших.

Отже, культурно-гуманітарне співробітництво між Україною та США є досить налагодженим і активним, зокрема завдяки українській громаді у Сполучених Штатах Америки, яка підтримує зв'язки зі всім, що стосується України. США забезпечують українцям, які стали їх громадянами, такий же захист і права, як і американцям, всебічно підтримують збереження української культури.

Перспективи співробітництва України та США. Україна та США мають великі можливості та безліч перспектив для подальшої співпраці в політичній, економічній, військовій та інших галузях. Крім того, можна сказати, що сьогодні Україна потребує підтримки Сполучених Штатів у боротьбі з агресором, який провокує та підтримує конфлікти на сході держави.

Однак цілком несподіваною для України та всього світового товариства стала перемога на президент-

ських виборах бізнесмена-мільярдера Д. Трампа, що поставило під загрозу налагоджену співпрацю між двома державами. Адже відомо, що, будучи кандидатом у президенти США від Республіканської партії, Дональд Трамп однозначно висловлював своє ставлення до України та ситуації з Росією. Він навіть заявив, що цілком готовий розглянути визнання Криму частиною Росії, а також зняти санкції щодо Російської Федерації в разі, якщо буде обраним на пост глави держави.

Після приходу до влади Д. Трампа відбулися деякі зміни в політиці США згідно з виборчим гаслом обраного президента – «Америка перш за все». Указ Трампа про «екстремальний відбір» мігрантів продовжують активно обговорювати й обурюватись ним як у всьому світі, так і в Україні. Дія указу полягає в повній забороні в'їзду до США на 90 днів громадянам Ірану, Іраку, Ємену, Лівії, Сирії, Сомалі та Судану, документ забороняє на невизначений строк прийом біженців із Сирії, а також припиняє прийом біженців з інших країн на 120 днів. Це призвело до маси незручностей, деяким авіакомпаніям навіть довелося переглянути склад працівників, які обслуговують рейси у США, і зняти з рейсів пілотів і бортпровідників із громадянством згаданих країн. Зазначений документ частково стосується і громадян України – вони не матимуть змоги подати документи й отримати статус біженців у Сполучених Штатах.

Ще однією прикрістю для України є те, що указ Д. Трампа скасував програму Visa Interview Waiver Program, яка давала можливість під час повторного оформлення візи для туристів і бізнесменів не проходити співбесіду. Через згадані зміни особиста присутність, тяганина з документами та довгі співбесіди знову стануть реальністю для багатьох українських мандрівників та бізнесменів.

Є проблема і з отриманням американських робочих віз. «Ми хочемо виробляти речі в Америці і ми хочемо використовувати працю американських робітників», – заявив Трамп. Тепер трудовим мігрантам з України значно важче отримати візу: кількість відмов у видачі американських віз зросла за останній рік приблизно на 40%.

Як вважають українські експерти, негативні наслідки матиме також указ президента Сполучених Штатів про заборону чиновникам лобювати у США інтереси іноземних урядів і п'ятирічну заборону на інші види лобювання. Для України це означає ослаблення впливу, хоча, звісно, залишаються ще неофіційні контакти.

Вплине політика новообраного президента США й на економічне життя України. Національний Банк України вже оприлюднив інфляційний звіт, в якому зазначено: «У зовнішньому середовищі основну невизначеність генерує політика новообраного президента США Д. Трампа. Більш різкі фіскальні стимули у США можуть призвести до збільшення попиту на сировинні товари у світі. Це позначиться на експортних надходженнях в Україну і курсовій динаміці гривні та матиме прямий вплив на споживчу інфляцію через зміну цін на сировину й імпортовані товари» [5]. Існує також величезний ризик «відтоку» українських інвесторів до США, де безпечніше вкладати гроші в різноманітні проекти.

Експерти не дійшли однозначного висновку щодо прогнозу подальшого співробітництва України та

США. Зовнішня політика Трампа, імовірно, поставитиме явний акцент на національних інтересах США, а також спричинить відмову від занадто витратних зобов'язань США перед партнерами і союзниками, а значить, і перед Україною.

Українські політики мають різні погляди на те, як саме вплине прихід Д. Трампа на відносини США та України. Наприклад, І. Климпуш-Цинцадзе вважає, що потрібно якнайшвидше пояснити новому керівництву Сполучених Штатів важливість підтримки такого стратегічного об'єкта, як Україна, та необхідність стримування Росії як країни-агресора, адже якщо зволікати, можуть виникнути труднощі у взаєморозумінні обох держав [10]. Посол України у США В. Чалий висловлює іншу, доволі оптимістичну думку, стверджуючи, що Україна була і залишиться у пріоритетах США, адже передача влади «з рук у руки» потребує тривалого часу, формування нових пріоритетів і ситуація, яка склалася, є досить динамічною та змінюватиметься ще не раз.

Надію на співробітництво США й України висловив і екс-президент Сполучених Штатів Барак Обама, який зазначив, що якою б не була особиста позиція Трампа, одноосібно він не вправі вирішувати: у своїх діях президент опирається на підтримку військових, дипломатів, американського та світового суспільства, тому кардинальних змін у ставленні США до України не відбудеться.

Варто зазначити, що деякі політики налаштовані дуже позитивно щодо перспектив подальшої співпраці України та США, навіть незважаючи на різку зміну правління. Наприклад, Н. Гінгріч зазначив, що Дональд Трамп, наважившись на підтримку України, візьметься до рішучих заходів – зокрема, постачатиме зброю для АТО.

Оптимістичні прогнози звучать і від українських політичних експертів, які впевнені, що американський уряд не зможе відмовитися від підтримки територіальної цілісності та суверенітету України. Зокрема співдиректор програм зовнішньої політики та міжнародної безпеки Центру імені О. Разумкова М. Пашков зазначив: «Є передвибірні технології, а є офіційна політика. Так, у відносинах Києва й Вашингтона буде менш комфортна ситуація і, можливо, більш проблемна, ніж була б із Клінтоном. Не виключено, що нам доведеться шукати ходи, механізми налагодження відносин, але це не союз із Російською Федерацією. Просто Клінтон була більш прогнозована й зрозуміла для України. Навряд чи будуть кардинальні зміни та сюрпризи» [16].

Висновки. Отже, зробити однозначний прогноз подальшої співпраці України та США неможливо, однак перспективи є. Підтримка України – це стратегічний пріоритет США, який підтримали і демократи, і республіканці, а зміна глави держави навряд чи змусить переглянути свою позицію весь Конгрес. Сьогодні головним завданням для України є налагодження зв'язків із новим керівництвом Сполучених Штатів та пошук зворотного зв'язку з їхнього боку, Україна має донести всю значущість ситуації та знайти спільний напрямок діяльності. Цілком можливо, що прихід Дональда Трампа не означає погіршення співробітництва України та США, а навпаки, відкриває нові можливості для подальшої співпраці та налагодження зв'язків.

Співробітництво між США та Україною засноване на взаємній довірі та базується на доволі об'ємній нормативно-правовій базі. Сполучені Штати своєю фінансовою допомогою та вимогами до українського уряду провокують ряд реформ та необхідних країні прогресивних змін, що призводить до розширення сфер співпраці між двома державами.

Перспективи співробітництва між Україною та Сполученими Штатами Америки неоднозначні через зміну правління у США, однак підтримка України – це стратегічний пріоритет США, який вони не стануть змінювати. Основним завданням для України в зазначеному процесі є налагодження контакту з новим керівництвом Сполучених Штатів та розширення сфер співробітництва обох країн.

Література

1. Бжезинский Зб. Еще один шанс. Три президента и кризис американской сверхдержавы / Зб. Бжезинский. – М. : Международные отношения, 2007. – 240 с.
2. Годлюк А. Стратегічне партнерство в форматі особливих відносин між Україною і США / А. Годлюк // Американська історія та політика: науковий журнал. – К.: ІМВ, 2016. – № 1. – С. 27–40.
3. Журавльова Л. Америко-українські відносини у сфері космічної діяльності / Л. Журавльова // Американська історія та політика: науковий журнал. – К.: ІМВ, 2016. – № 1. – С. 63–72.
4. Закон України «Про приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї» // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 47. – Ст. 421.
5. Інфляційний звіт Національного Банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43401297>
6. Костенко Ю. 10 міфів про ядерне роззброєння України. Міф 1: «Ядерне роззброєння – ініціатива українського народу» / Ю. Костенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/a/25229484.html>
7. Лакішик Д. Особливості українсько-американських відносин: до аналізу проблеми / Д. Лакішик // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2004. – № 74–76. – С. 149–153.
8. Матвеева О. Політика глобального лідерства США за президентства Барака Обами / О. Матвеева // UA Foreign Affairs [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/politika-globalnogo-liderstva-ssha-za-prezidentstva-ba/>
9. Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки щодо основних напрямків та цілей програми допомоги з боку Агентства міжнародного розвитку США [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/840_076
10. Мерніков Г. «Перезавантаження» відносин США та РФ: наслідки для України / Г. Мерніков // Стратегічні пріоритети. – 2010. – № 4 (17). – С. 130–138.
11. Моцик О. Сучасні тенденції та перспективи українсько-американських відносин / О. Моцик [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vuzlib.com/content/view/2573/31/>
12. Офіційний веб-сайт Міністерства оборони України : Ештон Картер про підписання Концепції розвитку партнерства між оборонними відомствами України та США [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mil.gov.ua/news/2016/09/08/mi-buduemo-nashu->

istoriyu-razom-eshton-karter-pro-pidpisannya-konczepczii-rozvitku-partnerstva-mizh-oboronimi-vidomstvami-ukraini-ta-ssha--/

13. Офіційний веб-сайт Міністерства оборони України : На Львівщині відбулась церемонія відкриття українсько-американського командно-штабного навчання із залученням військ «Репід Трайдент – 2015» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mil.gov.ua/news/2015/07/20/na-lvivshhni-vidbulas-czeremoniya-vidkrittia-ukrainsko-amerikanskogo-komandno-shtabnogo-navchannya-iz-zaluchennyam-vijsk-repid-traident-2015--/>

14. Погорелова І. Ядерний і безпековий чинник в американо-українських відносинах / І. Погорелова // Агора. – Вип. 16. – С. 33–36.

15. Потіха А. Українське питання на тлі обрання нового президента США / А. Потіха // Резонанс. – 2016. – № 63. – С. 4–11.

16. Пашков М. Вибір американців і наслідки для України / М. Пашков [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.slovovidlo.ua/20-16/11/09/pogljad/polityka/vybir-amerykancziv-i-naslidky-dlya-ukrayiny-chy-varto-chekaty-soyuzu-trampa-z-putiny>

17. Служба новин “ZN.UA” : Україна і США проводять спільні військові навчання в Чорному морі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dt.ua/UKRAINE/ukrayina-i-ssha-provodyat-spilni-viyskovi-navchannya-v-chornomu-mori-174522_.html

18. Хартія Україна – США про стратегічне партнерство [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ua.usembassy.gov/uk/our-relationship-uk/u-s-ukraine-charter-strategic-partnership-uk/>

19. Угода між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки про співробітництво у сфері науки та технологій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/840_056

20. Угода між Україною і Сполученими Штатами Америки про співробітництво в дослідженні і використанні космічного простору в мирних цілях [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.ra-da.gov.ua/laws/show/840_647

Анотація

Жигайло В. М. Сучасний стан та перспективи співробітництва України та США. – Стаття.

Статтю присвячено дослідженню сучасного стану й перспектив співробітництва України та США, яке є одним із ключових пріоритетів зовнішньої політики нашої країни. Здійснено аналіз політичних відносин, співробітництва в торговельно-економічній, науково-технічній, культурно-гуманітарній, військовій сферах, а також вивчено питання подальшої співпраці України та Сполучених Штатів Америки. У статті розглянуто налагодження дипломатичних і партнерських відносин, значення фінансової допомоги США для економіки України. Проаналізована військова співпраця України та Сполучених Штатів. Оцінено значення США для розвитку та вдосконалення вітчизняної науки та технологій. З'ясовано перспективи співпраці Сполучених Штатів та України в усіх вищезазначених сферах. Для повного розкриття проблеми у статті проаналізовано договірно-правову базу співп-

раці США й України, а також позиції відомих політиків, журналістів і науковців щодо досліджуваного питання.

Ключові слова: політичні відносини, співробітництво країн, договірно-правова база, військове співробітництво, гуманітарне співробітництво, перспективи співпраці.

Аннотация

Жигайло В. М. Современное состояние и перспективы сотрудничества Украины и США. – Статья.

Статья посвящена исследованию современного состояния и перспектив сотрудничества Украины и США, которое является одним из ключевых приоритетов внешней политики нашей страны. Осуществлен анализ политических отношений, сотрудничества в торгово-экономической, научно-технической, культурно-гуманитарной, военной сферах, а также изучен вопрос дальнейшего сотрудничества Украины и Соединенных Штатов Америки. В статье изучено налаживание дипломатических и партнерских отношений, значение финансовой помощи США для экономики Украины. Проанализировано военное сотрудничество Украины и Соединенных Штатов. Дана оценка значению США для развития и совершенствования отечественной науки и технологий. Выяснены перспективы сотрудничества Соединенных Штатов и Украины во всех вышеперечисленных сферах. Для полного раскрытия проблемы в статье проанализирована договорно-правовая база по сотрудничеству США и Украины, а также позиции известных политиков, журналистов и научных работников по изучаемому вопросу.

Ключевые слова: политические отношения, сотрудничество стран, договорно-правовая база, военное сотрудничество, гуманитарное сотрудничество, перспективы сотрудничества.

Summary

Zhyhailo V. M. Current state and perspectives of Ukrainian-American cooperation. – Article.

The article is dedicated to the research of current state and perspectives of cooperation between Ukraine and the United States. The cooperation between two countries is a top priority in the foreign policy of Ukraine. The article demonstrates results of the analysis of political relations and cooperation in the spheres of trade, economy, culture and military, as well as technical cooperation. The author described the issue of further cooperation between the USA and Ukraine. The article also deals with developing of diplomatic and partnership relations between Kyiv and Washington. Special focus is on the financial aid of the United States granted to Ukraine. Military cooperation is analyzed and it is demonstrated by common military trainings. The USA plays an important role in the process of development and improvement of Ukrainian science and technologies. The author illuminates perspectives of the cooperation in many spheres. To make the research more valid the author supported it with the issue of the legal framework between the countries. Positions of famous politicians, reporters and scholars add much to highlighting of the problem.

Key words: political relations, cooperation, legal framework, military cooperation, humanitarian cooperation, perspectives for cooperation.

УДК 327(94)

Л. С. Матлай*кандидат історичних наук, асистент
кафедри політології та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська політехніка»***ХАРАКТЕРИСТИКА УСТАНОВЧОЇ ТА КОНСТИТУЦІЙНИХ ЛЕГІСЛАТУР ІСПАНІЇ (1977–2017 РР.)**

Постановка проблеми. Досвід Іспанії в розбудові сучасної змагальної політичної системи залишається актуальним для досліджень. Подолавши авторитарне минуле, країна створила конкурентну партійну систему, зміцнила парламентаризм і парламентський контроль за урядовими кабінетами, взаємодію різних гілок влади, стала впливовим членом євроспільноти. Важливе місце в організації представницької влади держави відіграють легіслатури. У наш час працює XII легіслатура. Спробуємо простежити діяльність установчої та конституційних легіслатур у післяфранкістський період (див. таблицю – Л. М.).

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню конституційного ладу Іспанії, її державно-національних інтересів, системи розподілу гілок влади, парламентаризму й урядової діяльності присвятили багато праць іберійські науковці: Франсиско Альдекоа, Хосе Марін, Роберто Меса, Хуан Карлос Перейра, Хосе Тесанос, Хав'єр Тусель. Уряди більшості та меншості, ситуативні парламентські коаліції, склад парламентарів аналізували іспанські політологи: Лурдес Лопес Ньето, Жорді Креспо Кальвет, Жорді Капо Хіол, Жоан Субірац. Характеристики легіслатур кінця XX – початку XXI ст. дали фахівці в галузі міжнародних відносин Наталія Ажехо та Ігнасіо Моліна. В українській історіографії ще бракує праць із досліджуваної тематики.

Мета статті – охарактеризувати установчу та конституційні легіслатури парламентської монархії, визначити їх особливості.

Виклад основного матеріалу. Конституційне правління в Іспанії розпочалося з прийняттям 18 березня 1812 р. першої Конституції держави (Кадиської) Установчими Кортесами, створеними у 1808 р. Конституція стала підґрунтям обмеження повноважень короля національним парламентом. Наступні Конституції Іспанії – 1837, 1869, 1931 рр. та остання – 1978 р., остаточно закріпили національний суверенітет країни, визначили статус держави та розподіл влади в парламентській монархії. Чинна Конституція 1978 р. підтвердила центральну роль держави у процесі державного управління, що є ключовим для розуміння процесів демократизації в Іспанії. Конституція встановила принцип поділу повноважень держави на три гілки: законодавчу, виконавчу та судову.

Впродовж всієї історії Іспанії, особливо в минулому та теперішньому століттях, процес державного будівництва характеризується постійною боротьбою між силами, які виступають за сильну централізовану державу і тими, хто підтримує більшу децентралізацію й автономізацію. За правління диктатора Франко досягнуто крайньої централізації держави. У післяфранкістський період постало питання про регіональні автономії та створення політичних і адміністративних механізмів децентралізації. Структура сучасної іспан-

ської держави стала наслідком конституційного процесу, який призвів до ухвалення Конституції 1978 р. і законодавчого процесу 1979–1983 рр., відколи укладено Статут Автономій і створено 17 автономних співтовариств: Андалусію, Арагон, Астурію, Балеарські острови, Канарські острови, Кантабрію, Кастилію і Леон, Кастилію-Ла-Манча, Каталонію, Естремадуру, Галісію, Мадрид, Мурсію, Наварру, Країну Басків, Ла-Ріоху і Валенсію. Конституція 1978 р. проголосила країну парламентською монархією.

Главою Іспанії є король, який символізує єдність нації і підтримку історичних традицій. Він здійснює представництво держави у міжнародних відносинах, однак не має права законодавчої ініціативи та права вето. Згідно з діючою Конституцією, король скликає та розпускає Генеральні Кортеси, призначає вибори до національного парламенту, оголошує загальнодержавні референдуми за пропозицією керівника урядового кабінету та попередньо отримавши дозвіл парламенту.

За управління державою відповідають політичні сили, які отримали вотум народної довіри і перемогли в результаті всенародних виборів на основі міжпартійної конкуренції. Найважливіше повноваження короля – пропонувати главу уряду, який обирається Конгресом, нижньою палатою парламенту. Зазвичай, такою кандидатурою стає лідер політичної партії, яка виграла вибори. У разі перемоги двох або більше політичних партій, вищезгадане повноваження короля набуває вирішального значення. Монарх визначає партію, яка отримає владу. Він же урочисто відкриває кожен владний легіслатур, звертаючись до депутатів із посланням.

Понад тридцять останніх років на іспанській політичній арені домінували дві партії – Іспанська Робітнича Соціалістична партія та Народна партія. Вони мали позиційні переваги, що дозволяло їм створювати однопартійні урядові кабінети. Знані іберійські науковці І. Моліна та Н. Ажехо зазначають, що позиційні переваги правлячих партій ґрунтувалися на трьох взаємопов'язаних чинниках – прихильності виборців до великих і відомих партій, що висувають кандидатуру глави уряду; системі голосування, яка стимулює сильну внутрішньопартійну дисципліну й ієрархію; достатньо низькій оновлюваності виборного політикуму, що сприяє укладанню неформальних угод між політичними суб'єктами [2, с. 167].

Доцільно з'ясувати значення терміну «легіслатура». Легіслатура (з латинської *lex (legis)* – закон, *tatus* – внесений, встановлений) – це період часу, протягом якого парламент і уряд країни здійснюють свої повноваження. Вона розпочинається з обрання членів законодавчої влади, формування владної коаліції та закінчується розпуском парламенту й оголошенням нових виборів [13].

У червні 1977 р. в Іспанії вперше були проведені демократичні вибори до національного парламенту. Установча законодавча влада (установча легіслатура) розпочала свою діяльність у липні 1977 р. і завершилася 23 березня 1979 р., відколи оголосили нові вибори до парламенту. За результатами перших виборів до Генеральних Кортесів увійшли новостворена правецентристська партія Союз демократичного центру, очолювана тодішнім чинним главою уряду А. Суаресом (далі – СДЦ), ліва Іспанська соціалістична робітничка партія (далі – ІРСП), Комуністична партія (далі – КП), консервативний Народний Альянс (далі – НА) та партії каталонських і баскських націоналістів. Урядовий кабінет А. Суареса отримав політичну легітимність і продовжив працювати над створенням демократичної політичної системи країни. Найважливішим завданням установчої легіслатури стала підготовка та ухвалення нової Конституції держави. 6 грудня 1978 р. на загальнодержавному референдумі проект Конституції підтримали 87,8% іспанців, які взяли участь у голосуванні.

Варто зазначити, що уряд, сформований СДЦ, у 1979–1982 рр. був змушений вести переговори за кожен закон у парламенті, щоб отримати необхідну кількість голосів. Більшість законодавчих ініціатив, які

стосувалися соціальної сфери, освітньої політики, трудових відносин приймалися за підтримки соціалістів та комуністів. СДЦ також постійно проводив консультації та співпрацював із парламентськими представниками басків і каталонців у розробці й імплементації законів щодо діяльності автономних співтовариств, економічних питань. Процесуальні норми дозволяли виконавчій владі контролювати законодавчий порядок денний, оскільки встановлювали пріоритетність розгляду законопроектів урядового походження; використання обмежувальних або закритих правил (процедури тільки читання); заборона поправок, пов'язаних зі збільшенням витрат чи зменшенням доходів бюджету без згоди уряду [7; с. 234–236; 15, с. 190–192].

28 березня 1977 р. згаданий уряд подав заяву про вступ Іспанії до Європейського Економічного Співтовариства (далі – ЄЕС).

Перша легіслатура демократичної Іспанії здійснювала свої повноваження після затвердження Конституції та стала конституційною. У зазначений період загострилися протиріччя всередині правлячої партії. Глава уряду підтримував нейтралітет країни чи, певною мірою, намагався створити ілюзію можливого вибору Іспанією такої політики, що суперечило поглядам представників правого крила СДЦ. 29 січня 1981 р.

Таблиця 1*

Легіслатури демократичної Іспанії

Легіслатура	Початкова дата	Кінцева дата	Глава урядового кабінету	Правляча партія чи коаліція	Кількість депутатів (%)
Установча	15 червня 1977 р.	23 березня 1979 р.	Адо́льфо Суаре́с	Союз Демократичного Центру	166 (47,4)
I	23 березня 1979 р.	17 листопада 1982 р.	Адо́льфо Суаре́с; Леопольдо Кальво Сотело	Союз Демократичного Центру	168 (48)
II	17 листопада 1982 р.	14 липня 1986 р.	Феліпе Гонсалес Маркес	Іспанська Соціалістична Робітничка партія	202 (57,7)
III	14 липня 1986 р.	20 листопада 1989 р.	Феліпе Гонсалес Маркес	Іспанська Соціалістична Робітничка партія	184 (52,6)
IV	20 листопада 1989 р.	6 червня 1993 р.	Феліпе Гонсалес Маркес	Іспанська Соціалістична Робітничка партія	175 (50)
V	6 червня 1993 р.	3 березня 1996 р.	Феліпе Гонсалес	Іспанська Соціалістична Робітничка партія	159 (46,4)
VI	3 березня 1996 р.	12 березня 2000 р.	Хосе Марія Аснар	Народна партія	156 (45,6)
VII	12 березня 2000 р.	2 квітня 2004 р.	Хосе Марія Аснар	Народна партія	183 (52,3)
VIII	2 квітня 2004 р.	31 березня 2008 р.	Хосе Луїс Родрігес Сапатеро	Іспанська Соціалістична Робітничка партія	164 (46,9)
IX	1 квітня 2008 р.	12 грудня 2011 р.	Хосе Луїс Родрігес Сапатеро	Іспанська Соціалістична Робітничка партія	169 (48,3)
X	13 грудня 2011 р.	12 січня 2016 р.	Маріано Рахой Брей	Народна партія	186 (53,1)
XI	13 січня 2016 р.	19 липня 2016 р.	Виконуючий обов'язки прем'єр-міністра Маріано Рахой Брей	НП набрала найбільшу кількість голосів, але парламентська коаліція не була створена	123 (28,7)
XII	19 липня 2016 р.		Маріано Рахой Брей	Новий уряд був сформований 04 листопада 2016 р.	137(НП)

* Таблицю складено за матеріалами інтернет-сайтів Генеральних Кортесів та урядового кабінету Іспанії. – <http://www.cortesgenerales.es/>; <http://www.lamonicloa.gob.es>

А. Суарес був змушений подати у відставку, оскільки не зміг подолати внутрішньопартійних конфліктів, не витримав тиску з боку прихильників «атлантизму» та вступу до Північноатлантичного альянсу (далі – НАТО). Згодом, 19 лютого 1981 р. кандидат на посаду глави уряду Л. Кальво Сотело у своєму програмному виступі перед парламентом висловився за якнайшвидше приєднання Іспанії до ЄЕС та НАТО, наголосивши на необхідності консультацій із парламентськими фракціями щодо умов вступу в альянс [9, с. 9150–9162]. 23 лютого під час парламентських дебатів відбулася спроба військового заколоту, яка, завдячуючи королю Хуану Карлосу I, виявилася невдалою. Лише 25 лютого на засіданні нижньої палати парламенту кандидатуру К. Сотело підтримали 186 депутатів, 158 – висловилися проти [10, с. 9312].

Уряд Кальво Сотело пішов на безпрецедентний і рішучий крок – подав до парламенту резолюцію про початок проведення переговорів щодо вступу Іспанії в НАТО. Конгрес депутатів 29 жовтня 1981 р. з перевагою у 40 голосів (146 депутатів проголосували проти) затвердив резолюцію. 26 листопада сенат також схвалив резолюцію [11, с. 11415–11454]. У грудні 1981 р. міністри закордонних справ держав-учасниць Північноатлантичного альянсу підписали в Брюсселі протокол про вступ Іспанії в НАТО.

Коли в парламенті в березні 1982 р. відхилили розроблений СДЦ проект статуту автономії Валенсії, глава уряду відважився піти на рішучий крок – призначення дострокових парламентських виборів [12, с. 13002–13053].

Отже, на відміну від установчої легіслатури, за якої зберігався крихкий консенсус між різними політичними силами з метою ухвалення основного закону країни, за першої легіслатури прослідковувалося зростаюче суперництво між урядом і опозицією в умовах партійного розколу всередині правлячого СДЦ. Знаний іспанський правник і соціолог Жорді Кальвет зазначає, що така ситуація є ключем до розуміння великої різниці між кількістю представлених (347) і затверджених парламентом законопроектів (234), що склало 67% законопроектів, у той час як за інших законодавчих легіслатур (II, III, IV і V) депутати схвалювали в середньому 86% законопроектів [5, с. 92]. Характеризуючи діяльність першої легіслатури, каталонський професор Жоан Субірац дійшов висновку, що тогочасний іспанський законодавчий процес виглядав, певною мірою, як переговори, а не ухвалення законів і їх втілення, оскільки відбувався в умовах системи централізованого прийняття політичних рішень, в якій політичні лідери відігравали головну роль [19, с. 327].

Після перемоги на парламентських виборах 1982 р. до влади прийшли соціалісти. ІРСП отримала більшість у законодавчому органі, успішно сформувала урядовий кабінет. Згадана партія делегувала на державні посади й адміністративні пости в країні понад 50 тисяч своїх представників [1, с. 72].

У післяфранкістський період політичні партії відігравали вирішальну роль у державі, ставши своєрідним інструментом доступу до політичних і державних посад, а керівник уряду як представник правлячої партії отримав величезні повноваження.

Іспанські науковці Мерседес Альда і Лурдес Лопес Ньето зазначають, що політичні партії залишалися винятковими засобами для участі в політичному житті, оскільки мали тісні зв'язки з державою й отримували значний відсоток державного фінансування. Крім того, з 1985 р. політичні партії висували членів конституційних інститутів (Конституційного Суду, Рахункової палати, Уповноваженого з прав людини) та консультативних органів (Іспанської ради з телерадіомовлення, ради суддів, Центральної виборчої комісії тощо). У компетенції політичних партій залишалися традиційні інституційні функції: формування державної еліти; організація та функціонування парламенту й урядового кабінету; виборчий процес [3, с. 245].

Парламентська більшість соціалістів та уряди Ф. Гонсалеса за II та III легіслатур вирішили головні зовнішньо-політичні завдання – Іспанія стала членом ЄС, приєдналася до НАТО, встановила дипломатичні відносини з Ізраїлем. Під час роботи V легіслатур соціалісти спиралися на підтримку каталонських націоналістів, що неоднозначно сприймалося громадською думкою в Каталонії [6, с. 185–186].

У 1996–2004 рр. при владі перебувала Народна партія (колишній Народний Альянс), яка за VI легіслатури делегувала до парламенту 156 депутатів, а за VII легіслатури – 183 депутати, отримавши абсолютну парламентську більшість. Перший в історії Іспанії «Закон про уряд» ухвалений 27 листопада 1997 р. [14, с. 35082–35088]. Загальна світова тенденція до посилення виконавчої влади прослідковувалася і в Іспанії. Урядові кабінети Х. Аснара надавали перевагу тіснішому зближенню із США, визнаючи ідею однополюсного світу. Х. Аснар як глава правлячої партії зосередив у своїх руках величезну владу. Уряд намагався підпорядкувати собі діяльність парламенту та судової влади. Для управління державою використовувалася практика ухвалення законів-декретів, які видавалися в обхід Генеральних Кортесів. Водночас у роки правління народників спостерігалось постійне економічне зростання. Іспанія перетворилася на конкурентоздатний ринок, відкритий для закордонних капіталовкладень і стала фінансовим інвестором.

Варто зазначити, що в 1989–2004 рр. за IV, V, VI, VII легіслатур рівень схвалення законопроектів, внесених опозиційними партіями, складав 7,4% за умови перебування правлячої партії у відносній більшості (27 затверджених законопроектів із 365 запропонованих) і 3% в період, коли правляча партія мала абсолютну більшість (14 законопроектів схвалено з 450 внесених до парламенту) [2, с. 181].

З 2004 по 2011 р. при владі перебувала ІРСП і урядовий кабінет Х. Сапатеро. За VIII легіслатури соціалісти збалансували зовнішньополітичний курс, визначивши пріоритетом європейський вектор. Уряд висунув ініціативу Альянсу цивілізацій і закликав до реформування ООН, намагаючись зробити іспанську зовнішню політику глобальною. Варто підкреслити, що в умовах гострої боротьби з опозиційною НП ініціативи уряду Х. Сапатеро у внутрішній політиці викликали спротив і дискусії в парламенті.

Опозиціонери нещадно критикували закон про політичну пам'ять, яким визнано борг держави перед жертвами громадянської війни та франкістського режиму; а також реформу статутів автономій, діалог з ЕТА тощо [16, с. 54–56; 169–170, 255–259]. 2006 р. соціалісти сприяли знесенню пам'ятника диктору Франко в Мадриді та внесли до парламенту законопроект з осудом режиму. Також ІСРП ініціювала ухвалення закону про рівність жінок і чоловіків, який надавав право на паритетне представництво у виборчих списках.

Соціалісти, перебуваючи у відносній більшості, потребували підтримки інших політичних сил, з якими вступали в законодавчі альянси. Правляча партія намагалася знайти нові підходи до вирішення проблем автономій через постійний діалог і співпрацю з ними, надання регіонам більшої самостійності [4].

Світова економічна криза 2008 р. боляче вразила Іспанію. Уряд Х. Сапатеро запропонував жорсткі антикризові заходи з метою скорочення бюджетного дефіциту, чим викликав невдоволення в суспільстві та протестні рухи. Крім того, в державі прослідковувалася системна корупція.

На позачергових парламентських виборах, які відбулися в листопаді 2011 р., ІСРП зазнала нищівної поразки від свого головного конкурента – НП та відійшла від влади. Внаслідок виборів до Конгресу депутатів потрапили представники 14 партій і об'єднань. Урядовий кабінет народників, які здобули абсолютну більшість у парламенті, очолив М. Рахой. Х легіслатура НП також розпочалася із жорстких заходів економії та соціальних скорочень.

На парламентських виборах 20 грудня 2015 р. до національного парламенту увійшли нові партії – «Подемос» та «Громадяни». Однак уперше в історії країни законодавчий орган не зміг в установлені строки обрати прем'єр-міністра та сформувати коаліцію. Королівським указом № 184 від 3 травня 2016 р. було розпущено Конгрес та Сенат і призначено нові вибори [17, с. 29959–29961]. Утім, за результатами парламентських виборів 26 червня 2016 р. жодна політична сила країни не отримала абсолютної більшості і можливості сформувати уряд самостійно. Правоцентристська Народна партія здобула у Кортесах 137 мандатів із 350, лівоцентристська Іспанська соціалістична робітничка партія – 85 місць, лівий блок «Подемос» – 71 і права партія «Громадяни» – 32 мандати [18]. У державі 316 днів був відсутній повноцінний уряд і бюджет, що негативно позначилося на проведенні необхідних структурних реформ. Лише 29 жовтня 2016 р. нижня палата парламенту у другому турі простою більшістю затвердила програму уряду М. Рахой, яку підтримали НП, партія «Громадяни» та Канарська коаліція. Уперше в історії парламентської монархії, щоб не допустити поглиблення політичної та економічної кризи, соціалісти пішли на домовленості із правоцентристською партією й утрималися під час голосування, дозволивши консерваторам знову очолити урядовий кабінет. Глава урядового кабінету М. Рахой 31 жовтня склав присягу перед королем Феліпе VI в палаці Сарсуела. Новий уряд був сформований 4 листопада 2016 р.

Висновки. Розглянувши легіслатури Іспанії, приходимо до висновку, що найчисельніша парламентська більшість була представлена в 1982–1986 рр. соціалістами (урядовий кабінет Ф. Гонсалеса). Народники досягали абсолютної більшості в парламенті 2000 р. (урядовий кабінет Х. Аснара) та у 2011 р. (урядовий кабінет М. Рахой). З 1982 до 2016 р. при владі по чергово перебували дві провідні партії – ІСРП і НП, які характеризувалися сильними внутрішніми механізмами партійної дисципліни й ієрархії. 2016 р. монополію на владу зазначених партій зруйнували представники нових партій – «Подемос» та «Громадяни». Отже, нарізла необхідність нового демократичного транзиту, залучення до влади простих громадян, а не партійних функціонерів. Перспективами подальших наукових досліджень може стати ґрунтовний аналіз чинної XII легіслатури, за якої при владі перебуває НП, очолювана діючим прем'єр-міністром М. Рахоем в умовах парламентської меншості.

Література

1. Данилевич И. Испытание властью. Испанская социалистическая рабочая партия в 80-е годы / И. Данилевич. – М. : Наука, 1991. – 148 с.
2. Ajenjo N., Molina I. Spain: majoritarian choices, disciplined party government and compliant legislature / N. Ajenjo, I. Molina in *The Role of Governments in Legislative Agenda Setting* Ed. by B. Rasch and G. Tsebelis. – Routledge, London and New York, 2011. – P. 164–184.
3. Alda M., Nieto López L. El Parlamento español, 1977–1993: una revisión de su papel en la transición y consolidación / Mercedes Alda, Lourdes Nieto López // *Revista de Estudios Políticos*. – 1993. – № 81. – P. 241–264.
4. Bonnie N. Field. Minority Government and Legislative Politics in a Multilevel State: Spain under Zapatero. A “Second Transition” in Spain? Policy, Institutions and Interparty Politics under Zapatero (2004–8) / Field N. Bonnie // *South European Society and Politics*. – Vol. 14. – № 4. – 2009. – P. 379–397.
5. Calvet Crespo J. Gobiernos minoritarios, pactos parlamentarios y producción legislativa en España / Jordi Calvet Crespo // *Política y Sociedad*. – Vol. 40. – № 2. – 2003. – P. 89–103.
6. Calvet Crespo J. La opinión pública catalana frente a la coalición parlamentaria entre PSOE y CiU en la V Legislatura de las Cortes Generales (1993–1996) / Jordi Calvet Crespo // *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*. – № 88. – 1999. – P. 185–205.
7. Capo Giol J. Party Coalition in the First Democratic Period in Spain, 1977–1982 in Geoffrey Pridham, ed., *Coalitional Behaviour in Theory and Practice an inductive model for Western Europe*. – Cambridge, Cambridge University Press. – 1986. – P. 232–250.
8. Capo Giol J. The Spanish Parliament in a triangular relationship, 1982–2000 / J. Capo Giol // *Legislative Studies Quarterly*. – Vol. 9. – № 2. – 2003. – P. 107–129.
9. *Diario de Sesiones del Congreso de los Diputados*, 19 de febrero de 1981. – № 143. – P. 9149–9163.
10. *Diario de Sesiones del Congreso de los Diputados*, 25 de febrero de 1981. – № 147. – P. 9282–9312.
11. *Diario de Sesiones del Congreso de los Diputados*, 29 de octubre de 1981. – № 193. – P. 11415–11454.
12. *Diario de Sesiones del Congreso de los Diputados*, 16 de marzo de 1982. – № 222. – P. 13002–13053.

13. Español. Oxford Living Dictionaries [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://es.oxforddictionaries.com/definicion/legislatura>

14. Ley 50/1997 de 27 noviembre, del Gobierno // Boletín Oficial del Estado, 28 de noviembre de 1997. – № 285. – P. 35082–35088.

15. Nieto López L. El parlamento, 1977–1996 / L. Nieto López en Manuel Alcántara y Antonia Martínez, eds., Política y Gobierno en España. – Valencia : Tirant lo Blanch, 1997. – P. 189–210.

16. Papell Antonio. Zapatero, 2004–2008: la legislatura de la crispación // Antonio Papell. – Política Foca. Tres Cantos, Madrid, 2008. – 375 p.

17. Real Decreto 184/2016, de 3 de mayo, de disolución del Congreso de los Diputados y del Senado y de convocatoria de elecciones // Boletín Oficial del Estado de 3 de mayo de 2016. – № 107. – P. 29959–29961.

18. Spain's post-election calendar: What comes next? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://progressivespain.com/2016/07/04/spains-post-election-calendar-what-comes-next/>

19. Subirats J. An approach to the legislative production of the Spanish Parliament (1979–1982) / Joan Subirats // European Journal of Political Research. – Vol. 14. – № 3. – 1986. – P. 321–338.

Анотація

Матлай Л. С. Характеристика установчої та конституційних легіслатур Іспанії (1977–2017 рр.). – Стаття.

Розглянуто діяльність установчої та конституційних легіслатур як інституту представницької влади демократичної Іспанії. З'ясовано, що основним завданням установчої легіслатури стала підготовка й ухвалення нової Конституції держави, консолідація політичних сил країни у проведенні демократичних реформ. Охарактеризовано конституційні легіслатури. Особливу увагу звернуто на факт, що політичні партії іберійської країни відіграють вирішальну роль у виборчому процесі, формуванні державної еліти, законодавчій і урядовій діяльності. Визначено, що впродовж більше тридцяти років у політичному житті парламентської монархії домінували дві партії – консервативна Народна партія (НП) та лівоцентристська Іспанська соціалістична робітничка партія (ІСРП). Зроблено висновок про те, що найчисельнішу парламентську більшість мали соціалісти у 1982–1986 рр. (урядовий кабінет Ф. Гонсалеса), а народники досягали абсолютної більшості у законодавчому органі 2000 р. (урядовий кабінет Х. Аснара) та в 2011 р. (урядовий кабінет М. Рахоя).

Ключові слова: Іспанія, парламентські вибори, легіслатура, Генеральні Кортеси, урядові кабінети.

Аннотация

Матлай Л. С. Характеристика учредительной и конституционных легислатур Испании (1977–2017 гг.). – Статья.

Изучена деятельность учредительной и конституционных легислатур как института представительской власти в демократической Испании. Выяснено, что главными заданиями учредительной легислатуры стали подготовка и принятие новой Конституции государства, консолидация политических сил в осуществлении демократических реформ. Дана характеристика конституционных легислатур. Особое внимание обращено на решающую роль политических партий парламентской монархии в организации избирательного процесса, формировании законодательной и правительственной деятельности. Определено, что на протяжении более тридцати лет в политической жизни страны доминировали две партии – консервативная Народная партия (НП) и левоцентристская Испанская социалистическая рабочая партия (ИСРП). Сделаны выводы о том, что абсолютное парламентское большинство было у социалистов в 1982–1986 гг. (правительство Ф. Гонсалеса), у народников – в 2000 г. (кабинет Х. Аснара) и в 2011 г. (правительство М. Рахоя).

Ключевые слова: Испания, парламентские выборы, легислатура, Генеральные Кортесы, правительственные кабинеты.

Summary

Matlay L. S. Characteristics of the constituent and constitutional legislatures of Spain (1977–2017). – Article.

This article has attempted to trace the activities of Spain's constitutional legislatures (1977–2017). The Spanish Constitution 1978 became the main standard of the political organization of a parliamentary monarchy. The Constitution was established the principle of the separation of the powers of the state into three branches: legislative, executive and judicial. Spain is a typical parliamentary system characterized by the Executive dominance of the legislative agenda. This ensures effective approval of the agenda of the winning party in elections. The governing parties find institutional rules those regulating the capacity to propose legislation which provide significant advantages. It is founded that two parties have dominated in the political life of the country – the conservative People's Party (PP) and the Spanish Socialist Workers' Party (PSOE). The conclusion is drawn that the PSOE had an absolute parliamentary majority in 1982–1986 (the government of F. Gonzales), the PP – in 2000 (the cabinet of J. Aznar) and in 2011 (the government of M. Rajoy).

Key words: Spain, parliamentary elections, legislature, General Cortes, government's cabinets.

ЗМІСТ

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Є. І. Гуца	
Гендерна політика в умовах демократизації суспільства: комунікативний підхід.....	4
С. Г. Денисюк, Т. І. Неприцька, А. В. Денисюк	
Хакерство як впливовий коректор сучасних політичних процесів.....	8
К. Є. Іщайкін	
Особливості моделі бюджету участі в Берліні-Ліхтенберзі.....	12
Є. В. Маценко	
Національна безпека як суспільний феномен, політика і практика захисту національних інтересів країни.....	16
І. В. Олефір	
Особливості державної політики в розбудові інформаційного суспільства.....	20
І. Д. Похило, О. В. Буряченко, С. П. Годний	
Олігархічний лобізм як відображення репутації політичної партії.....	24

ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

О. О. Головань	
Північнокорейська ядерна загроза та еволюція зовнішньої політики Сполучених Штатів Америки щодо цього питання.....	30
В. М. Жигайло	
Сучасний стан і перспективи співробітництва України та Сполучених Штатів Америки.....	34
Л. С. Матлай	
Характеристика установчої та конституційних легіслатур Іспанії (1977–2017 рр.).....	39

Наукове видання

S.P.A.C.E.

Електронний науково-практичний журнал

Випуск 5/2017

Виходить шість разів на рік

Українською, російською та англійською мовами

Коректор – Н. Ігнатова
Комп'ютерна верстка – Н. Кузнецова